

K. Praakli

EESTI
KEELE
ÕPIK

VI KLASSILE

R L

Pedagoogiline Kirjandus.

KARL PRAAKLI

EESTI
KEELE ÕPIK

VI KLASSILE

~~3400~~

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1949

Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt kinnitatud.

A- 17880

I. Varem õpitu kordamine ja süvendamine.

1. HÄÄLIKUÕPETUS.

Häälik ja täht.

Inimese mõtted väljenduvad lausetes. Laused koosnevad sõnadest. Sõnad koosnevad häälikuist. Häälikute kirjalikke märke nimetame tähtedeks. Häälikuid hääldame ja kuuleme, tähti kirjutame ja näeme. Tähtede abil võime oma mõtteid avaldada kirjas.

***1. Ülesanne.**¹ Määrata, mitu tähte ja mitu häälikut on järgmiste lausete sõnades.

Iga algus on raske. Püstitus viib ikka sihile. Hool kannab vilja.

Võõrhäälikud.

2. Ülesanne. Tuletada meelde tähestik ühes võõrtähtedega.

Eesti tähestikus esineb 10 võõrtähte:
c, č, f, q, š, z, ž, w, x, y (loe *tse, tše, ef, ku, ša, ze, že, kaksik-ve, iks, igrek* e. *üpsilon*).

¹ Tähekesega (*) märgitud harjutused ja ülesanded ei ole kohustuslikud. Toim.

Neist tarvitatakse tähti *f, š, z, ž* rahvusvahelistes sõnades ja uuslaenudes. Näiteks: *professor, foto- graaf, referaat, füüsika, šifoon, brošüür, šabloon, tušš, dušš, bolševik, tšello, zooloogia, loož, garaaž, prožektor, oranž, žürit, žurnaal, džungel, džuu, džäss, tšempion.*

Võõrnimedes võivad esineda aga kõik 10 võõrtähte. Näi- teks: *Celsius* (l. tselsius), *Cato* (l. kaato), *Čapek* (tšehhi nimi, l. tšapek), *Čiurlionis* (leedu nimi, l. tsurljoonis), *Fudžijama* (jaapani n.), *Don Quijote* (l. kihhote), *Kreutzwald* (l. kreuts- valt), *Marx, Xerxes* (l. kserkses), *Sydney* (l. sidni).

Samuti esinevad kõik võõrtähed võõrkeelseis väljendeis. Näiteks: *de facto* (l. de fakto), *cum laude* (l. kum laude), *circa* (l. tsirka), *crescendo* (l. krešendo).

Pidada meeles! Rahvusvahelised sõnad ja uuslaenud kirju- tame nii, nagu hääldame, võõrnimed ja võõrkeelsed väljendid aga kirjutame tavaliselt nii, nagu kirjutatakse need selles kee- les, kust need on pärit.

Erandlikult kirjutatakse hääldamisjärjekorraselt üldiselt tutta- vaks saanud kohanimed. Näit.: *Neeva* jõgi (vene keeles Нева), *Helsingi* (soome k. Helsinki), *Varssavi* linn (poola k. Warszawa) jt.

3. Ülesanne. Selgitada esitatud rahvusvaheliste sõnade tähendus, kasutades vajaduse korral sõnastikku. Harjutada nende õiget hääldamist.

4. Ülesanne. Esitada võõrtähtede *f, š, z, ž* vasted vene keeles. Nimetada vastavaid venekeelseid näiteid. Kuidas kirjutada eesti keeles vene tähti *ц, ч, ш*?

5. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *s, ts, š, šš, tš, z, ž* või *dž*, nagu on nõutav. Kahtluse korral kasutada sõnastikku. Tähele panna, et *ž* kõrval esineb *d* (seega *dž*), *š* kõrval aga *t* (seega *tš*).

Joonestamisel tarvitatakse tu—i. Kooperatiivist osteti —okolaadi. Maaler tarvitas poordi värvimisel —ablooni.

Pärast võimlemist jooksime du—i alla. Autod seisavad garaa—is. Vaipade tikkimisel tarvitati —uuti. —oologia-museumis vaatlesime huvitavaid loomi. Pro—ektorid valgustasid süsimusta taevast. Tallinna küllastamisel käisime ka —irkuses. Maateaduse tunnis kuulsime huvitavaid lugusid India —unglitest. Kundas on Eesti NSV —emendivabrik. Tüdruk kandis kaunist oran—i suvikleiti. Ilmus mitu huvitavat bro—üüri. Novellivõistluse —üriisse kuulus ka kommunistlike noorte esindaja. Mu koolivend õpib —ellomängu.

Vaadelda järgnevate sõnade kirjutamist.

a) *k, p, t* sõna algul.

<i>pagas</i>	<i>taanlane</i>	<i>hips</i>
<i>palkon</i>	<i>taglas</i>	<i>kitarr</i> (om. <i>kitarri</i>)
<i>pataljon</i>	<i>toos</i>	<i>kreeka</i>
<i>patareid</i>	<i>topelt</i>	<i>kraad</i>
<i>plokk</i>	<i>tort</i>	<i>kurt</i> (om. <i>kurdi</i>) = vöö
<i>pluus</i> (om. <i>pluusi</i>)	<i>tablett</i>	<i>kurv</i> (om. <i>kurvi</i>) = kõver-
<i>puljong</i>	<i>traditsioon</i>	joon, käänd

b) *b, d, g* sõna algul.

<i>bakter</i>	<i>dialoog</i>	<i>grupp</i>
<i>bass</i>	<i>diplom</i>	<i>granaat</i>
<i>bassein</i>	<i>dress</i>	<i>garderoob</i>
<i>bensiin</i>	<i>dekoreerima</i>	<i>geograafia</i>
<i>binokkel</i>	<i>demobiliseerima</i>	<i>galopp</i>
<i>büroo</i>	<i>duett</i>	<i>granitt</i>
<i>brigaad</i>	<i>dokument</i>	<i>gaas</i>
<i>baromeeter</i>	<i>deklamatsioon</i>	<i>gloobus</i>
<i>ballaad</i>	<i>dekoratsioon</i>	<i>graafik</i>
<i>biskviit</i>		<i>grammatika</i>
<i>ballett</i>		

6. **Harjutus.** Moodustada lauseid, tarvitades eespool antud sõnu.

7. **Harjutus.** Kirjutada järgmisis lauseis kriipsu asemele *b* või *p*, *d* või *t*, *g* või *k*. Vajaduse korral kasutada sõnastikku.

b — p

—agasikassa on enne rongi väljumist avatud. Šaljapin oli kuulus vene —assilaulja. Mitmekorruselistele majadele on ehitatud vaipade kloppimiseks ja riiete tuulutamiseks sellekohased —alkonid. Ostin uue joonistus—loki. Koolile osteti uus —ianiino. Külalise vastuvõtuks oli kogunenud —erroomile hulk rahvast. —rigaad on jaotatud lülideks. —rikett on väga hea kütteaine.

d — t

• Sünnipäevaks kingiti mulle nägus —ort. Hilissügisel pandi —opelaknad ette. Kehakultuurlased esinesid ühtlastes —ressides. 1. mail kui —raditsioonilisel töölipühäl olid kõik hooned —ekoreeritud. Kirjandusring korraldas —eklamatsioonide võistluse. Meie kinodes näeb väga häid —okumentaalfilme. Gripi—ablette saab aptegist ilma retseptita.

g — k

Mitu meetrit sa —ranaati heidad? Meie klassi õppe-
edukuse —raafik näitab pidevat tõusu. Teater «Estonia» täiendab oma —arderoobi vennasvabariikide —ostüümi-
dega. Verhojanskis on külma kuni 70 —raadi. Mälestus-
samba alus valmistati —raniidist. —eo—raafia tunnis kasu-
tatakse —loobust. —ipsi kasutatakse ka põlluväetisena. Mu
isa ostis nägusa —ravüüri.

*8. **Harjutus.** Kirjutada 5 sõna, kus esineb vöörhäälik š, 5 sõna, kus esineb z ja 2 sõna, kus esineb ž.

*9. **Harjutus.** Leida sõnastikust järgmiste sõnade tähendus ja kasutada neid sõnu lauseis.

Eepos, klaviatuur, oheldama, ornament, generaator, šamott, tseremoonia, profiil, džamper, taglas, uljas, üllas, moto, diagnoos, distantis.

H sõna algul.

Tuletada meelde, missugused sõnad algavad *h*-ga, missugused ilma *h*-ta.

Tabelis on esitatud mõningaid *h*-ga ja *h*-ta esinevaid sõnu, mille kirjutamisel sageli eksitakse. Jälgida hoolega nende õigekirjutust.

<i>h</i> sõna algul	<i>h</i> puudub
<i>habras</i>	<i>aas</i>
<i>hajameelne</i>	<i>aevastama</i>
<i>hagu, hao</i> — kuiv oks	<i>agu, ao</i> — koit; ka eha
<i>hais, haisu</i>	<i>ais, aisa</i>
<i>hale, haleda</i> — kurb	<i>ale, ale</i> — sõõrd, kütis
<i>halg, halu</i> — puulõhandik	<i>algama, alguš</i>
<i>hallikas</i> — hallivõitu	<i>allikas</i> — läte
<i>haru</i> — oks, jõeharu, harunev osa	<i>aru</i> — mõistus; kuiv rohumaa
<i>harutama</i> — harguma panema (lõnga)	<i>arutama</i> — küsimust jne. käsitlema
<i>harv, harva</i> — hõre	<i>arv, arvu</i>
<i>haigutama</i>	<i>elevus</i>
<i>hanguma</i>	<i>ere, ereda</i>
<i>higi, higistama</i>	<i>igivana, igihaljas</i>
<i>hiilima</i> — varitsema	<i>il, tuuleil</i> — puhang
<i>hind, hinna</i> — tasu	<i>ind, innu</i> — vaimustus

<i>h</i> sõna algul	<i>h</i> puudub
<i>hivo, hirve</i> — teatud loom	<i>iro, irvitama</i> — naer, naerma
<i>hoid, hoitu</i> — hoidmine	<i>oid, oiut</i> — aru, mõistus
<i>hang</i>	<i>oigama</i>
<i>haug</i>	
<i>harva</i>	
<i>hubane</i> — kodune	<i>uluma, ulguma</i>
<i>heietama</i>	<i>ulgumeri</i>
<i>herilane</i>	<i>ummik</i>
<i>hernes</i>	<i>undama</i>
<i>hitgla, hitglane</i>	<i>õõtsuma</i>
<i>hulkuma</i>	<i>äbar, äbarik</i>
<i>hunnik</i>	<i>ädal</i>
<i>hurtsik</i>	<i>äge, ägeda</i>
<i>hõre</i>	<i>ägisema</i>
<i>hõõguma</i>	<i>äkiline, äkki</i>
<i>hõõruma</i>	<i>ärev</i>
<i>hämmastuma</i>	<i>ärgas, ärksus</i>
<i>härdasti</i>	<i>ässitama</i>
<i>hütt</i>	<i>ääs</i> — sepakolle

***10. Harjutus.** Vaadelda sõnastikus (raamatu lõpus) *h*-ga algavaid sõnu. Omistada tähelepanu eriti neile, mis tähenduselt võõramad. Koostada neist kümme lauset.

11. Harjutus. Kirjutada *h* kui vaja.

Vana —urtsik, suur —uudis—imu, avar —ulgumeri, —äkiline tuule—iil, —ere valgus, ei sobi —irvitada, lained —õõtsutasid, juttu —eietama, lõnga —arutama, kirjandustest —arutama, —ägeda loomuga, kõik on —elevil, —all oli maas, malmesemed on —aprad, seisis —arkisjalu, Golfi —oovus, lume—elbed —õljuvad, sireenid —uilgavad, masinad —undavad, —undid —uluvad, —orisondil kerkis päike.

Helitud häälikud.

Meenutada, millest tunneme helituid häälikuid.
Pidada meeles, et helitud häälikud on:

g, b, d, k, p, t, s, h, f, š.

Värsistatult: *ge-be-de ja ka-pe-te*
es ja ha ning ef ja ša.

Reegel: **Helitute häälikute** (*g, b, d, k, p, t, s, h, f, š*)
kõrval kirjutatakse harilikult **k, p, t**.

*12. **Harjutus.** Täita lünk, kuis nõutav.

Ennäe, sealt ta tuleb—i! Vah—ra otsas vilis—ab ü—sik
kuldnook. Kuns—inäitusel äratas tähelepanu suur pannoo
Suure Isamaasõja teemadel. Plahvatuses olid purunenud
aknaklaasid ja varisenud krohv—i. Erutusest ei saanud ma
und—i silma. Tulikahju levides süttis viimaks autogaraaž—i.
Võt—e kim—sud-kom—sud ja hakake minema! See õpilane
esineb—i kõnekooris Lembitu osas. Kas teil on hõl—sam
töötada õh—uti või hommikuti? Mus—ad pilved ka—sid
taevast ja vars—i hakkas sadama. Muis—set linnust piiras
sügav veega täidetud kraav. Orkes—er mängis Eesti NSV
hümni.

*13. **Harjutus.** Liita *-ki* või *-gi*.

Kauss, kamm, lint, kuub, linn, läksid, oranž, tušš, kass,
praad, arg, sepp, võttis, kaart, aknad, lehm, kohv, summad,
tald, ahv, šeff.

g, b, d erandlik märkimine helitute häälikute kõrval.

Kuigi üldreeglik on, et helitute häälikute kõrval kirjuta-
takse *k, p, t*, esineb erandlikult **helitute häälikute kõrval ka**
g, b, d, nimelt järgnevail juhtudel:

a) kui sõna algvormis esineb *g, b, d*.

kärbes — kärbsed

soodus — soodsad

hoogus — hoogsad

leidma — leidsin

kandma — kandsin

jalg — jalgsi

võrdle hõlpus — hõlpsad

vaikne — vaiksed

võitma — võitsid

katma — katsid

tähtis — tähtsad

jm.

s tuleb siin *g, b, d* naabrusse sõna muutmisel ning ta ei tõrju välja siin algvormis esinevat *g, b, d-d*.

Algvormi all me mõtleme käändsõnade nimetavat käänet ja pöörd sõnade *ma*-tegevusnime.

b) liitsõnus, kui liitmisel *g, b, d* satub helitu hääliku kõrvale.

king + sepp = kingsepp

umb + sõlm = umbsõlm

kard + pael = kardpael

c) vöörsõnus nagu *asbest, observatoorium, anekdoot, röntgenikiired, absoluutne* jm.

14. Harjutus. Täita lünk, nagu nõutav.

a) Traktoristid kün—sid mitmen—at päeva. Tallimehed söö—sid hommikul ae—sasti hobused ja kolhoosnikud raken—sid nad vankri ette. Siis sõi—sid ka nemad põllule ja hak—sid kündma. Üheskoos töö—ades edenes töö jõu—sasti. Ka soo—sad ilmad eden—sid tööd. Kõik täi—sid oma plaani. Ae—sasti küntud põllud ja hoolas harimine töötavad mitmekor—set saaki.

b) Suure Munamäe a—soluutne kõrgus on 317 meetrit. Keegi le—tor Haa—salust esines teemal «Usk ja teadus». Meie klassi õpilastel käib 23 e—semplari ajaleh—e «Säde». Tartus käies külastasime ka o—servatooriumi. Rahvas on

loonud lõbusaid anek—oote rumalaist pappidest ja kurjadest ku—jastest. Rau—teejaamast teatati, et kin—seppade artelli kaup on pärale jõudnud. Kõik võ—sid ül—isest ron—käigust osa. Sõjasangari rin—a eh—isid orde—id.

15. Harjutus. a) Moodustada antud sõnadest ainsuse omastav kääne, kus *s* kõrval erandlikult esineb *g*, *b*, *d*.

Kahejalgne, nüüdne, kuldne, raudne, hoogne, urbne, vanaaegne, kaudne, ühekordne.

N ä i d i s : *kahejalgne — kahejalgse, nüüdne — nüüdse . . .*

b) Kirjutada lihtmineviku esimene pööre sõnadest:

1) sõitma, võitma, katma, võtma, kütma, tapma, kartma, laitma, matma, köitma;

2) hoidma, tundma, kündma, seadma, sõudma, jõudma, teadma, kandma, andma, nõudma.

N ä i d i s : a) *sõitsin . . .*

b) *hoidsin . . .*

Liht- ja liithäälikud.

16. Ülesanne. Kriipsutada alla antud lausetes

a) lihthäälikud ühe kriipsuga:

Kes hommikul varane, see õhtul võidumees. Pane kits kärneriks, küll siis palju kapsaid saad.

b) liithäälikud: 1) diftongid ehk kaksiktäishäälikud kahe kriipsuga, 2) konsonantühendid (liitkaashäälikud) kolme kriipsuga:

Heinamaal õitses üksik metsõunapuu. Sellelt saime sügisel häid seemneid, mis sobisid aluste kasvatamiseks. Raudtee ehitajad kaevasid kraavi. Linlased sõitsid ekskursioonile. Uulitsal marssisid sõdurite kolonnid.

Häälikute vältus (pikkus).

a) Lihthäälikud.

Täishäälikute vältus.

Eesti keeles on häälikuil kolm erisugust pikkust ehk vältet: lühike, pikk ja ülipikk. Lühikest häälikut hääldame lühidalt, pikka häälikut pikalt, ülipikka võime venitada, ilma sõna moonutamata.

Võrrelda jämedalt trükitud häälikute vältust ja hääldada neid õigesti.

Lühike häälik (hääldame lühidalt)	Pikk häälik (hääldame pikalt)	Ülipikk häälik (võime venitada)
Kuri koer haukus tee ääres.	Kuuri uks pandi kinni.	Isa parandas kuuri.
Pööningul ei tohi olla koli.	Koolipoiss käis ki- nos.	Õpilased lähevad kooli.
Hea rohi ravib haa- vad.	Kraavi ääres kas- vavad maasikad.	Isa puhastab kraa- vi.
Müra kostab kau- gele.	Puud paistsid üle müüri.	Müürsepad ehita- sid müüri.
Väle poiss käis kii- restis poes.	Toast kostsid laulu- hääled.	Pillid seati häälede.

17. **Ülesanne.** Lõpetada laused. Lühike ehk 1. välte täishäälik märgitakse kirjas ... tähega, pikk ehk 2. välte ja ülipikk ehk 3. välte täishäälik kirjutatakse harilikult ... tähega. Seega 2. ja 3. välte vahe on eraldatav ainult ... -sel.

18. **Harjutus.** Harjutada 2. ja 3. välte eraldamist järgmistes sõnapaarides, neid 1) valjusti hääldades ja 2) neid tarvitades lausetes.

Selle siili — seda siili; selle liiva — seda liivä; need käärid — neid kääre; nõõri otsas — seon nõõri; saadan raha — tahan saada; keedan suppi — panin keema; kiilu ots — taon kiilu.

Kaashäälikute vältus (välja arvatud *k, p, t*).

Kaashäälikute vältus ei erine täishäälikute vältusest; neilgi on tavaliselt 3 erinevat pikkust. Ainult *v, j* esinevad kahes pikkuses (1. ja 3. välde) ja ka võõrhäälikud *f, š* esinevad kahes pikkuses (2. ja 3. välde). Järgnev tabel annab ülevaate kaashäälikute vältusest. Hääldata lugemisel selgesti!

Häälik	1. välde, lühike häälik (hääldata lühidalt)	2. välde, pikk häälik (hääldata pikalt)	3. välde, ülipikk häälik (võime venitada)
<i>l</i>	Tala on pehkinud.	Talla ääris peitsiti pruuniks.	Hakati pahmast tallama.
<i>n</i>	Linad on leos.	Linnatornid juba paistavad.	Sõitsime isaga linna.
<i>m</i>	Tal on päris huvitav amet.	Hommik koitis.	Sõitke sammu üle silla!
<i>r</i>	Kari aeti koju.	Mis narritemp see on?	Mis narri sa nüüd mängid?
<i>s</i>	Aeg on võrdlemisi kasin.	Kassipojad mängisid lõngakeraga.	Kas olete näinud mu kirjut kassi ?
<i>h</i>	Kehakultuur on Nõukogude Liidus saanud masside harrastuseks.	Pärsia kuningat nimetatakse šahhiks.	Kuul oli tunginud kehha.

Häälik	1. välde, lühike häälik (hääldame lühidalt)	2. välde, pikk häälik (hääldame pikalt)	3. välde, ülipikk häälik (võime venitada)
<i>j</i>	Meie külla ehitati uus rahvamaja.	—	Majja astudes nägin selles piinlikku puhust.
<i>v</i>	Põllu ääres seisab suur kivi.	(Murdeline: kavva, täh. kaua.)	Leppa raiudes lõin kirve kogemata kivvi.
<i>š</i>	—	Poisid olid duši all.	Läksime dušši võtma.
<i>f</i>	—	See on mu šefi kuub.	Kohtasin oma šeffi.

Märkus. *h* võib esineda 2. vältes võõrsõnades ja *v* — murdekeeles.

19. Kirjutada kokkuvõtteks. 1) *j* ja *v* esinevad kirjakeeles ainult esimeses ja kolmandas vältes. Võõrhäälikuul *f* ja *š* on ainult välde (kirjutatakse nagu *k*, *p*, *t* välted). Teistel kaashäälikuul on nagu täishäälikuulgi välde, kusjuures 1. välde kirjutatakse tähega, 2. ja 3. välde tähega, välja arvatud *k*, *p*, *t*, mille 2. välde kirjutatakse ühe tähega (vt. allpool).

Pidada meeles: Hääliku vältuseks ehk pikkuseks nimetatakse aega, mida tarvitatakse hääliku hääldamiseks.

20. Harjutus. Määrata jämedalt trükitud tähtedega märgitud häälikute pikkus (välte).

Hea nali loob rõõmsa tuju. Siilil on teravad okkad. Duši alt tulles olime heas tujus. Veerevale kivile ei kasva sam-

malt. Nõmmel õitsevad toomingad ja sinililled. Parsilt rippusid kõrred alla. Meie kool on kolhoosi šefiks. Onu kinkis mulle raamatu «Pioneerilaager». Tule ruttu, muidu jääme hiljaks! Ta peab küll siia jääma.

K, p, t välte d. Täishäälikute ja eespool toodud kaashäälikute 2. ja 3. välte vahel pole kirjas vahet (nii 2. kui ka 3. välde kirjutatakse kahekorde tähega). Vahe on eraldatav ainult kuulmise abil. (Erandiks on võõrhäälikud *f* ja *š*, mille 2. välde on ühekordne, 3. välde kahekordne *f* ja *š*.)

Helitud häälikud *k, p, t* on ainukesed häälikud, mille kõik kolm välde saab märkida kirjas eri viisil. Esimese välte märgime **g, b, d**, teise **k, p, t** ja kolmanda välte **kk, pp, tt** abil.

Sellest selgest vahest hoolimata on *k, p, t* kirjutamine paljudele komistuskiviks. Häädagem sellepärast välteid võimalikult selgesti, eriti tehkem vahet 2. ja 3. välte vahel. Jälgida järgmist tabelit:

1. välde, lühike häälik (häädame lühidalt ja nõrgalt)	2. välde, pikk häälik (häädame pikemalt ja ka tugevamini)	3. välde, ülipikk häälik (häädame ülipikalt ja jõuliselt)
Habe oli, nagu öeldud, Peetri au. Siit läheb rada mööda jõe äärt. See oli väga huvitav lugu.	Selles pudelis on vähe hapet. Jukul on nüüd uus jalgratas. Luku vedru on kulunud.	Hapendile vett lisades saame happe. Ta sõidab meeeldi uuel jalgrattal. Panime ukse lukku.

*21. **Harjutus.** Koostada eeltoodud tabeli eeskujul tabel, esitades *k, p, t* välteid enese valitud sõnadest.

22. **Harjutus.** Rühmitada järgmised sõnad vastavalt jämedalt trükitud hääliku välele, koostades tabeli kolme vastava lahtriga.

Lepad, lebasin, kotiga, pillama, pillata, võtta, kukke, uni, mari, mõte, hüpe, sepp, äge, ädal, hunnik, tunnides, mätas, mättale, mädas, kaali (istik), (sõin) kaali, nari, ruttu, uje, üha, ihhu, merre, kallas, aken, lõke, lõkke, sõge, tuttavad, koputama, õpik, majja, kivvi, tušiga, (ostsin) tušši.

23. **Harjutus.** Kirjutada järgmisis lauseis joone asemele kas **g, b, d; k, p, t** või **kk, pp, tt**.

g, k, kk

Enne äi—est te—is tuulevaikus. Ru—ipõllul laulis rääk. Ta laul te—itas mõnusa suvetunde. Meie põllul kasvab tänavu hea ru—is. See on nii tugev, et siga ei pääseks—i ru—isse. Läbirääkimistel osutati küllalt—i leidli—ust. Ta tuli i—a hilja koju. Ära selle tühja pärast ä—estu. Ä—e jäi põllule. Ä—e pulk murdus.

b, p, pp

Õ—ihimulistele noortele on kõik teed lahti. Õ—in praegu innukalt geograafiat, sest uus õ—ik on väga huvitav. Õ—e vahendina kasutan kaardiatlast. Õ—etaja küsis meilt õ—itud tükki põhjalikult. Poisid võimlesid ke—idega. U—uja päästeti pika ke—i abil. Ujumist peaks igaüks õ—ima. Pange raamatud ka—idesse!

d, t, tt

Pime—use ka—e all hiilisid meie sapöörid sügavale vaenlase kaeviku—e e—e, et teha eeltöid algavaks rünnakuks. Nad ru—asid, sest oli vaja kiiresti ülesanne täita. Nad ehi-

tasid mi—u kaevikut ja tulepesa. Kui kerkis punane rake—, algas rünnak. Sapöörid olid tea—avad kohad mineerinud ja siis tagasi pöör—unud. Tuli ru—ata, et olla õigeks ajaks tagasi. Tagasitulek oli hõlpsam, sest tee oli tu—av. Teel koh—asid nad mootorra—urit. See oli nende pa—aljoni virgats. Rünnakul tarvita—i suitska—et. Siis ka—us kõik suitsu, nii et võis märkama—ult liikuda.

Kolmanda välte erandlik kirjutamine.

Kolmandat vältet märgime harilikult kahekordse tähega: maa, lepp, sell, tee, onn jne. (III-välteline häälik on trükitud siin jämedalt). Erandlikult on eesti keeles rühm sõnu, kus 3. välde kirjutatakse ühekordse tähega, olenedes sõnade tähendusest.

Võrrelda järgmisi sõnapaare, selgitades nende tähenduslikku vahet.

ma (mina) — maa	sel (sellel) — sell
sa (sina) — (ei) saa	tol (tollel) — toll
ta (tema)	on — onn
me (meie) — mee	kas — kass
te (teie) — tee	kus — kuss!
su (sinu) — suu	las (lase) — lass
mul (minul) — mull	tas (temas) — tass
sul (sinul)	tos (tolles) — toss (aur)
tal (temal) — tall	kel (kellel) — kell

Lisaks neile kirjutame erandlikult veel järgmised sõnad:

1) nad (nemad), ka, ju, va (vana), mil (millel), mus (minus), sus (sinus), ses (selles), kes, mis, et.

2) *h*-ga lõppevad abisõnad: kah, jah, säh, ah, oh, noh, näh, neh, puh, aitäh, nonoh, tohoh jt.

24. **Harjutus.** Koostada lausenäiteid eeltoodud sõnadele.

25. **Ulesanne.** Jälgida oma kirjandeid ja etteütlosti, kas neis on esinenud vigu kolmanda välte erandlikust kirjutamisest. Koostada lauseid, kus tarvitate sellist vormi õigesti.

b) Liithäälikute välted.

Häälikute vältust käsitledes vaatlesime seni liithäälikuid ja nende reegliparast ning ka erandlikku kirjutamist nende eri pikkuses. Vaatleme, missuguses vältes esinevad liithäälikud (diftongid ehk kaksiktäishäälikud ja liit-kaashäälikud ehk konsonantühendid) ja kuidas neid kirjas märgime.

Diftongide ehk kaksiktäishäälikute välted.

Võrrelda diftongide pikkust järgmisis lauseis, pidades meele, et diftong koosneb kahest liit-täishäälikust ja et nende mõlema pikkus kokku annabki diftongi välte:

2. välde pikk (1. välde + 1. välde)	3. välde ülipikk (1. välde + 2. välde)
Tisler valmistas uue laua. Viitsin ühe päeva mererannas. Õunapuu oli õisi täis.	Tisler hõoveldab lauda. Viibisin võõrsil seitse päeva. Sügisel ta kandis palju õunu

Järeldus: Diftongidel pole 1. völdet; 2. ja 3. välte märkimine kirjas on ühesugune.

26. **Harjutus.** Moodustada lauseid sõnapaaridest (suuliselt), kus esimene sõna on teises, teine kolmandas vältes esineva diftongiga.

saia — saia, leiva — leiba, teivas — teiba, õie — õisi,
laia — laia, heina — heina, köie — köide, päeva — päeva.

Häälikute vältus konsonantühendeis (liit-kaas-häälikuis).

Jälgida häälikute märkimist konsonantühendis erinevate vältede puhul.

2. välde, pikk ühend	3. välde, ülipikk ühend
Silla ette oli asetatud valdas. Ukse hinged vajaksid määrismist. Ära karda, ta ei tule.	Ta tuli elama meie valda. Kurbus täitis mu hinge. Eheteks kasutatakse ka karda.
Malm on võrdlemisi habbras. Taluelamute katusel on sageli ungas. Valdas oli ikka silla ees.	Metallisegu muutus happraks. Unkast lendas pääsuke lakka. Mehed kõrvaldasid silla remondi järel valta.

Teha järeldused:

- 1) Konsonantühendil nagu diftongilgi pole vältet.
- 2) Konsonantühendis kirjutatakse kõik häälikud kordselt.

27. Harjutus. Hääldata järgmisi sõnu ja rühmitada need vastavalt neis esineva liithääliku (diftongi või konsonantühendi) vältele (s. o. 2. välde ja 3. välde).

Kahtluse korral võrrelda sõna sama sõna mõne teise muutega.

Nurgad, nurka, maias, maia, saiad, silmaga, silmi, hunti, hundi, hulka, hulgast, sõida, kingad, kingi, lapsed, lapsi, pardi, parti, korvid, [seda] korvi, heidab, sirbid, konksud, [seda] konksu, sirpi, kartma, kardeti, kütmine, uhke, kuplid, kümnes, kauba, lahja, tahta.

Diftongile või pikale täishäälikule järgnev kaashäälik.

Vaadelda, mitme tähega märgime pikka kaashäälikut, kui selle ees on pikk täishäälik või diftong.

	Pika täishääliku järel	Diftongi järel
Kaashäälikud peale <i>s-i</i>	seep, saab, piik, roop, raag, rüüpama, saan, luuk, keel, sööt, viitama jt.	saun, leil, sõel, sõitis, auku, sõim, võit, kõik jt.

Reegel: Pika täishääliku ja diftongi järele kirjutatakse alati ühekordne kaashäälik. Erandi moodustab ülipikk *s* diftongi järel (*kauss, poiss*).

Erandlik konsonantühend kahekordse tähega.

Konsonantühendis kirjutame reeglipäraselt kõik häälikud ühekordse tähega (*lõplik, linlane, valda* jne.).

Ometi on sellel reeglil erandeid.

Kahekordselt kirjutatakse konsonantühendis:

1) ülipikk *s*, kui see on *l, m, n*, või *r-i* järel

(pulss, valss, simss, avanss, marss, kirss jt.) ja kui temale ei järgne kaashäälik (vrd. mürsk).

Silmas pidada: 1) omastav on *valsi, simsi, marsi, kirsi* jne.; 2) iga *s* pole ülipikk. Näiteks sõnus: *kõrs, vars* (om. *kõrre, varre*) on *r* ülipikk, sellepärast jääb *s* siin ühekordselt märgitavaks.

28. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *s* või *ss*.

Pühi tolm ka ahjusim—ilt! Ära võta vale kur—i! Küll on maitsvad kir—id! Kir—ide otsas sädistavad varblased. Orkester mängis hoogsat mar—i ja sõdurid mar—^eisid paraadmar—i sammul tribüüni eest mööda. Öhtul tantsisin ühe val—i. Publikule meeldis väga helilooja Jürme val— «Rukki-rääk». Saatsin avan—i-aruanded ära ja palusin uut avan—i.

29. **Harjutus.** Kirjutada järgmised sõnad ainsuse alaleütlevas ja mitmuse omastavas käändes.

Kärss, kõrss, marss, kauss, poiss, vars, pars, pulss, kurss, simss, bilanss, varss.

Edasi kirjutatakse konsonantühend erandlikult:

2) **liitsõnades:**

plekkтору, kurttumm, vaskkatel, pottsepp jt.

Kuna liitsõna osi kirjutame kokku samal kujul, nagu need sõnad esinevad üksikult, võib tekkida ka kahekordseid kaashäälikuid pika täishääliku järel, mida muidu ei esine. Näit. *kiirrong, suurriik, leekkuul*.

Erandlik on konsonantühend ka siis, kui seda moodustab

3) **liide -gi, -ki:**

vapp + ki = vappki,

linn + gi = linngi,

kukk + ki = kukkki.

Veel kirjutatakse konsonantühend erandlikult

4) **liidete puhul**, mis algavad sama häälikuga, millega sõna lõpeb:

õhk + kond = õhkkond, (Võrdle: lõpp + lik
modern + ne = modernne. = lõplik jt.)

Ka pika täishääliku järel võib sel juhul esineda erandlikult kahekordselt kirjutatud kaashäälik.

siin + ne = siinne, Itaalia + lane = itaallane, austraallane jt.

30. Harjutus. Kirjutada küsimärgi järel olev kaashäälik kas ühe-, kahe- või kolmekordselt, nagu on nõutav.

Põhja-Tartumaa vooremaastikul näeme mägesid, mis on piikliku kujuga. Kristallne allikavesi jahutas meid suurepäraselt. Siinne rahvas teeb mitmeid töid talgutega. Ohkonna ülemisi kihte on veel vähe uuritud. Ta ilmus alati tööle sõjameheliku täpsusega. Kii rong sõitis mürinal üle silla. Meie ei saanud võrkpallimängu harrastada, kuna puudus võrk ja puudus paagi. Lennuk tulistas pardarelvadest lee kuulidega. Sadamas oli igasugu rahvast: eestlasi (nendeseas ka tallinlasi), venelasi, itaallasi, norralasi, isegi austraallasi. Plektoru ei ole nii vastupidav kui vasktoru. Salakond poisse suuples mäslavais laineis. Arst tõendas, et haige pulss ei tööta normaalselt. Perekondliku sündmuse puhul oli toodud kasuki (täheanduses «isegi kask») tupp. Mis hiirtel viga, kui lõksu pole ja kassuki (sõnast «kass») kadunud.

***31. Harjutus kordamiseks.** Täita lünk sobiva sõna, tähe või tähtedega, nagu on nõutav.

Tuntud pro—essor pidas üliõ—ilastele —uvitava loengu fa—istliku re—iimi laastavast mõjust sakslaste poolt okupeeritud maades. Ta tõestas statistiliste an—metega, mil määral laostus neis maades rahvamajan—us ja mandus kul—uur. Ülikooli õ—pejõud näitas edasi, mis osa e—endab Nõukogude Liit fa—ismi purustamisel ja ma—ilmarahu kindlustamisel. Edasi peatus ta sel mõjul, mida aval—ab Nõukogude Liit teiste E—roopa riikide —emokratiseerimisel. Reas riikides, kus enne olid fašistli—u —oiakuga reakts—oonilised valitsused, on nüüd te—inud uued, mis toetuvad laia—ele —ul—adele. Fašistli—ud vallutajad on kihutatud (= igalt poolt)

minema. Seda kõike (= kuulutas ette) ettenägelikult juba sõja esimesel aastal seltsimees Stalin. Saksamaa sõjakäik lõ—es talle suure (=kokkuvarisemisega). Läbi-rääkimistel aval—a—i kuulajaskonna poolt lootust, et kõne ilmub trü—ist se—ekohase bro—üürina.

32. Ülesanne. Täita antud kokkuvõtte ärakirjutamisel lüngad.

Kokkuvõtte kolmanda välte kirjutamisest.

Reegel 1. Kolmanda välte häälikud kirjutame üldiselt . . . kordselt (näit. õppima, kepp, linnasõit).

Reegel 2. Ühekordse tähega kirjutame kolmanda välte häälikud,

- a) kui nad moodustavad (koplis, linlane);
- b) kui nad järgnevad täishäälikule (rääkima) või (kõiki);
- c) erandsõnades (*ma*, jt.).

Reegel 3. Erandiks eelmise reegli suhtes on:

- a) ülipikk *s* . . . järel (*poisse*);
- b) ülipikk *s* häälikute . . . järel (*valss*, *simss*, *avanss*, *marss*);
- c) juhud, kus sõnatüvi lõpeb sama häälikuga, millega . . . algab (*õhkkond*, *keskkool*).

Reegel 4. Liite *-gt*, *-ki* ja liitsõnade puhul võib koguni . . . (mitu?) ühesugust tähte kõrvu sattuda (*plekki*, *plekkkarp*).

33. Ülesanne. Seletada, miks kirjutame: *pakk* (aga mitte *pak*), *paak* (aga mitte *paakk*), *kümme*, aga *kümnes*, *valsst*, *lõplik*, *sinne*, *linngi*, *plekksepp*.

Kas ühe- või kahekordselt kirjutada?

Mõnedes sõnades hääldusviis murdeliselt erineb õigest hääldusviisist. Jälgida järgmisi sõnu, kuidas neid kirjutatakse, hääldada neid õigesti ja pidada õige kuju mees.

Lühike kaashäälik <i>m, n, l, r</i>	Pikk kaashäälik <i>mm, nn, ll, rr</i>
amet, samet, ometi, samuti, emis, komisjon, sumadan, komissar, komandeerima, komandör	hommik, kummut, kummar-dama, -kümmend, kommu-naal-, kommunist, grammo-fon, sümmeetria
kuni, seni, vanik	hunnik, lännik, kannikas, Tallinnas
talitama, talitus, talutama (= pimedat juhtima)	tellingud, telliskivi, tallutama, (= taldu alla lööma) paralleelne
koridor, varustama, erutama, karikatuur	varrukas, ärritama, korru-tama, hurraa, arreteerima

Vaadelda samuti alljärgnevaid sõnu.

Lühike täishäälik	Pikk täishäälik
telefon, partisan, komisjon, martsipan, materjal, eksemplar, alkohol, insener, ohvitser, admiral, inventar, tribunal, magnet, apelsin, teater, komissar, seminar, tomat, kanal, kopeerima, hektar	telegraaf, mandariin, mando-liin, distsipliin, šokolaad, invaliid, tselluloos, mikroskoop, delegaat, kollektiiv, trampliin, genitiiv, materi-aalne, kooperatiiv

34. Harjutus. Koostada lauseid, tarvitades eespool antud sõnu.

Sõnavälde.

Nagu häälikud, nii võivad ka sõnad olla oma vältelt kolmesugused: lühivältelised (I välde), pikavältelised (II välde) ja ülipikavältelised (III välde). Seda sõna vältepikkust ei määra mitte silpide või tähtede arv sõnas, vaid sõna välde oleneb esimese silbi välttest. Et sõnade vädet määrata, on soovitav vaadelda alati kahte esimest silpi.

Näiteid sõnavältest:

I välde	II välde	III välde
<i>kabi</i>	<i>kabja</i>	<i>kapja</i>
<i>kari</i>	<i>karja</i>	[läks] <i>karja</i>
<i>kali</i>	<i>kalja</i>	[jõin] <i>kalja</i>
<i>sõna</i>	<i>summa</i>	<i>tummade</i>
<i>lina</i>	<i>linna</i>	<i>linnade</i>
<i>rebin</i>	<i>trepi</i>	<i>treppi</i>
<i>luge mine</i>	<i>kirju tamine</i>	<i>lükka mine</i>
<i>läheb</i>	<i>laisad</i>	<i>aisade</i>
<i>tuleb</i>	<i>kannad</i>	<i>kandade</i>
<i>põrin</i>	<i>narrid</i>	<i>narride</i>

Vaadelda hoolega vältelist erinevust ja teha kokkuvõttevaatlustest. (Arvestada ikka kahte esimest silpi!)

I-vältelistes sõnades on kõik häälikud (sõna algul kirjutatavat *k*, *p*, *t*-d arvamata) lühikesed, esmavältelised.

II-vältelistes sõnades on kas pikk häälik (*mm*, *nn*, *ll* jt. või *k*, *p*, *t*) või liithäälik (diftong või konsonantühend).

III-vältelistes sõnades on mingi häälik ülipikas ehk III vältes (*kk, pp, tt*, diftong või konsonantühend, mida võime hääldamisel tunduvalt venitada).

Esmavältelised sõnad leiame kergesti, kuna neis kõik häälikud kahes esimeses silbis on esimeses vältes.

Teise ja kolmanda välte vahel vahetegemine on ka kerge, kui on tegemist *k, p, t*-ga; siis kolmandas vältes on alati *kk, pp, tt*. Raskem on vältet määrata, kui esineb pikk täishäälik (põõsas), diftong (leiba) või konsonantühend (aasta). Ent siingi on välte vahe selgesti eraldatav hääldamises. Kolmandavältelise sõna esimene silp on teisest tunduvalt pikem, teda võib venitada, ilma et see tunduks väär olevat (noodiga tähistades — tairi). Teisevältelise sõna 2 esimest silpi on ühepikkused. (See selgub eriti mitmekordselt kiiresti hääldamisel *sum-ma-sum-ma* jne.)

Pidada meeles: Kõik ühesilbilised sõnad on kolmandas vältes, sest nendes on alati mõni häälik ülipikk: *maa, tee, koi, sepp, seep, mul, pall* jt.

35. Harjutus. Määrata sõnavälde järgmisis sõnus. Liit-sõnadel määrata mõlemad sõnaosad. *-lik, -ndik, -nik* jne. -lõpulistest sõnades tuleb vältet tähele panna sõna lõpposas (tuletusliite osas).

Iga algus on raske. Kevad kutsub adrad põllule ja linnud laulule. Kes supiga suu põletanud, puhub ka vee peale. Häid sõpru häda ajal läheb sada loe peale. Kes noorelt nobe, see virk vananagi. Anna aega atra seada, küll siis kündi küllalt saab. Kahel ikka kahe nõu. Rumala aknad on alati tuhmid.

Vältevead.

Sageli hääldatakse mõningaid sõnu valesti (enamasti murde mõjul). Seetõttu eksitakse muidugi ka välte määramisel, sest välte määrame õigesti siis, kui sõna õigesti

hääldame. Alljärgnevalt olgu esitatud mõned sõnad, mille välte määramisel sageli eksitakse. Märk `sõna ees tähendab, et sõna hääldatakse III-välteliseks.

II välde	III välde
<i>otsus</i>	`põhjus
<i>ollus</i>	`korsten
<i>palju</i>	`praegune
<i>õine</i>	(kodu) `poole
<i>soine</i>	`poogen
<i>jätne</i>	`vaagen
<i>metsas</i>	`ümbrik
	`koorem
	`künda
	`anda
	`panna (sõnast «panema»)
	`kinni

Välte õige tundmine on tähtis. Võtame näiteks näiliselt kaks ühesugust sõna *otsus* ja *põhjus*. Kui me nende välte vahet ei tunne, kääname neid ka ühtemoodi. Ometi on nende käänamisel erinevusi. Nii on mitmuse osastav sõnast *otsus* kui teisevältelisest sõnast *otsuseid*, sama kääne aga sõnast *põhjus* kui kolmandavältelisest sõnast *põhjusti*. Samuti hääldades ja pidades sõna *ümbrik* ekslikult teisevälteliseks, kaldume teda käänama nagu sõna *tuulik*, seega siis *tuulikuid* eeskujul valesti ka *ümbrikuid*. Ometi tuleb sõna *ümbrik* käänata nagu *maastik*, s. o. mitm. osastav *maastikke* ja vastavalt ka *ümbrikke*.

Seega välte õige tundmine on sõnade õige muutmise vajalikuks eeltingimuseks.

36. **Harjutus.** Leida järgmisis lauseis jämedalt trükitud sõnade välde.

Naeris maitseb hästi. Ta **naeris** meie rumalust. **Võõras** mees eksis **võõras** kohas. **Rukis** kasvas tänavu hästi. **Rukist** pole veel niidetud. **Rukkist** jooksis metsa kaks jänest. Et **kaaluda**, selleks peavad olema **kaalud**. Leilil on suured sinised **silmad**. Pese igal hommikul oma **silmi!** Ta püüdis lootsikut üksi kaldale **tõmmata**. Kõik mehed hakkasid noota **tõmbama**. **Kõrred** kõiguvad tuules. Riisun **kõrsi**. **Linnud** lendavad. **Lind** oli **lennanud** tuppa. Poisid heidavad **ketast**. Mis sa sellest uuest **kettast** maksid? Võeti vastu mitu **otsust**. Ostin kaks **poognat** paberit. Kehra vabriku **korsten** olnud 35 m pikk. Igal nähtusel peab olema oma **põhjus**. Jaanil oli üle hektari veel **künda**.

*37. **Harjutus.** Anda oma pinginaabrile 20 sõna, milles tuleb määrata välde.

Astmevaheldus.

Astmevaheldus on üks eesti keele (üldse soome-ugri keelte) iseärasusi, selle omapärasusi, mida näiteks vene, inglise ja saksa keeles sel kujul ei esine.

Astmevaheldus on nähtus, et ühe ning sama sõna eri vormides mingi häälik esineb erinevas pikkuses või kaob (näit.: *sepp — sepa, tuba — toa*).

Esimest nähtust (muutust hääliku vältes) nimetatakse **vältevahelduseks**, teist (hääliku kadu) **laadivahelduseks**.

Kuidas määrata, kas sõna on astmevahelduslik?

Käändsõnadel võrdleme nimetavat ja omastavat käänet.

Pöörd sõnadel võrdleme *da*-tegevusnime ja kindla kõneviisi olevikku.

Abisõnad kui muutmatud ei oma astmevaheldust.

a) Vältevaheldus.

38. Ülesanne. Koostada oma vihikusse tabel ja määrata, kas antud sõnad on astmevahelduslikud või mitte.

K ä ä n d s õ n a d.

Antud sõna nimetav	Ainsuse omastav	Otsus
karp	karbi	astmevahelduslik
vald	valla	„
nimi	nime	astmevahelduseta
summa	summa	„

Jätkata tabelit järgmiste sõnadega.

Vend, kinnas, padi, lammas, sild, sõbrad, kahtlastele, maastikul, tiigil, konte, poiss, auto, kalju, suhkur, kartul, hapu, tütrede, katel, sepik, kartlikkus, hüpe, võtted, raketele.

P ö ö r d s õ n a d.

Antud sõna	da-tegevusnimi	Kindla kõnev. olevik	Otsus
leppima	leppida	lepin	astmevahelduslik
uppusid	uppuda	upun	„
tõmbas	tõmmata	tõmban	„
käima	'käia	'kain	astmevahelduseta
saama	'saada	'saan	„
kirjutame	kirjutada	kirjutan	„
lukkavad	lukkata	lukkan	astmevahelduslik
lupjama	lupjata	lupjan	„

Jätkata tabelit järgmiste sõnadega.

Liitma, õpetama, õppima, aitama, haakima, hüppasime, võideldakse, lendavad, pikutasid, kartsid, aidake, loodan, ootan, rändas, vaadake, niidetakse, süttima, varitsema, julgema, süütama, paluma, kõnelema.

Kui mõne sõna *da*-tegevusnime ja oleviku õige kuju leidmine teeb raskusi, kasutada õigekeelsus-sõnastikku.

39. Ülesanne. Leida 10 astmevahelduslikku ja 5 astmevahelduseta sõna.

Sõnakuju, milles astmevaheldusele alluv häälik on pikem, on selle sõna **tugev aste** (näit. sõna **k u k k e**); sõnakuju, milles aga astmevahelduslik häälik on lühem, on selle sõna **nõrk aste** (**k u k e**).

40. Harjutus. Rühmitada järgmised sõnad tabelisse vastavalt sellele, kas nad on tugevas või nõrgas astmes.

Pappi, paika, põdrad, istusime, putru, sepale, võttis, võtan, kantima, aidata, oodata, pakkidega, saadan, laskma, murdma, paelad, pael, tuul, linnud, lindu, lonkavad, kollet, kolde, valdad, valda.

41. Harjutus. Leida antud sõnadele nõrk aste.

Kauplema, kaup, kottidega, (seda) linna, (seda) poissi, (seda) tooli, (seda) sammu, (neid) laule, tetri, kokri, kõrtsmikku, kanarbik, osakonda, habemikkudele, kannatlik, laevastikke, ootama, võtma, lendama, õppima.

b) Laadivaheldus.

Paljudes sõnades astmevaheldus ei avaldu mingi häälikur-
välte pikenemises ja lühenemises, vaid astmevaheldus aval-
dub selles, et muutub kogu sõna laad: astmevahelduslikud
häälikud kas kaovad või teisenevad. Näiteks sõnas
«tuba» esineb *b*, sama sõna omastavas käändes «toa» aga *b*
puudub, on kadunud. Sõnas «tõmbama» esineb konsonant-
ühend *mb*, sama sõna *da*-tegevusnimes «tõmmata» on aga
mb teisenenud *mm*-iks.

Milline on laadivaheldusel nõrk, milline vorm tugev
aste?

See selgub allpool esitatud tabelist, kust saame ülevaate
laadivahelduslikest sõnadest.

Muutu- sele alluv häälik	Tugev aste	Nõrk aste	Muutus
<i>b</i>	tuba	toa	<i>b</i> kaob
	leib	leiva	
	halb	halva	} <i>b</i> muutub <i>v</i> -ks
	kurb	kurva	
	tõmbama	tõmmata	
<i>d</i> (<i>t</i> , <i>s</i>)	madu	mao	} <i>d</i> kaob
	keeld	keelu	
	keerd	keeru	
	käänd	käänu	
	koht	koha	<i>t</i> kaob
	sild	silla	<i>d</i> kaob, <i>l</i> nõrgeneb teisevärteliseks
	lind	linnu	<i>d</i> kaob, <i>n</i> „ „
	purdel	purre	<i>d</i> kaob, <i>r</i> „ „
kõrs	kõrre	<i>s</i> kaob, <i>r</i> „ „	

Muutu- sele alluv h ä ä l i k	Tugev aste	Nõrk aste	Muutus
<i>g (k)</i>	halg kurg nahk lesk selg märg	halu kure naha lese selja märja	$\left. \begin{array}{l} g \text{ kaob} \\ k \text{ kaob} \\ g \text{ muutub } j\text{-iks} \end{array} \right\}$
<i>g, d</i>	viga pidama mägi nõgi	vea pean mäe nõe	$\left. \begin{array}{l} g \text{ kaob} \\ d \text{ „} \\ g \text{ „} \\ g \text{ „} \end{array} \right\} i \text{ muutub } e\text{-ks}$
<i>g, b</i>	luba nuga nägu lugu	loa noa näo loo	$\left. \begin{array}{l} b \text{ kaob} \\ g \text{ „} \\ g \text{ „} \\ g \text{ „} \end{array} \right\} u \text{ muutub } o\text{-ks}$
<i>d, s</i>	küdema süsi	köen söe	$d \text{ kaob, } \ddot{u} \text{ muutub } \ddot{o}\text{-ks}$ $s \text{ kaob, } \ddot{u} \text{ muutub } \ddot{o}\text{-ks ja}$ $i \text{ muutub } e\text{-ks}$

Kokkuvõte. 1. Laadivahelduse puhul esineb *b, d (t), g (k)* ja *s*-i kadumist (mis puhul nende eel olev konsonant *l, m, n, r* lüheneb) ja häälikute teisene- mist: *i — e, u — o, ü — ö*.

2. Sõna see vorm, milles kaduv konsonant on alles, on tugev aste; milles see on kadunud, on nõrk aste.

42. Harjutus. Asetada jämedalt trükitud sõnad mitmuse samasse käändesse, lauset vastavalt muutes.

Kõik talupojad võtsid osa metsaveost. Kaitseüstimine päästab kardetavast tõvest. Näe, kuis keerleb suur lumehelve! Suvel kasvas meie aias kõrge türgiuba. Turvast tarvitatakse kütteks. Isa teritab teivast. Ta töös oli lubamatu keeleviga. Tuleks rahuldada seegi elutarve. Varakult vanemaid kaotades jäi ta orvuks. Haava ladvas laulis lepalind. Laual oli maitsev roog. Mida valmistatakse roost?

43. Harjutus. Kirjutada järgnevad laused olevikus.

Leppisime kokku võistlustingimuste suhtes. Nad lugesid suure huviga ajakirja «Pioneer». Täna sadas natuke lundki. Jutt lõppes huvitavalt. Puusepp saagis laudu. Ema praadis kartuleid. Onu põdes rasket haigust. Sidusin hobuse kammit-sasse. Kudusin tööõpetuse tunnis paari eestikirjalisi kindaid. Nii kadusid tunnid kiiresti.

44. Harjutus. Kirjutada *da*-tegevusnimi järgmistest sõnadest.

Tõmbama, hindama, lupjama, hakkama, vaatama, aitama, ootama, süütama, näitama, õmblema, võrdlema, karglema, vehklema, taplema, võitlema, kahtlema, maadlema, suudlema, kaebama, oskama, algama, vaidlema, mõtlema, ütlemä.

***45. Harjutus.** Kirjutada järgmistest sõnadest ainsuse osastav, mitmuse omastav ja mitmuse osastav.

Õnnelik, ametnik, kirjanik, juhuslik, metsnik, mäestik, alamik.

46. Harjutus. Vaadata läbi oma kirjandid, kas neis esi-neb astmevahelduse vigu ja milliseid (välte- või laadivahelduse vigu).

*Harjutusi kordamiseks.

47. Täita lüngad (*g* või *k*, *b* või *p*, *d* või *t*).

Saime täna —irektori käest veidi tõrelda, sest kooli —ar-deroobis olid riided mõneti korratult rippumas. Insenerid omavad sellekohast —iplomit. Uus sild ehitati sard—etoonist. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul olid kõik koolid —ekoreeritud. Lennukid lahkusid lennu—aa-sist. Mullas elab tuhat liiki —aktereid. Keemiliselt puhas on ainult —estilleeritud vesi. Arst kirjutab retsepti ja käs-kis iga päev kolm —abletti sisse võtta. Seda laulu on sobi-vaim laulda *g*—uuris. Tantsisime paar —uuri, siis loobu-sime. Poistele juba meeldiks —siklisõit! Naabervabariiki-dest toodi Eesti NSV-sse hulk rehepeksu—arnituure ja —rak-toreid. Mitu meetrit sa saavutasid —ranaadiheites? Ker-gem on —ritiseerida, kui teha.

48. Täita lünk sobiva sõnaga, valides puuduv sõna all-pool antud sõnadest.

A. Kitzberg on kirjutanud väärtuslikke Savinõud kaetakse, et anda neile veekindlust. Celsiuse on võetud üldiselt tarvitusele. Kärestikulistes jõgedes elab roh-kesti hõrnaseid ehk Külm karastab keha. Ka mina nägin «Estonia» teatrisaalis seda kuulsat Põlevkivist saadud toorõlist on võimalik destilleerida ka Kõigil ekskursantidel olid käes märkmete tegemiseks. Hapud maad vajaksid väetusaineks lubiainet, milleks väga sobiv on Tsirkuses dresseeritud elevanti.

S õ n a d: bensiin, blokk, demonstreerima, draama, ballett, dušš, forell, glasuur, kips, termomeeter.

49. H sõ n a algul või mitte?

Sepa —ääsil, —õõrdumise koefitsient, nuttis —ärdasti, väike maja—ütt, —äkki süttisid, —ägeda iseloomuga, masi-

nad —undasad, lõnga —eietama, —akkasid igavusest —aigu-
tama, rukki—akid, jännes ehk —aavikuemand, läksid —ulkuma,
hea —aistmismeel, olin päris —ämmastunud, —allikavesi,
—ao—unnik, sõitsin ka —ulgumerel, puu—alg, maad —arima,
raske —eitlus, —ernekaunad, tuule—iil löi vetesse, Golfi
—oovus, —oolas mees, —uumusrikas muld, panid pillid
—üürgama, rasv —angub kergesti, see on —igivana puu.

50. Asetada + asemele *b* või *p*, — asemele *d* või *t* ja
= asemele *g* või *k*.

Kolhoosnikud kün—sid põllul. Sellele saab vaid um+
kau—selt vastata. Suvel on kär+estega tõsine häda. Ärge
kar—=e, vaid või—=e kõik raskused! Õu—selt paistis tuli-
kahju kuma. Hiilisin var=si tuppa. Läksime jal=si läbi
jõe. Onu sõitis eile Haa+sallu. Ema sõt=us leiba. Ärgu
näh=u asjata vaeva! Kul—sed rukkipead. Ta ei öelnud
aitäh=i. Olin seebi=i koju unustanud. Tõm+soonte laie-
nemine on haiguslik näh=us. Kum+ki meist ei osanud
sõuda. Juku on mitmekül=sete huvidega poiss. Mur—sime
oja äärest hulga õitsvaid toomingaid ja aetasime need vaasi-
desse. Nüüd oli tuba kü—kestavalt ilus ja pidulik.

51. Kirjutada lünkadega sõnad õigesti oma vihikusse,
täites lüngad, kus see on vajalik.

Siin—e rahvas, mängisime kop—lis, raamat on kap—is,
suur—iikide esindajad, brünet—ne ungarlane, see pole mingi
kunst—ükk, ilusat vals—i, mängisin kaks vals—i, otsus on
lõp—lik, lin—lased ruttavad maale, Itaalias elavad itaal—
ased, rau—tee ääres, al—kooli õpilased, olin küm—neaastane
poiss, puls—ilöökide järgi võib otsustada tervisli—u seisundi
üle, pühi tolm ahju sims—ilt—i, pap—karp—i ei panda vede-
likke, kal—da ääres, ostsin kaks kaus—i, avans—i aruanne,
sain avans—i, hak—an kor—dama, heinamär—s, kel—gi sei-

sab, seisime rist—eel, kin—sepp paran—as saapaid, rä—sep
õmbleb, mars—isime edasi, viis—ada rubla, virgal kõht ja
kot—ki täis, läksime raismik—u maasikale, siin on süüdi
oskamat—us, suur korralik—us, ajasin lam—baid, kristal—
selge vesi, kristal—ne vesi, kesk—ooli õpilane.

52. Jälgida hoolega järgmise luuletuse sõnu ja vahe-
märke. Põhjendada, miks on antud kohal koma. Kirjutada
pala pärast läbitöötamist etteütlusena.

K o d u t e e l.

Astun üle hulga aja kopliäärset koduteed.

Tere, armas isamaja, põllud, aasad, ojaveed!

Igal pool mu sõjateedel ikka jäite mulle meelde —
tere, armas isamaja, põllud, aasad, ojaveed!

Tundub nagu veelgi kallim oleks kõik, mis kuuled, näed.

Taat on aeglasem ja hallim, kõhnemad on memme käed.

Võttes nendel ümber piha, soojub armuks võitlusviha...

Taat on aeglasem ja hallim, kõhnemad on memme käed.

Kodupõllud põevad põuda, aasad halli hallaööd.

Siin meil tuleb palju jõuda, tuleb palju teha tööd,
et me kallid kodutalud unustaksid orjavalud.

Tuleb palju, palju jõuda, tuleb palju teha tööd.

Mart Raud.

53. Täita lüngad, kus see vajalik.

Majavalitsus allub kom—unaalosakonnale. Maja ehitamisel seati üles tel—ingud ja toodi kohale tuhan—eid tel—iseid. Paral—e—lsete joonte joonimisel kasutatakse T-joonlauda ja kolmnurka. Suvel kan—takse lühikeste var—ukatega —luusi. Ema tal—itab loomi. Mu kingad vajaksid tal—utamist. Pidusaal oli ehitatud van—ikutega. Kehakultuuri kol—ekti—vi esin—aja kuulub ka peekom—isjoni.

Ko—peratiivi ilmus müügile sidr—neid, apelsi—ne ja manda—ri—ne. Inventa—ri ülelugemist nimetatakse inventu—riks. Kus asetseb lähim telegra—fikont—r. And—e —ok—mendid kants—leisse! Saat—e se—kiri Tal—in—a mu—tut—avale, vanale tal—in—lasele sm. Reinomäele! Eestimaa Kom—u—nistlik (bolševi—e) Partei kasvab üha uute liikmete parteisse astu—es.

54. Kirjutada antud sõnadest ainsuse osastav, mitmuse omastav ja mitmuse osastav ning kriipsutada alla astmevahelduslikud sõnad.

Tuulik, mäestik, ümbrik, lehvik, Lehik, maastik, kartlik, kirklik, leidlik, lapsik, kandmik, ööbik, hurtsik, valik, saadik, näitlik, kirjanik, talunik, lüpsik, lootsik, sõnakuulelik, rentnik, kehvik, jõestik, kolhoosnik.

2. VORMIÕPETUS.

Käändsõnad.

Tuletada meelde, millised sõnad käänduvad.

1) *Nimisõnad*, asjade, olendite, nähtuste, olukordade ja sündmuste nimed (vastavad küsimusele *kes? mis?*):

maja, puu, hobune, Peeter, kasv, seisak, liikumine, haigus, lugemine, julgus, hüpe, sõda, revolutsioon, riik jne.

2) *Omadussõnad*, mis näitavad asjade, olendite ja olukordade *omadusi* (vastavad küsimusele *missugune?*):

hea, raske, kare, leidlik, üllas, julge, toores, magus, kibe, noble, naeruväärne, punane, küünalsirge, taevassinine jne.

3) *Arvsõnad*, mis märgivad asjade arvu või järjekorda (vastavad küsimusele *kui palju? mitu? mitmes?*):

neliteist, viiskümmend kuus, esimene, üheksas, sajas, tuhandes jne.

4) *Asesõnad*, sõnad, mis asendavad teisi sõnu ja vastavad küsimusele *kes? mis? missugune? milline?* jne.

Näiteks: *mina, sina, me, nad, keegi, kõik* jt. vastavad küsimusele *kes? mis? nagu nimisõnadki*.

Asesõnad nagu *see, too, sama, säärane, selline, niisugune, samasugune* jt. vastavad küsimusele milline? jne.

Ka küsivad sõnad nagu kes? mis? missugune? mitu? jt. on asesõnad.

Need neli sõnaliiki — nimi-, omadus-, arv- ja asesõna — moodustavad omaette sõnade-rühma, mida nimetame **käändsõnadeks**, kuna kõik need sõnad käänduvad.

Näiteks: see teine tubli tüdruk

selle teise tubli tüdruku

sedä teist tublit tüdrukut.

need teised tublid tüdrukud

nende teiste tublide tüdrukute

jne.

55. Ulesanne. Leida antud lausetest käändsõnad ja liigitada need vastavalt tabelisse (nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad).

Meie kuulus Nõukogude armee purustas fašistliku Saksamaa väed, vallutas Berliini ja päästis inimkonna fašismi kohutavast hädaohust. Suur Isamaasõda lõppes hitlerliku Saksamaa täieliku lüüasaamisega. On alanud rahuliku ülesehitustöö ajajärk.

Raamat, ajaleht, raadio ja elav sõna on muutunud vältimatuks vajaduseks igale Nõukogude kodanikule. Neid vahendeid kasutab igaüks enese kultuuriliseks arendamiseks ja kasvatamiseks. Sellele tööle pühendavad partei ja valitsus suurt tähelepanu. Sellest tööhoost ja selle ulatusest kõneldakse EK(b)P Keskkomitee VI pleenumi otsustes 9. aprillist 1945. a.

Meie rahvamajas korraldati selles kuus neli huvitavat loengut ja referaati ning anti välja kaks numbrit kaunist seinalehte. Noored rakendavad kogu oma jõu haridustööle.

Päris- ja üldnimed.

(Suur ja väike algustäht.)

Nimisõnu on kaht liiki. Ühed nimed on pandud ü h e l e - a i n s a l e olendile, esemele, asutisele, kohale, sündmusele jne. Neid nimetame **pärisnimedeks**:

Jaan, Letli, Lydia Koidula, «Rahva Hääl» (ajalehe nimi), Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (riigi nimi), Pelpst, Kihnu saar, Saaremaa, Kaukaasia, Põhja-Ameerika, Riia laht, «Külmale maale» (raamatu nimi), Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon.

Teised nimed on pandud terve asjade, olendite, nähtuste, sündmuste jne. liigi nimedeks. Neid nimetame **üldnimedeks**:

poiss, tüdruk, kirjanik, ajaleht, riik, järv, saar, maakond, maa, laht, raamat, tuul, elu, pidu jm.

Pärisnimed kirjutatakse suure algustähega.

Kui pärisnimi koosneb mitmest sõnast, siis kirjutatakse mõnede nimede puhul **iga** sõna (peale abisõnade) suure algustähega, teiste puhul aga ainult **esimene** sõna. Sealjuures tarvitatakse vahel jutumärke, vahel mitte.

a) Iga sõna suure algustähega	Kas jutumärgid või mitte?	Näiteid
1) Ajalehtede ja ajakirjade nimed	Jutumärgid!	«Rahva Hää!», «Noorte Hää!», «Sirp ja Vasar», «Nõukogude Kool», «Eesti Bolševik» jm.
2) Asutiste ja organisatsioonide ametlikud nimed	Ilma jutumärgideta!	Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei (sulgudes olev sõna «bolševike» on seletav sõna), Eesti NSV Ülemnõukogu Prestidium, Läänemaa TSN Täitevkomitee Haridusosakond, Eesti Teaduste Akadeemia, Nõukogude Liit.
3) Sidekriipsuga ühendatud kohanimed jm. pärisnimed	Ilma jutumärgideta!	Narva-Jõesuu, Põhja-Eesti, Lõuna-Euroopa, Taga-Kaukaasia, Kupja-Prits, Veni-Villem.
Peale pärisnimede kirjutatakse suure algustähega: 4) Kõnetlus- ja asesõnad kirjalikul pöördumisel kellegi poole (viisakusavaldusena)	Ilma jutumärgideta!	Teie, Sina (kõigis käänetes).

b) Esimene sõna suure algustähega	Kas jutumärgid või mitte?	Näiteid
1) Raamatute, kirjutiste ja nootide pealkirjad	Jutumärgid!	«Maatra sõda», «Tõde ja õigus», «Mäed ja inimesed», «Nõukogude raamat iga nooreni», «Lõkketaul» (marss).
2) Seaduste ja määruste pealkirjad	Ilma jutumärgideta!	Abielu, perekonna ja eestkoste seadus, Tänavate puhtuse ja korrashoiu määrus, Lasteaedade põhimäärus jm.
3) Kohanimed (riikide, maade, merede, järvede, jõgede, asulate, väljakute, tänavate, sildade jm. paikade nimed)	Ilma jutumärgideta!	Mongoolia rahvavabariik, Valge meri, Jägala jõgi, Ülemiste järv, Tartu linn, Haapsi küla, Peebu talu, Võidu väljak, Uus tänav, Vaksali puestee, Kolga rand jm.
4) Ajalooliste sündmuste nimetused (pärinimelise iseloomuga sõnad suure, üldnimelised — sõda, lahing, rahu jms. — väikese algustähega)	Ilma jutumärgideta!	Jüriöö ülestõus, Madisepäeva lahing, Suur Isamaasõda, Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.
Samuti suure algustähega kirjutatakse:		
5) asutistele, esemetele jne. antud erinimed	Jutumärgid!	Riiklik Teater «Estonia» Tallinnas; auriik «Kungla»; «Dünamo» ja «Spartak» kohtusid jalgpallis. Kolhoos «Edu». ¹

¹ Soovitav on tarvitada teissugust sõnade järjekorda: astusin Edu kolhoosi, käisin Estonia teatris jne. mitte: astusin kolhoosi Edu, käisin Riiklikus Teatris „Estonia“, kusjuures jutumärke ei tarvitata.

Väike algustäht.

Üldnimed kirjutatakse alati väikese algustähega, ka siis, kui nad tulenevad pärisnimedest, näit. *Jaan*, aga: *jaanipäev*, *12. juulil* jne. Üldnimede kirjutamisest peame meeles järgmist.

Väikese algustähega kirjutatakse:

1) kuude, nädalapäevade ja pühade (puhkepäevade) nimetused, näit.:

august e. lõikuskuu, neljapäev, jüripäev, 1. mai, näripäev, uusaasta;

2) rahvuste nimed, näit.:

eestlane, venelane, inglane, itaallane, hiinlane, ukrainlane, mongol, tšuvašš, juut jm., samuti *tartlane, tallinlane* jm. kui maa-alale kuuluvust näitavad sõnad;

3) koha- ja isikunimed, kui nad esinevad **omadussõna** tähenduses (vastavad küsimusele missugune?), näit.:

eesti (missugune?) keel, *vene* (missugune?) kirjandus, *hiina* tee, *pärsia* vaip, *viini* vorstid, *soome* kelk, *nõukogude* kunst, *galvaani* vool, *röntgenkiired*, *setu* murre, *viljandi* linik jm.;

4) au- ja ametinimetused, näit.:

minister, stahhaanovlane, kindral, marssal, esimees, sekretär, teeneline kunstnik, rahvakirjanik, sotzialistliku töö kangelane jm.

Väikese ja suure algustähe kirjutamise reeglid on kergesti õpitavad. Raskusi teevad ainult kohanimed, kuna need harilikult kirjutatakse suure algustähega, **omadussõna** tähenduses aga väikese algustähega. Selgemaks vahetegemiseks jälgida järgmist tabelit.

P ä r i s n i m i	Ü l d n i m i
Rumeenia peaminister külastas Moskvat («Rumeenia» — riigi nimi).	Romaani keelte hulka kuulub ka rumeenia keel («rumeenia» — missugune? — omadussõna).
Olen Nõukogude Liidu kodanik.	Loen nõukogude kirjandust (missugust kirjandust?).
Peeter I oli Vene tsaar.	Üleliiduliseks keeleks NSV Liidus on vene keel.
Skandinaavia poolsaarel on kaks riiki: Rootsi ja Norra .	Meie võimlasse püstitati uus rootsi sein (varbsein).
Marx ja Lenin olid sotsialistliku teooria tähtsamad loojad.	Õpi tundma marksismi-leninismi!

56. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes õigesti kas väikest või suurt algustähte.

1. (lääne-eesti) maakonnad on (läänemaa, saaremaa, hiiumaa ja pärnumaa). 2. Raamatukogus oli (eesti-, vene- ja saksakeelseid) raamatuid. 3. Kalasaadustest on laialt tuntud (tallinna) kilud. 4. Ärge jätke (tallinna) külastades käimata ka (riiklikus teatris estonia)! 5. Lugesin (juhan liivi) jutte (nõia tütar) ja (käkimäe kägu). 6. Tellisin ajalehe (noorte hääl) ja ajakirja (looming). 7. Laulupeol äratasid tähelepanu (saarlaste) dekoratiivsed rahvarõivad. 8. Eriti hinnatavad (eesti) rahvakunstis on (setu) kirjad. 9. Koolitöö algas (septembris) ja nooremad klassid vabanesid (mais). 10. Kirjanik (anton hansen tammsaare) on sündinud 30. (jaanuaril) a. 1878 (järvamaal) (järva-madise) kihelkonnas (albu vallas) (põhja-tammsaare) talus. 11. Ta isa (peeter) oli oma nooriku (annega) asunud sinna elama (suure-jaani) kihelkon-

nast (vastemõisa) (kolga) talust. 12. Kirjaniku sünnitalu asub (vetepere) külas keset laialdasi soid ja rabu. 13. (rahva hääles) ilmus artikkel (rakendada kohalik tööstus ülesehituse teenistusse). 14. Samas lehes teatati, et (heakorra kontor) võttis vastu (elamute valitsuse) väljakutse sotsialistlikuks võistluseks. 15. Kirja siseaadressil oli kirjutatud: (haridusministeeriumi alg- ja keskkoolide valitsusele). 16. Nii (eestlased) kui ka (soomlased) kuuluvad (soome-ugri) rahvaste perre; (venelased), (poolakad), (ukrainlased), (tšehhid) aga (slaavi) rahvaste hulka. 17. Peale nimetatud rahvaste elab (euroopas) hulk (romaani) ja (germaani) rahvaid. 18. Meie (emajõe) linnas (tartus) asub (tartu riiklik ülikool). 19. (lydia koidula) on kirjutanud näidendi (säärane mulk ehk sada vakka tangusoola). 20. Eestlaste (jüriöö) ülestõus 1343. a. (jüripäeva) öösel on ajaloolise sündmusena saanud hiilgavaks näiteks (eestlaste) võitlusest (saksa) anastajate vastu. 21. On möödunud üle 600 aasta (jüriöö) sündmustest.

57. Harjutus. Kirjutada kolm riigi, linna, jõe, järve, mere, mäe, saare, looma ja inimese nime.

58. Harjutus. Koostada lauseid, kus esineb a) ajalehtede ja ajakirjade nimetusi ja b) teoste (raamatute, muusikapalade jne.) ja kirjutiste pealkirju.

59. Harjutus. Koostada lauseid, kus esinevad väikese algustähega kirjutatavad sõnad: eesti, vene, läti, leedu, soome, rootsi, türgi, pärsia, hiina.

60. Harjutus. Koostada lauseid, kus esinevad suure algustähega kirjutatavad sõnad: Eesti NSV, Nõukogude Liit, Türgi, Prantsuse, Tallinn, Viljandi, Suur Munamägi, Pandivere, Endla, Naissaar, Narva-Jõesuu, Lehik, Muri, Pauka, Punu.

61. Harjutus. Koostada kuulutus, mille kohaselt mingi a) ametiasutis vajab mingit tööjõudu, b) organisatsioon teatab oma peakoosolekust.

62. Harjutus. Koostada avaldus, mille kohaselt 7-klassilise kooli lõpetaja soovib edasi õppida mingis tehnikumis.

Käänamine.

Põhikäänded.

Vaadelda käänamistabelit. Leida, missugused käänded olenevad tüvest a) ainsuse käänetes ja b) mitmuse käänetes.

K ä ä n d e d	A i n s u s	M i t m u s
Nimetav	tark	t a r g a d
Omastav	t a r g a	tarkade
Osastav	tarka	tarku
Sisseütlev	t a r g a s s e	tarkadesse
Seesütlev	t a r g a s	tarkades
Seestütlev	t a r g a s t	tarkadest
Alaleütlev	t a r g a l e	tarkadele
Alalütlev	t a r g a l	tarkadel
Alaltütlev	t a r g a l t	tarkadelt
Saav	t a r g a k s	tarkadeks
Olev	t a r g a n a	tarkadena
Rajav	t a r g a n i	tarkadeni
Ilmaütlev	t a r g a t a	tarkadeta
Kaasaütlev	t a r g a g a	tarkadega

63. Ülesanne. Kirjutada käänamistabeli vaatluse tulemused vihikusse.

1) Ainsuse käänded sisseütlevast kuni kaasaütlevani (viimase käändeni) ja mitmused käänetest veel kääntakse ainsuse järgi.

2) Mitmuse käänded sisseütlevast alates kuni viimase käändeni kääntakse mitmuse järgi.

64. Ülesanne. Käänata tabeli eeskujul sõna *ratas* ja otsustada, kas järeldused, mis on käänamisest tehtud (p. 63), on kehtivad ka selle sõna kohta.

Meeles pidada: Ainsuse omastav ja mitmuse omastav on põhikäänded.

Peakäänded.

Et sõnu õigesti käänta, ei piisa üksi põhikäänete tundmisest, kuna kõiki käändeid ei saa tuletada põhikäänete järgi. Lisaks põhikäänetele tuleb õppida veel ainsuse osastav ja sisseütlev ning mitmuse osastav ja sisseütlev, kokku 7 käänet, mida nimetatakse **peakääneteks**.

Peakäänded on: ains. nimetav, omastav, osastav ja sisseütlev, mitm. omastav, osastav ja sisseütlev.

Harilikult antakse peakäänded kindlas järjekorras (nagu siin toodud), kusjuures paralleelvormid eraldatakse üksteisest sõnakesega «ehk» (lühend *e.*).

Näit.: *kabi, kabja, kapja, kabjasse e. kapja, kapjade, kapju, kapjadesse e. kabjusse;*
kuro, kurvi, kurvi, kuroisse e. kurvi, kurvide, kurvid e. kurve, kurvidesse e. kurvesse.

65. Harjutus. Kirjutada antud näidete eeskujul peakäänded sõnadest: *lubi, vagu, pluus, linn, rakk*. (Vajaduse korral kasutada sõnastikku.)

Käänamine tüüpsõnade järgi.

Võrrelda järgnevate sõnade käänamist.

1) Nimet.	<i>summa, auto</i>	<i>summad, autod</i>
Omast.	<i>summa, auto</i>	<i>summade, autode</i>
Osast.	<i>summat, autot</i>	<i>summasid, autosid</i>
Sisseütl.	<i>summasse, autosse</i>	<i>summadesse, autodesse</i>

Mõlemad sõnad (*summa* ja *auto*) käänduvad ühtmoodi. Kui õpime ühe käänded selgeks, võime kääntata hõlpsasti teisi *s a m a t ü ü b i l i s i* sõnu. Nii näiteks on sõnad *tubli, palju, netu, hapu* jne. kõik *summa*-tüüpi sõnad, s. o. nad käänduvad täpselt samuti kui sõna *summa*.

Toodud näited on astmevahelduseta sõnad. Samasugust käänamissugulust märkame ka astmevaheldusega sõnu võrreldes. Näit.:

Nimet.	<i>ader</i>	<i>sõber</i>	<i>aadrad</i>	<i>sõbrad</i>
Omast.	<i>adra</i>	<i>sõbra</i>	<i>atrade</i>	<i>sõprade</i>
Osast.	<i>atra</i>	<i>sõpra</i>	<i>atru</i>	<i>sõpru</i>
Sisseütl.	<i>adrasse</i>	<i>sõbrasse</i>	<i>atradesse</i>	<i>sõpradesse</i>
	e.	e.	e.	e.
	<i>atra</i>	<i>sõpra</i>	<i>adrusse</i>	<i>sõbrusse</i>

Samuti nagu *ader* käänduvad veel *põder, puder, teder, oder* jne.

Kuidas tunda sõnade käänamissugulust?

Tuleb tunda antud sõna ainsuse nimetava kõrval ka ainsuse omastavat käänat. Neid võrreldes otsustada (kahtluse korral vaadelda ka veel osastavat):

- 1) kas sõna on astmevahelduslik või mitte,
- 2) missuguses vältes,

3) mitme silbiline,

4) lõpphäälikud (millega sõna lõpeb?).

Seega astmevaheldus, välde, silpide arv ja vahel ka lõpphäälikud määravad, missuguse sõna järgi antud sõna käändub.

66. Harjutus. Leida järgmiste sõnade omastav kääne ja määrata siis:

1) astmevahelduseta sõnadel silpide arv ja välde;

2) astmevahelduslikel sõnadel — kas tüvi tugevneb või nõrgeneb.

Näiteks: *summa, summa* — astmevahelduseta, 2 silpi, II välde;

vanker, vankri — astmevahelduseta, 2 silpi, III välde;

nädal, nädala — astmevahelduseta, 3 silpi, I välde;

hüpe, hüppe — astmevahelduslik, tugevneb.

sepp, sepa — astmevahelduslik, nõrgeneb.

Pere, kalju, rukis, teivas, tuulik, meeter, leidlik, bolševik, lõke, lahja, number, auto, leek, samm, sepik, maa, sai, raskus, tugi, kümme, sada, orb.

Astmevahelduseta sõnade käänamine.

maa-, koi-tüüp.

Pika vokaaliga või diftongiga lõpevad sõnad (*maa, koi*) ja samalõpulised võõrsõnad (*komitee, kantselei*) käänduvad järgmiselt:

maa, maa, maad, maasse e. *maha, maade, maid, maa-*
desse e. *maisse*.

koi, koi, koid, koisse, koide, koisid, koidesse.

komitee, komitee, komiteed, komiteesse, komiteede, komiteesid e. komiteid, komiteedesse e. komiteisse.

Nagu *maa* käänduvad: *puu, kuu, luu, truu, soo, töö, vöö, tee, kee* jne., *samuti idee, trikoo, nivoo, kanvaa, büroo* jne.

Nagu *koi* käänduvad: *krae, või, pii, püü, klii, prii* jt., *samuti patarei, kantselei, loterii* jt. (*-ii, -üü* või diftongiga lõppevad sõnad).

Meeles pidada: 1) ains. osast. lõpus on *maa-*, *koi-*tüübil alati **d**: (seda) *maa|d, puu|d, koi|d, idee|d, trikoo|d, kantselei|d, krae|d* jne.;

2) mitmuse osastava lõpus — **-id** või **-sid**:

a) *maid, suid, luid, muid, soid, töid, häid, päid, ideid*;

b) *kuusid, teesid* (*kuid, teid* tekitaksid arusaamatust), *jääsid, kraesid, kliisid, patareisid.*

67. Harjutus. Kirjutada peakäänded sõnadest *muu töö, hea portree.*

68. Harjutus. Asetada sulgudes olevad sõnad vastavasse käändesse.

Panin mütsi (pea). Pistsin ploomi (suu). Läksin (soo) turbaid lõikama. Lapsed armastavad väga (kakao) juua. Poiss ei tahtnud oma (süü) üles tunnistada. Ära tarvita kõve-raid (tee)! Kommunistlike noorte ülesandeks on ellu viia leninlikke (idee). Nõukogude armee vabastas hulga Euroopa riike ja (maa). Pühitsesime esimest (mai). Poisid kandsid kirevaid (setu vöö) ja tüdrukud hõbedasi (kee). Oma pinginaabriga jääme eluajaks (truu) sõpradeks. Pioneerid kandsid OVTK harjutustel ilusaid (trikoo). Aitasin ema (lauanõu) pesemisel! Viimasel ajal kasutatakse keetmisel malmist (keedunõu) asemel üha enam (email-keedunõud). (Puu) on

lehed langenud, (soo) uitavad öösiti hallad ja (maantee) katab sügav pori. Pluusi juurde kuulus kaks (krae).

69. Harjutus. Kirjutada mitmuse osastav järgmistest sõnadest:

sügiskuu, muu, suu, põldpüü, nisuklii, tükitöö, viljapea, riidekoi, raudrüü, krae, luu, truu.

nimi-tüüp.

Astmevahelduseta kahesilbiline esmavärteline *i*-lõpuline sõna *nimi* käändub järgmiselt: *nimi, nime, nime, nimesse* e. *nimme, nime, nimesid, nimesse*.

Nagu *nimi* käänduvad: suvi, lävi, tüvi, hani jt.

Meeles pidada: mitmuse osastav on *sid*-, mitte kunagi aga *si*-lõpuline.

Niisiis:

nimesid, suvesid, lävesid, tüvesid, hanesid, sülesid, lõhesid, meresid jne.

Vaatleme sõna **tuli** käänamist.

tuli, tule, tuld, tulesse e. *tulle, tulesid, tuledesse*.

Samuti kui *tuli* käänduvad *meri, veri, uni, lumi, mõni*.

Meeles pidada: 1) ains. osast. *merd, verd, und, lund, mõnd* (e. *mõnda*);

2) mitm. osast. *meresid, tulesid, unesid* jne.

Ex bibl. univ. T

lauljatar-tüüp.

Kolme- ja enamasilbilised astmevahelduseta sõnad, mis lõpevad lühikese vokaali ja konsonandiga — s. o. sõnad, mille lõpus on **-tar, -ar, -er, -al, -on, -um** jne., käänduvad nagu **lauljatar**.

Lauljatar, lauljafari, lauljafari, lauljatarisse e. lauljafari, lauljataride, lauljatare e. lauljatarisid, lauljataridesse e. lauljatarisesse.

Samuti käänduvad: tantsijatar, poolatar, eestitar, seminar, materjal, insener, muuseum, stipendium, ministerium, sanatoorium, staadion, apelsin, komisjon, magasin, komandör, ohvitser jne.

Meeles pidada: 1) ains. osastav on lõputa: (seda) *tantsijatari, sõbratari, seminari, komisjoni, muuseumi, inseneri* jne.;

2) ains. sisseütlev on lõputa: (sellesse) *muuseumi, seminari, tehnikumi, komisjoni* jne.;

3) mitm. omastavas on alati **-de** (sest ains. osast. on ju lõputa!): (nende) *sõbrataride, muuseumide, komisjonide, tehnikumide, inseneride* jne.;

4) mitm. osastav soovitav alati *e-lõpulisena (-sid asemel)*: (neid) *apelsine, materjale, muuseume, tehnikume, insenere, komisjone, sõbratare, poolatare, magasine* jne.

70. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad vastavasse käändesse.

Õösel sadas rohkesti (lumi). See arstim tuleb süstida otse (veri). Maja on vajunud sügavasse (uni). Mu kooliõde astus (seminar), koolivend aga (tehnikum). Eile sõitis Tal-

linna hulk (insener). Kes sõidab mööda (mered), peab tundma sadamate (märgutuled). Sünnipäeval, kus oli hulk (sõbratar), pakuti ka (apelsin). Mõnus oli kuulata (helid), mis tulid (poodium), kuhu oli üles seatud orkester. Oktoobri- pidustuste eel oli turul müügil rohkesti (hani) ja (lõhi).

kõne-, tubli-tüüp.

Tuletada meelde varem õpitud sõnatüüpide *kõne* ja *tubli* käänamist.

Kõne, kõne, kõnet, kõnesse, kõnede, kõnesid, kõnedesse; tubli, tubli, tublit, tublisse, tublide, tublisid, tublidesse.

71. Ülesanne. a) Loendada sõnu, mis käänduvad
1) nagu *kõne* 2) nagu *tubli*.

b) Määrata nende sõnade tunnused (silpide arv, välde, lõpp).

c) Milline on nende sõnade ains. osastav? milline mitmuse omastav?

d) Miks puudub neil sõnul *t*-mitmus?

Pidada meeles: Sõnadel *kahju, vedru, rubla, lahja* on ains. osastav lõputa; niisiis: kardab kahju, seitset rubla, uut vedru, lahja leent.

Sõna *kõne* järgi ei käändu niisugused sõnad nagu *habe, nobe, pime* jne., kuna nende omastav kääne on kolmesilbiline: *habeme, nobeda, pimedada* jne.

72. Harjutus. Kirjutada ains. osast., mitm. omast. ja mitm. osast. sõnust:

pere, rubla, palju, auto, Leida, Linda, rakendades neid lauseis.

vanker-tüüp.

Ilma astmevahelduseta sõnad, mille ains. omastav on kahesilbiline kolmandas vältes.

Sõna *vanker* käändub:

vanker, vankri, vankrit, vankrisse, vankrite, vankreid, vankritesse e. vankreisse.

Nagu *vanker* käänduvad: meeter, liiter, pulber, suhkur, kamber, koppel, kuppel, nuppel, meister, puuder, mantel, vaagen, korsten, kringel, toober, haigla, vangla, haige, julge, veski, voodi, takjas, jõukas, aus (omastavas 2 silpi), laeng, loeng, jooksev, kandev, jooksjä, kandja, käija jne.

73. Ülesanne. Lugeda esitatud *vanker-tüüpi* sõnade ains. nimet., omast. ja osast. kääne kõvasti, hääldades selgesti nende III vältet ja rõhutades eriti ains. osastavat käänat.

Näidis: 'meeter, 'metri, 'meetrit; 'liiter, 'liitri, 'liitrit jne.

vihik-tüüp.

Vaatleme sõna *vihik* käänamist:

vihik, vihiku, vihikut, vihikusse, vihikute, vihikuid, vihikutesse e. vihikuisse.

Nagu *vihik* käändub väga palju väliselt kujult erinevaid sõnu, mis aga kõik kannavad ühist tunnust (on astmevahelduseta ja nende omastav on vähemalt kolmesilbiline):

tuulik, kaasik, lüpsik, sepik, noorik, hommik, taldrik, lootsik, ööbik, säärrik, saadik, laulik;

nädal, vedel, sadam, redel, vikat, porgand, istung, logard, labidas, ripats, õppur, tüdruk, ilus, vanem, kaheksa, kirjutaja, kevade, vasikas, kadunu, õnnetu, tänamatu, uppunu, miljon, miljard, heeringas, dünamo, teooria jne.

Pime, pimed, pimedat, pimedasse, pimedate, pimedaid, pimedatesse e. pimedaisse.

Nagu *pime* käänduvad:

libe, kibe, jäme, hale, jahe, tume, lame, jõle, kade, mage, sile, väle, sale, tüse, tore, äge, hõbe jm.

Miks sõnad *nüri, mõru, vilu* ei kuulu *pime*-tüüpi?

Tähele panna! Õige on: **pimedate**, **tüsedatele**, **toredatele**, **saledateks**, **tumedates** jne.

74. Harjutus. Koostada lauseid, kus esineb mitmuse käändeid (alaleütl. jm.) sõnadest, mis käänduvad nagu *pime*.

Meeles pidada: *vanker-*, *vihik-* ja *pime*-tüüpi sõnadel:

1) ainsuse osastav on **omastav** kääne + t:
vankri+t = vankrit, vihiku+t = vihikut, pimedat+t = pimedat, kolmanda+t = kolmandat, labida+t = labidat;

2) ains. sisseütlev on seda tüüpi sõnadel enamatel juhtudel ainult sse-lõpuline, s. t. puudub lõputa sisseütlev (välja arvatud kohanimed), sellepärast: *läks kambrisse, vabrikusse, vaksalisse, astus tuulikusse, kirjutas vihikusse* jne.;

3) mitmuse osastav on alati **id**-lõpuline. Mitm. osastava saame, kui ains. omastavale lisame **-id**:

vihiku+id = vihikuid, pimedat+id = pimedaid, kolmanda+id = kolmandaid, sipelga+id = sipelgaid jne.

Kui aga omastav kääne lõpeb *i*-ga, siis muudame selle *i* enne *id*-ga liitmist *e*-ks:

vankri+id = vankreid, sõduri+id = sõdureid.

Niisiis: *vankreid, meetreid, miljoneid, sõdureid, mantleid, voodeid, veskeid, vikateid, porgandeid, õppureid, miljardeid, kartuleid, toobreid* jne.

75. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust:

värske kartul (om. kartuli), tähtis sõnum (om. sõnumi), raske eksam, viies nädal, kuulus keemik, väle sipelgas, hooletu tüdruk.

76. **Harjutus.** Allpool on antud rida sõnu, mis omastavas käändes on kahesilbilised, kuid mõned on esimeses, mõned teises ja mõned kolmandas vältes. Vastavalt vältele määrata sõnade tüüpsõna (mille järgi käändub):

uni, hapu, palju, Linda, aus, meister, klamber, suvi, miljon, teema, pleenum, soeng, kangur, pilvik, Pärnu, Tartu, Tapa, Paide.

Sõna *habe* käänamine.

Habe, habeme, habet, habemesse, habemete, habemeid, habemetesse e. habemeisse.

Nagu *habe* käänduvad: ase, jäse, kübe, side, pide, ige, säde; lade, süda (osast. **südan**), vare (vareme, varet).

Sõna *habe* käänamisel tekib häälikühend **me**, mis püsib kõigis käändeis, välja arvatud ains. osastav.

77. **Harjutus.** Käänata *habe*-tüüpi sõnu lausetes. (Ei tarvitse igast sõnast moodustada kõiki käändeid, vaid ühest üks, teisest teine jne.)

Näidis. Tänapäeval kannavad inimesed harva pikka *habet*. Meie õues on sadememõõtja. Puhtas toas ei leidunud tolmu *üksetki*.

78. **Harjutus.** Kirjutada ainsuse osastav sõnust:

tee, vale, süü, hani, kare, mõru, lumi, amet, tehnikum, veri, uni, tasku, tore, äge, liiter, pulber, ämber, korsten, miljon, suhkur, õnnetu, rätsep, kartul, piiga, summa, tubli, sohva, kassa, ige, side, süda, säde.

79. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

Nõukogude võim kulutab haridusele (suured summad). Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse koosseisust on valituse autasude osaliseks saanud üle (üksteist tuhat) (sõdur), (ohvitser) ja (kindral). Korpus koostöös teiste Nõukogude armee (osad) tekitas (rasked kahjud) saksa väeüksustele. Purustati mitu (kümme) vastase üksust, sealjuures hulk polke ja (pataljon) ning tankitõrje(-divisjon). Meie Rahvuskorpus maksis kätte saksa (parunid) ja (orjastajad) eesti talupoegade ning Jüriöö (sangarid) vere eest. Ent saksa okupandid on hävitanud Eestis 57 583 (hoone), sealhulgas 31 (muuseum), 76 (haigla), 364 (koolimaja), 28 (raamatukogu), 86 (teater ja rahvamaja), 115 (kirik) ja palvemaja. Tekitatud kahju suurus on umbes 34 (miljard) 517 (miljon) (rubla). Praegu teevad kõik (hoogus loovtöö). Püütakse kõigiti tõsta (toodang). On ehitatud tuhandeid uusi (elamu). Koolides õpib tohutul hulgal (tublid poisid ja tüdrukud). Kandsime (raske toober) umbes paarsada (meeter). Väike Leeni sõi (kringel).

80. Harjutus. Kirjutada peakäänded järgmistest sõnadest (mitte eksida konsonantühendi kirjutamisel!), rakendades kirjutatud vorme lausetes:

avar koppel, vapper sõdur, nukker tüdruk, magus kukkel.

81. Harjutus. Kirjutada järgmistest *u*-lõpulistest *vihik*-tüüpi sõnadest ains. osastav, mitm. nimetav ja mitm. alaleütlev, moodustades neist lauseid:

oodatu, kadunu, selgusetu, kannatamatu, kahvatu, vallatu, lahustamatu.

Näidis. Raudteejaamast voolava rahvahulga keskel nägin kaht oodatut. Oodatud saabusid suurte pakkidega. Oodatutele oli korraldatud ööbimine võõraste-majas «Oktoober».

ne- ja s-lõpulised sõnad.

Omaette rühma moodustavad kõik **ne-** ja **s-lõpulised** sõnad, mille omastava lõpus on **-se** (*naine* — *naise*; *vastus* — *vastuse*). Nende sõnade muutetüübi määramisel tuleb arvestada sõna silpide arvu ja sõnaväldet.

Vaatleme järgmisi tüüpsõnu, pöörates tähelepanu eriti **mitmuse osastavale**.

- 1) *naine, naise, naist, naise* e. *naisesse, naiste, naisi, naistesse* e. *naisisse*.

Nagu *naine* käänduvad: teine, kuine, puine, maine, soine, jäine, öine, luine jne., seega mitm. om.: kuiste, puiste, maiste, soiste jne. ja mitm. osast. **-i**: teisi, kuisi, puisi, soisi, öisi jne

- 2) *katus, katuse, katust, katusesse, katuste, katuseid, katustesse* e. *katuseisse*.

Nagu *katus* käänduvad: vastus, otsus, uudis, annus, silmus, madrus, petis, ollus, teras, vares, sügis, alus, soolane, kollane, tuuline, teos, käis, veis, kärestikune, vastastikune, kuristikune, alkoholine jne., seega mitm. osast. **-id**: katuseid, soolaseid, vastastikuseid jne.

- 3) *tööline, töölise, töolist, töölisse* e. *töölisesse, tööliste, töölisi, töolistesse* e. *töölisisse*.

Nagu *tööline* käänduvad: teadus, tarkus, raskus, määrus, õigus, suurus, kuulsus, laius, oskus, tundmus, kauplus, maadlus, lahtine, kinnine, endine, üldine, suuline, aastane, pikkune, lōoke, kirjutus, omnibus (selle *omnibuse*, seda *omnibust*, nende *omnibuste*, neid *omnibusi*), hoolimatus, paratamatus, talguline, kirjutamine jne., seega mitm. osast. **-i**: teadusi, lahtisi, aastasi, hoolimatusi, talgulisi, kirjutamisi jne.

4) *raudne, raudse, raudset, raudsesse, (need) raudsed, raudsete, raudseid, raudsetesse e. raudseisse.*

Nagu *raudne* käänduvad: *kuldne, aegne, kaudne, kordne, jalgne, õudne, urbne, vaikne, täpne, sealne, muistne, homne, siinne (siinse) jne.*

Tähele panna! *s-i kõrval g, b, d.*

kuldse, aegse, kaudse, kordse, jalgse. õudse, urbse jne.

Kõigil mitmuse osastavas **-id**: *kuldseid, [vana-] aegseid, kaudseid, [mitme-] kordseid, õudseid, vaikseid, muistseid, siinseid, täpseid jne.*

Meeles pidada: 1) sõnu nagu *õine, soine, kuine* täpselt käänata nagu *naine*: seda *naist*, siis ka: *õist* [külma], *soist* [metsa], [kolme-] *kuist* (imikut) jne.;

2) sõna *juus* käändub: **juus, juukse, juust, juuksesse, juuste, juukseid, juustesse, e. juukseisse**, samuti *ões (õekse), vennas (vennakse), omas (omakse).*

se-tüveliste sõnade mitmuse osastav.

Nagu esitatud tüüpsõnust nähtub, on mõnedel *se-tüvelistel* sõnadel (vastus, raudne jt.) mitm. osastavas **-id** (vastuse/id, raudse/id), teistel aga **-i** (*naine — nais/i, raskus — raskus/i*).

Viimast, s. o. *i-lõpulist* osastavat peavad mõned ekslikult *si-lõpuliseks* osastavaks. Tuleb aga silmas pidada, et *s* kuulub *tüvesse* (*se-tüvelised* sõnad), et osastava lõpp on ikkagi **-i**. *si-lõpulist* osastavat ei ole eesti keeles üldse.

ne- ja s-lõpuliste (ehk se-tüveliste) sõnade mitmuse osastav.

1) Kahe- ja kolmesilbilised tüved.

Sõna	Silpide arv omastavas	Sõnavälde	Mitmuse osastava lõpp	Näited	Reegel
naine, nai/se raskus, ras/ku/se üldine, ül/di/se	2 3 3	2 3 3	-i -i -i	naisi, teisi, öisi, soisi raskusi, põhjusi üldisi, praegusi	Kui silpide arv (omastavas) on sama mis välte number (2:2 või 3:3), on mitm. osastavas -i .
vastus, vas/tu/se tuuline, tuu/li/se vares, vare/se punane, pu/na/se	3 3 3 3	2 2 1 1	-id -id -id -id	vastuseid, otsuseid tuuliseid, kollaseid vareseid, oraseid punaseid, siniseid	Kui silpide arv (omastavas) erineb välte numbrist (3:2 või 3:1), on mitm. osast. -id .

2) Nelja- ja enamasilbilised tüved.

Sõna	Silpide arv omastavas	Mitmuse osastava lõpp	Näited	Reegel
vanaldane, va nal da se	4	-i	vanaldasi,	Nelja- ja enamasilbilistel sõnadel on mitm. osast. lõpus alati -i; ainult 5- ja enamasilbilistel ne-lõpulistel sõnadel on -id, kui nende lõpus ei esine -ltne, -lane, -mine, -kene (-ke).
õnnetus, õn ne tu se	4	-i	hiljutisi õnnetusi, kirjutusi, pettumusi	
mängimine, män gi mi se	4	-i	mängimisi, langemisi	
isamaaline, i sa maa li se	5	-i	isamaalisi, parajuslasi	
tänavake, tä na va ke se	5	-i	tänavakesi, nädalakesi, kirjutamisi jne.	
palavikune, pa la vi ku se	5	-id	palavikuseid, vastastikuseid, otsekoheseid	

Tähele panna! Sõna *väike* käändub kaht moodi: *väike(ne)*, *väikese*, *väikest*, *väikesi*; aga ka: *väike*, *väikse*, *väikset*, *väikseid*.

82. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav sõnust:

õhtune uudis, sõjaeelne sündmus, väike raskus, punane omnibus, tõeline põhjus, üldine otsus, patriootiline luuletus, kolmekuine kursus, varajane lootus, eelmine vastus, soine ümbrus, ajalooline sündmus, lahtine kaelus, teine rahvus, mitmesugune haigus, suvine saadus, eestlane, venelane, lätlane, mustlane, hiiglane, kõrgune, pikkune, puine, maine, lilleke, vastastikune toetus, vajaline üritus.

83. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes õigesti mitmuse osastavat.

Olen viibinud Kaukaasia kaunites mägedes mitmeid (suvine kuu). Vaatlesin kõrgele paiskuvaid (punane, roheline, sinine ja lilla) rakette ja (ilutuli). Maailmas leidub kuni kclmesaja meetri (kõrgune maja). Vaevalt leidub meil (nii-sugune pere), kus ei käiks tänapäeval ajalehte. Olen teinud oma eluajal (mitmesugune töö). Koserikastes jõgedes leidub kuni (meetripikkune lõhi). Koosolekuil kuulsime palju (sisukas kõne). Tänapäeval ei tarvitata sõidul (lahtine auto), vaid eelistatakse neile (kinnine). Muuseumis vaatlesime (vanaaegne katkine oda) ja rüütlite (raudrüü). Lugesime huviga uusi Ülemnõukogu Presiidiumi poolt antud (seadlus) ja Ministrite Nõukogu poolt antud (määrus).

84. Harjutus. Määrata, kuidas käänduvad järgmised sõnad, ja märkida sulgudesse vastav tüüpsõna:

otsus, julgus, uni, palju, Olga, julge, Narva, kindral, ohvitser, pataljon, miljon, tehas, vedur, nädal, sohva, hele, säde, inimene, õine, kollane, puu, professor, vanake, lõoke, kaudne, veskiline, Kaasik, Moskva.

Astmevahelduslike sõnade käänamine.

Tuletada meelde ja võrrelda kahe astmevaheldusliku sõna *sepp* ja *rikas* käänamist:

Nimetav	Omastav	Osastav
<i>sepp</i> (tugev a.)	<i>sepa</i> (nõrk a.)	<i>seppa</i> (tugev a.)
	(s. o. tugev — nõrk — tugev)	
<i>rikas</i> (nõrk a.)	<i>rikka</i> (tugev a.)	<i>rikast</i> (nõrk a.)
	(s. o. nõrk — tugev — nõrk)	

Näeme, et mõlemad sõnad käänduvad teineteisele vastupidiselt:

sõnal *sepp* omastavas tüvi nõrgeneb,

sõnal *rikas* omastavas tüvi tugevneb.

Vastavalt sellele koondame kõik need sõnad, mille omastav on nõrgas astmes, ühte rühma ja teised sõnad, mille omastav on tugevas astmes, teise rühma.

Nõrgenevad tüved.

Astmevaheldusega sõnad, mille ains. nimetav on tugevas, omastav nõrgas astmes.

1) **sepp**, *sepa*, *seppa*, *sepassse* e. *seppa*, *seppade*, *seppi* e. *seppasid*, *seppadesse* e. *seppisse*.

Nagu *sepp* käänduvad: **trepp**, **supp**, **tupp**, **kapp**, **vakk**, **kukk**, **nukk**, **pakk**, **latt**, **lett**, **kett**, **matt**, **jutt**, **kott**, **seep** (seebi, seepi), **toop**, **saak**, **jääk**, **vaat**, **kiik**, **kaup**, **kurk**, **kimp**, **eit**, **pant**, **kaart** (kaardi, kaarti), **pilt**, **sõlg**, **kurg**, **jälg**, **külg**, **kask**, **leht**, **täht**, **laht**, **sulg** (sulu), **sulg** (sule), **õlg** (õla), **vend**, **leib**, **tiib** (tiiva), **poeg**, **aed**, **koib** (koiva), **suund** (suuna), **kolb** (kolvi, kolbi), **mänd** (männi — puu), **mänd** (männa — pudrunui), **kauss**, **kirss**, **valss**, **kohv**, **talv** jne.

85. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust:
tark poiss, tore kaart, kaunis nukk, ränk kapp, nüri sulg.

*86. **Harjutus.** Kirjutada ains. nim., omast. ja osast. ning mitm. omast. ja osast. sõnadest: hoogne marss, magus kohv, ilus valss. Moodustada neist muutevormidest lauseid.

2) **sõda**, sõja, sõda, sõjasse e. sõtta, sõdade, sõdu, sõdadesse e. sõjusse.

S a m u t i k ä ä n d u v a d : viga, tuba, luba, uba, nuga, suga jne.

3) **jõgi**, jõe, jõge, jõesse e. jõkke, jõgede, jõgesid, jõgedesse.

S a m u t i k ä ä n d u v a d : mägi, regi, tugi, tõde, kubu (koo), ladu, vagu, madu, lugu, idu jne.

4) **sõber**, sõbra, sõpra, sõbrasse e. sõpra, sõprade, sõpru, sõpradesse e. sõbrusse.

S a m u t i k ä ä n d u v a d : puder, ader, põder, teder, oder, koger (kogre) jt.

Aga ka: padi, lodi, kabi, lubi, tühi, ahi, põhi, puri (purje), vali (valju), kali, väli jne.

87. **Ulesanne.** Kirjutada sõda-, jõgi-, sõber-tüüpi sõnust ains. nimet., omast. ja osast. ning mitm. omast.

5) **õnnelik**, õnneliku, õnnelikku, õnnelikusse e. õnnelikku, õnnelikkude e. õnnelike, õnnelikke, õnnelikkudesse e. õnnelikesse.

N a g u õ n n e l i k k ä ä n d u b h u l k i k -, m i k -, s t i k -, n i k - j n e .
lõpuliselt sõnu:

laevnik, aednik, kõrtsmik, mõisnik, laevastik, kandmik, mõistlik, kannatlik, kasvandik, habemik, kanarbik, kunstnik, rahulik, ümbrik jne.

Meeles pidada! Kui tarvitada lühikesi vorme *-stike, -mike* jne. (*mäestike, õnnelike, kirjanike, rahulikele, kunstnikele* jne.), siis ei tohi aga vääriti tarvitada mitm. osastavat, kus püsib alati tugev aste, s. o. **kk**: neid *mäestikke, kunstnikke, õnnelikke* jne.

Hoida lahus *ik-lõpuliste sõnade rühmast ilma astmevahelduseta vihik-tüüpi sõnad* (*vihik, tuulik, lehvik*) ja mitte segada neid astmevahelduslike sõnadega *mäestik, aednik* jne.

Vaatleme veel järgmiste tüüpsõnade käänamist:

6) **uus**, *uue, uut, uude* e. *uuesse, uute, uusti, uutesse* e. *uusisse*.

Nagu *uus* käänduvad:

kuus, paas (*pae, paat* e. *paasi*), *kõis, viis, õis, reis* (*reie*), *täis* jm.;

kõrs (*kõrre*), *vars, tõrs, õrs, hirs* jm.;

kaas (*kaane*, mitm. osast. **kaasi**), *küüs* (*küüne*, mitm. osast. **küüsi**), *laas, lääs* jm.;

keel, meel, tuul, nool, huul, joon, peen, suur, juur, hiir, säär, koor jne.

Pidada meeles: sellesse **keelde**, nende **keelte**; **tuulde**, **tuulte** jne.

7) **käsi** (osast. *kätt*, sisseütl. *kätte*, mitm. omast. *käte*, mitm. osast. **käsi**), *süsi, lüsi, mesi, vesi, tõsi* jm.

88. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust: pikk vars, ilus varss.

89. **Harjutus.** Tarvitada mitm. osastavat.

Lõika sageli oma (*küüs*)! Kattepaber kaitseb raamatu (*kaas*). Pesin praegu oma (*käsi*). Too mulle natuke (*süsi*)! Isa parandas vikatite (*lüsi*).

90. Harjutus. Tarvitada vastavat käänet.

Seon haavatud (käsi). Kandsime teda juubeldades (käsi, mitm. alalütl.). Räägi alati (tõsi)! Pange paberid (kaaned) vahele! Pigistasin tugevasti oma sõbra (käsi). Andke talle see vihik (käsi). Ettekande lõppedes kajas saalis tugev (käsi-)plagin. Kukkusin ootamatult (vesi). Pioneerid korraldavad suvel (vesi-)pääste kursusi.

91. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes kas ainsuse sisseütlevat või mitmuse omastavat.

1. Tuul pöördus (lääs). 2. Kõnesolev isik oli soome-ugri (keeled) lektoriks. 3. Eesti rahva eepos «Kalevipoeg» tõlgiti vene (keel). 4. Puud olid merel puhuvate (suur tuul) tõttu paindunud kõveraks. 5. Oh sa lugu, hammustasin kogemata (huul). 6. (Kommunistlik noor) ülesandeks on ellu viia lennilikke ideid. 7. Aja see asi (joon). 8. Harjutage (joon) tõmbamist ilma joonlauata! 9. Poisid jaotati kahte (suur) rühma. 10. Tänavu oli hea (seen) saak. 11. Ussid olid närinud (seen) suured uurded. 12. Hobustel esineb sageli (sool) haigusi, mida kutsutakse tiirudeks. 13. Kolhoos rajas tee sügavale (laas). 14. Pange need paberid (kaas) vahele! 15. Läksime jõe (äär).

92. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

Eesti NSV aastapäeva puhul tegid kokkuvõtteid oma (saavutus) ka meie (kunstnik) ja (kirjanik). (Pidulik) koosolekuiks kogunes hulk (kirjanik) ja (kunstnik), kus kõneldi (kirjanduslik) küsimustest, (väärtsuslik) kirjanduse mõjust rahvale ja (kirjanik) ning (kunstnik) võitlusest (koodanlik) reaktsiooni ja eriti fašismi vastu.

Pingelise tööga on loodud hulk (väärtsuslik) nõukogude kirjandust ja kunsti. Mitmed eesti (kirjanik), kes töötasid sõja ajal Nõukogude Liidu tagalas, olid otseses kokkupuutes

suurte (kirjanduslik) keskustega ja õppisid lähemalt tundma nõukogude kirjandust, eriti vene kirjandust. Tekkis uusi (kirjanduslik) andeid kooli-(noor) ja Nõukogude armee (võitleja) seas. Paljud noored algajad on kujunenud nüüd (nimekas kirjanik —m.). Järjest kujuneb selgeilmelisemaks meie (kirjanik ja kunstnik) looming (leninlik-stalinlik) ideede vaimus.

93. Harjutus. Määrata, kuidas käänduvad järgmised sõnad, märkides sulgudesse tüüpsona.

Kaas, aednik, lüpsik, oder, sai, kott, kapp, jutt, kant, protsent, liiter, orkester, vile, hale, korsten, kartul, kaheksas, juhuslik, simss, avanss, süsi, tühi, puder, ümbrik, ämblik, nui.

Näidis: kaas (*keel*).

Kuna *sepp*-tüüpi sõnadel on ains. omastav nõrgas astmes, siis peavad nõrgas astmes olema ka kõik ainsuse käänded sse-sisseütlevast alates, seega ka ains. seesütlev kääne. Sellepärast tuleb rääkida ja kirjutada: istun *pingis*, seisn *nurgas*, vili on *vakas*, loomad on *laudas*, käisin *metsas*, piim on *topsts*, kapsad *potts* jne.

94. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevaist sõnust ainsuse seesütlev kääne ja lugeda harjutus valjusti ette.

Õli on (vaat). (Kott) oli kaks väikest põrsast. Kes istub siin (pink)? Loomad on (laut). Isa töötab (mets). Paberid on (kapp) riiulil. Ema toimetab (köök). (Kook) oli rohkesti rosinaid. Sead on (sulg). Mantel ripub (varn). Mehel oli suur kott (selg). (Lomp) krooksuvad konnad. Laps mängib (õu). Meie (vald) on metsatöö juba lõpetatud. Ära ripu aina ema (kül)! Siin (lamp) pole õli tilkagi. (Ajal) seisab, et meie (maakond) algavad traktoristide kursused. Mu vend on elanud (Riia) ja (Narva). Isa ja poeg elavad ühes (leib). (Ahi) prõksuvad rõõmsasti kuusehalud. Võrgud on juba (paat). Mul on pind (jalg). Jalutasime kuuvalgel (aed ja park).

Tugevnevad tüved.

Vaatleme astmevahelduslikke sõnu, mille omastav on tugevas astmes.

- 1) **mõte**, *mõtte, mõtet, mõttesse, mõtete, mõtteid, mõtetsesse e. mõtteisse.*

Nagu *mõte* käänduvad: võte, hüpe, kate, lõke, rike, rake, äke, hape, aade (aate), saade, läige, näide, toode, vaade, pilge, välde, põrge, pööre, kääne, vise (viske, viset), purre, **tarve** (tarbe, tarvet), köide jne.

- 2) **rikas**, *rikka, rikast, rikkasse, rikaste, rikkaid, rikatsesse e. rikkaisse.*

Nagu *rikas* käänduvad: ratas, rukis, ketas, mätas, okas, saabas (saapa), kallas (kalda), kinnas, teivas (teiba), hammas (hamba), hernes, kirves, kallis, kaunis, vilgas, ablas, võõras, armas (armsa, armsate), hoolas, sünnis jne.

Vaatleme sõna **liige** käänamist.

- 3) **liige**, *liikme, liiget, liikmesse, liikmete, liikmeid, liikmetesse e. liikmeisse.*

Tähelepanna! Häälikühend *-me-* puudub vaid ains. nimetavas ja osastavas.

Samuti käänduvad: juhe (juhtme), mähe (mähkme), võti, kümme, ranne, ripse, rööbe (rööpmel), vee-lahe, seeme, seitse jt.

95. Harjutus. Koostada lauseid, milles esineb *liige*-tüüpi sõnu mitmesugustes käänetes.

Näidis: Sõitsime laiarööpmelisel raudteel Tallinnast Tartusse. Telefoni juhtmed eraldatakse maast isolaatoritega.

Vaatleme sõna **tütar** käänamist.

4) *tütar, tütre, tütart, tütresse, tütarde, tütreid, tütardesse*
e. *türeisse*.

S a m u t i k ä ä n d u v a d: aken, kannel (kandle), katel, peenar, pannal, pöial, vemmal, sammal, küünal, pastel, västar, sõstar, koonal, kukal, sõkal, tungal jne.

Tähele panna! Ainsuse osastav on küll t-lõpuline, mitmuse tunnuseks siiski **-de**.

Niisiis: seda **tütart, kannelt, peenart, pannalt pöialt** jne., aga nende **tütarde, kannelde, peenarde, pannalde, pöialde** jne.

*96. Ülesanne. Panna tähele *tütar*-tüüpi sõnade mitmuse tunnuse **-de**- ees olevat häälikut ja koostada selle järgi reegel:

tütar-tüüpi sõnadel on mitmuse tunnuseks **-de**- selle ees seisvate «pehmendavate» häälikute mõjul.

Meeles pidada: *mõte*-, *tütar*-tüüpi sõnade ains. osastav on ainsuse nimetav + t: *tütar* + t = *tütart*, *hüpe* + t = *hüpet* jne. (vrd. *vanker*, *vankri*, *vankri*/t).

97. Harjutus. Käänata sõna *rukis* ainsuse ja mitmuse nimetavas, omastavas, osastavas ja sisseütlevas käändes.

98. Harjutus. Kirjutada peakäanded sõnust:

nobe *tütar*, väike *pöial*, märg *sammal*, kõrge *aken*, pikk *västar*.

99. Harjutus. Tarvitada õigesti ains. osastavat. (Eraldada *vanker*-tüüpi sõnad *tütar*-tüüpi sõnadest; *vanker* — omastav + t = *vankri*/t; *aken* — nimetav + t = *akent*.)

1. Käisime eile (naaber) külastamas. 2. Mitu (liiter) sa korjasid marju? 3. Majaehitamisel tarvitatakse (sammal). 4. Kutsuge siia kaks (maaler)! 5. Käitises töötas kakssada (kangur). 6. Lapsed kitkusid (porgandipeenar). 7. Ema küüris (katel). 8. Piimaühistule ehitatakse uut (kelder). 9. Värskele lihale sobib lisada natuke (pipar). 10. Palun laena mulle (sirkel)! 11. Kas tunned seda (meister)? 12. Majal oli kaks (aken) heledasti valgustatud. 13. Kalevipoeg keerutas Sarvikut nagu (takukoona). 14. Rukkipähikul on kaks (välissõkal). 15. Tassisin nüüd siia need kaks rasket (kohver). 16. Puhastasin oma eesti pooga¹ (hõbepannal). 17. Meie klassis on kaks (seinatahvel). 18. Sõõmisel tarvitame (kahvel). 19. Paberite kinnitamiseks tarvitame (kirjaklamber). 20. Meist pole vist keegi näinud India (džungel). 21. Vanasti tarvitati riide mõõtmiseks (küünar). 22. Mu koolivend mängib ilusasti (kannel). 23. Kalapüügil ei ole lubatud kasutada (ahing ehk västar).

100. Harjutus. Moodustada ainsuse osastav ja mitmuse omastav sõnust:

hele vile, suur summa, sõjavanker, raske toober, lai koppel, rumal vale, ilus maa, magus uni, rõõmus süda, väike neiu, õitsev aster, küps sõstar, kirju pluus, õnnelik piiga, kasulik kaup, õnnetu inimene, kõva pähkel, kitsas peenar, kena album, tulev nädal, magus porgand, lahtine auto, pime rehetare, pere, male, võti, vise, hüljes, kate, hape, pikk kepp, arglik samm, nüri nuga, avalik kõne, hele läige, kirju kinnas, järele köis, hõõgub süsi, kõver vars, magus kirss, suur kauss, kirjalik luba, uus ümbrik, vana tuulik, hea sepik, hoolas aednik, juhuslik asi, avar aken, kõlav kannel, liige, lade, sade, tähtis kursus, kuulus sangar, õine vahtkond, pime öö, armas ema, madal korter, mage puder, haige ige, hele juus, osav kütt, suuline vastus.

¹ Pook — vöö.

101. **Harjutus.** Moodustada mitmuse alaleütlev sõnust: sile ja tasane tee, kumer kuppel, terav tapper, raske kandmik, hale lugu, jahe õhtu, suur pere, kade naaber, kitsas peenar, armas tütar, palju, sõbranna, valge kartul, lage väli, tuhandes inimene, soodus juhus, raudne värav, stahhaanovlik kangur, silmapaistev bolševik, osav ratsanik, üksik isik.

Mitmuse osastav.

102. **Ülesanne.** Moodustada mitmuse osastav antud sõnust, korraldades need tabelisse.

a) koi, nimi, tuli, kõne, jõgi, regi; b) vanker, vihik, kolmas, mõte, rikas, aken, katus, raudne; c) naine, tööline, raskus, endine, keel, leht, kell, sukk; d) pink, poiss, kook, maastik, lind; e) kana, laud, linn.

Ains. nim.	Mitm. osast.	Mitm. osastava lõpp
<i>koi</i>	<i>koidsid</i>	-sid

Vaadelda, kuidas moodustatakse *e*-, *i*-, *u*-lõpulist mitmuse osastavat.

Meeles pidada: a-tüvelistel sõnadel on mitmuse osastava lõpus ainult **u** või **i**, mitte aga **e** (välja arvatud tabelis näidatud erandid), seega tarvitagem õigesti vorme: (neid) nurki, relvi, (häid) roogi jne. Eelmise silbi täishäälikute *a*, *i*, *õ*, *ei*, *äi* meelepidamiseks võib koostada mõne hõlpsasti meeldejääva lause (näit.: Aksel, Ilmar, Õie käisid meil).

Lühike mitmuse osastav.
e-, i-, u-tüvelised sõnad.

Tüve täishäälik ainsuses	Mitmuse osastav	Valem-reegel
keel, keele leht, lehe, lehte kask, kase, kaske -e	keeli lehti kaski -i	e annab i (e — i)
pink, pingi, pinki pood, poe, poodi poiss, poisi, poissi kook, koogi, kooki -i	pinke poode poisse kooke -e	i annab e (i — e)
maastik, maastiku, maastikku ahi, ahju, ahju lind, linnu, lindu vihk, vihu, vihku -u	maastikke ahje linde vihke -e	u annab e (u — e)

Eelmise silbi täishäälik	Ainsus	Mitmuse osastav	Reegel	Erandid
a	kana, kana, kana laud, laua, lauda hind, hinna, hinda sõda, sõja, sõda sein, seina, seina käi, käia, käia	kanu laudu hindu sõdu seinu käiu -u	Kui a-tüveliste sõnade eelmises silbis on a, i, õ, ei, äi , siis on mitmuse osastava lõpus u	pika — pikki kinga — kingi silma — silmi
e	kell, kella, kella kujutelm, kujutelma, kujutelma koht, koha, kohta sukk, suka, sukka märg, märja, märga sööt, sööda, sööta süld, sülla, sülda	kelli kujutelmi -i kohti sukki märgi sööti süldi	Kui eelmises silbis on mõni teine häälik (mitte a, i, õ, ei, äi), siis on mitm. osastava lõpus i	1) Et j ja t ei satuks kõrvu, siis on: orje, tühje, nuie jne. 2) Esmavälitel. sõnad, mille l. silbis on u või o : nuge, mune, ode jne. (kuid omi ja osi)
o				
u				
ä				
õ				
ü				

103. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse.

1. Meie põldudel kasvatatakse (rukis, kaer, oder, hernes, uba). 2. Kõõgiviljaaias kasvas (kurk, kõrvits, porgand, sibul, seller, petersell, tomat) ja (muu kõõgivil). 3. Meie küla mailt on leitud vanaaegseid (võru, sõrmus, sõlg, nuga, oda, vana mõök, savinõu) ja (raha). 4. Sõjategevuses hävis hulk (elumaja, laut, tall, kuur, saun) ja (muu hoone); paiguti hävis (suur linn, küla ja tuhat talu). 5. Külalistele pakuti (õun, pirn, ploom ja kirss). 6. Gruusias kasvab ka (sidrun ja apelsin). 7. Ostsime turult (lill). 8. Aasal õitses kevadel palju (kollane kullerkupp) ja (lilla pääsusilm). 9. Kuivatasime tule ääres (märg sukk) ja küpsetasime tuhas (kartul ja kaalikas). 10. Näitusel oli ilusaid (sohva, tugitool, laud, kapp). 11. Metsas kasvab (mänd, kuusk, kask, pärn, haab, lepp, saar, vaher, jalakas), paiguti ka (tamm ja lehis). 12. Otsin paari (king) ja (siidsokk). 13. Sadamasse saabus (suur laev, väike paat) ja (lai lodi). 14. Ei ole soovitatav süüa (soolane toit). 15. Lasteias mängis palju (virk laps). 16. Poisid kandsid (uus müts) ja (valge krae). 17. Sügisel, mil puhub sageli (tuul ja torm), on mõnus ahjupaistel jutustada (vanaaegne jutt) ja (muu lugu). 18. Intelligentsi kongressil viibis hulk (kirjanik) ja (kunstnik). 19. Rännakul ületasime (kõrge mäestik, sügav org) ja (lai jõgi).

104. Harjutus. Moodustada mitmuse osastav sõnust:

suur mets, pikk sukk, nõrk tiib, vajalik relv, punane nurk, kiskja hunt, raske samm, kaunis koht, valge sein, kõrge pink, magus kompvek, sügav kuristik, kirjanduslik toode, vana talu, hea lehm, kirju kana, virk hobune, rasvane hani, kõhn siga, kuri kukk, osav hüpe, madal tõke, kuiv rukis, armas onu, magus sai, pikk vaip, kena oder, virk tööline, endine aeg, praegune kaaslane, õine rünnak, soine maastik.

105. Harjutus. Tarvitada järgmises katkendis õigesti mitmuse osastavat.

Näitusel.

Sügiseti korraldatakse meil (põllumajanduslik) ja (tööstuslik näitus). Näitusele võib välja panna (koduloom ja -lind, mitmesugune aed- ja põldvili), samuti kodumaal valmistatud (kaup, käsitöö ja tööstussaadus). Harilikult on näitusel rohkesti (siga, lehm, lammas, kits) ja (hobune). Esineb ka (hani, part, kana, kukk, kalkun, tuvi, kodujänes) ehk (küülik) ja (hõberebane). Kõogi- ja põldviljade osakonnas võib näha (kartul, porgand, kapsas, kaalikas, naeris, peet, kõrvits, tomat, uba) ja (hernes). Puuviljadest näeme (õun, pirn, ploom, kirss, kreek) ja isegi (viinamari). Siin leiame samuti (mitmesugune purk, pudel) ja (klaas), milledes säilitatakse (keedis) ja (marjamahl). Seintel märkame (suur tabel), mis selgitavad, kuidas tarvitada (sobiv väetis).

Käsitöö osakonnas võime vaadelda (igasugune) kootud (ese), näiteks (suur vaip, rätik, lina, tekk, kinnas, sukk, sokk, kampsun, aknakardin, mööbliriie) ja muud. Nahatööde alalt silmame (mapp, kohver) ja (käekott) ehk (ridiküll). Ka mööblit, näiteks (laud, tool, sohva, kapp, pink, peegel, riiul) ja (voodi) on toodud küllaldaselt näitusele. Huviga vaadeldakse ka (elektritarve), nagu (keedunõu, triikraud, elektrilamp) ja (raadioaparaat).

Avaral näituseväljakul on näha (mitmesugune põllutööriist), näiteks (ader, äke, rehepeksumasin) ja (traktor). Rohkesti liigub (igasugune sõiduk), nagu (vanker, jalgratas, mootorratas, auto) ja (omnibus).

106. Harjutus. Koostada kuulutusi, kus esineb sõnu mitmuse osastavas (näit. mingi tarbijate kooperatiiv, kokkustukontor vms. ostab teatavaid saadusi, aiandusühing pakub aiasaadusi jne.).

Koostada kaupade tellimusi (näit. teie kohalik kooperatiiv tellib maakonnaliidult kaupu).

107. Ülesanne. Vaadelda oma kirjandite vihikus, kas leidub kirjandeis mitmuse osastava vigu. Selgitada, missuguse sõnatüübi mitm. osastava moodustamises esineb vigu, korrata õpikust vastavad kohad ja harjutada õigesti tarvitama mitmuse osastavat. (Vajaduse korral pöörduda õpetaja poole abi saamiseks.)

*Kordamisharjutusi.

108. Täita lüngad (vajaduse korral) sobiva tähega.

Kogu linna elanik—ond võttis osa vabas—amispäeva pühitsemisest. Öösel oli linn valgustatud palju—est pro—ektori—est ja raket—i—est. Mõnus on talvelgi treenida ujumist, kui ei puudu sellekohane —assein. Palun an—ke oma —okumendid kan—seleisse ja astuge —etsembri algul uuesti sisse! Hoi—ke oma asjad puhtad ja korras! Augusti algul korral—a—i Tallin—as kun—inäitus, kus esines rida nõukogude väljapaistvaid kun—ik—e. Ehk—i oli sajune ilm, oli —ublikut kogunenud ometi roh—esti. Vars—jooksis kop—lisse ja kadus põ—saste taha. Or—ester mängis mars—i ja sõdurid mars—isid paraadsammul üle väljaku. Kaar—ilt näeme, et —iljandi järvel on pik—lik kuju. Siin—e rahvas tegeleb peamiselt kalan—usega. Ristikhein tuleb külvata ruk—isse kevadel varakult, kui ma— on veel niiske. Kogu pere oli ruk—ist lõikamas. Normiviljana laekus ko—peratiivi viisteistküm—end tonni kaeru ja ligi kaksküm—end tonni ruk—eid. Roh—esti toodi ka lambavilla ja linu. Meie külas loeb iga talupoeg «—ahva —äält» ja «—alurahvalehte». Pidu avati orkestri mänguga «—alevite —ants». Mõisni—e valituse ajal oli renditaluni—ule —üripäev pöördpäevaks: siis

pidi ta kas lepingu— uuendama või uude koh—a kolima. Eesti kirjan—use silmapaistvamaid tooteid on tõlgitud —ene, —oome, —aksa ja —äti keel—e. Eestlased, —oomlased, —iivlased ja —arjalased kuuluvad —äänemere-soome rahvaste hulka. Puiesti—e (os.) on laien—atud ja neisse on uusi teid rajatud. Tü—rukud jaotati kolme suur—e rühma, vastavalt nende pik—usele. Suur—e tü—rukute rühm sai endale ülesandeks kõnniteede äär—e korraldamise; väike— tüdrukuid raken—a—i aga lillepeenar—e kitkumiseks. Ah, mil—al lõ—evad sügisesed sajud, mil—al võlub meid juba nääri—kü—nal—e sära!

109. Kirjutada lauseis peakäanded sõnadest *hele rätik ja rahulik elanik*.

110. Kirjutada mitmuse omastav ja mitmuse osastav sõnust:

osav sepp, odav kaup, pikk sõit, must sukk, värske jälg, väike jalg, raske pakk, huvitav jutt, kirju kaas, suur seen, punane nurk, küps õun, kurb valss, kõrge hind, tume pilv, meeldiv lauluviis, lubjatud ahi, tühi asi, kartlik tüdrukuke, magus kompvek, maitsev kotlet, õine külm, soine maastik, sinne inimene, kõrge tuulik, lapsik mõte, tuline süsi, aastane mullikas, tõsine põhjus, põllumajanduslik näitus, kinnine ümbrik, südamlük tervitus.

*111. *h* või mitte?

—irmu—ood valdasid varjendis istujaid. Sõitsime —ulgu—merele. Oli —ubane istuda. Päike kiirgas —eredasti. Tõusis tuule—iil. Ta oli —ajameelne. Tõusime —aovalgel. Nutsin —ärdasti. —äksi puhkesid kõik —ägedalt naerma.

—õredad kardinad, ristik—eina —ädal, väike maja—ütt.

*112. *-ki vōi -gi?*

tšehh—, lind—, leht—, karp—, nokk—, arg—, toob—, harf—, tušš—, orav—, õrn—, krohv—, hoogsad—, märkad—, kell—, magus—, vedel—, paks—, tuli—, aeg—.

113. *d vōi t; g vōi k; b vōi p?*

moo—sad aparaadid / püü—ku igaüks / ärgu kart—u midagi / lähenesime var—si / vōi—ke kõik raskused / liiguti jõu—sasti edasi / um—sõlmes / pin—sat tööd / lossi rau—sed värvavad / and—e natuke aega / leid—e vastavad vahendid / töö läheb hoo—sasti.

114. *Ühe-, kahe- vōi kolmekordne kaas-häälilik?*

vap—er mees, vap—rad mehed, kop—li taga, pik—lik laud, tallin—lane, korall—ane, siin—e, mood—ne ehk modern—e, vilja kõrs—, magus kirs—, noor vars—, leivamärs—, värs—, avans—, bilans—, mängis ühe vals—i, õp—urid mars—ivad, mars—ivad õp—urid, arst katsus puls—i, puls—ilöögid.

115. *t, j vōi ü? (kui see on vajalik).*

ta on mu min—a / olen tubli jalakäi—a / tarvis veel vähe käi—a / mei—e Mai—a püüdis mai—a hiirekese, kes oli tunginud ma—a (maja) / kukkus o—a (oja) / a—a (aed) otsas / selle a—a (aeg) möödudes / pakkus mü—a / müü—a tuli / polnud midagi sü—a / tore plü—švaip / vastutuli—at tervitame / siinoli—ad nägid kõik / kätteand—at pole / Itaal—a / Normand—a / seer—a.

116. *Suur vōi väike algustäht? (sulgudes olev täht).*

sõitsime (u)krainasse / jõime (h)iina teed / (j)uhan (l)iivi jutustus «(k)äkimäe (k)ägu» / (v)õidu (v)äljak (t)allinnas / (r)iia (m)aantee (t)artus / (h)iina jõgi (h)uangho / (e)esti (k)irjameeste (s)elts asutati rahvuslikul ärkamisajal / (e)esti

(n)nõukogude (s)otsialistlik (v)abariik / (r)ootsi (k)uning-
riik / (j)üriöö (ü)lestõus / (j)üripäev / (j)uuli sõitis
linna / (j)uulikuu kuumad päevad / ajaleht «(s)irp ja (v)asar»
/ viibisime (k)rimmis / (k)rimmi konverents / (i)nglise keel /
(i)nglismaa.

117. Kirjutada peakäänded järgmistest sõnadest, märkides juurde tüüpsõna:

riiakas kukk, huvitav mõte, ohtlik kuristik, uus päevik,
aeglane valss, valge korsten, pikk peenar.

118. Moodustada mitmuse osastav sõnust:
männid, lepad, pärnad, kased, sõled, pärlid, küpsed mar-
jad, kellad, paelad, käsnad, kaardid, kingad, harjad, õunad,
kelgud, saiad, rihmad, orjad, sündmused, röömud, külmad rel-
vad, kulmud, raskused, ollused, otsused, suurused, praegused,
pähklid, sõstrad, soised metsad, söed, veed, õnnelikud inime-
sed, suured summad, väikesed külad, hoolsad emad, vilkuvad
tuled, helisevad kellad, kirjud vahtrad.

119. Moodustada *i*-mitmus sõnust (kus see on võimalik):
vanades raamatutes, suurtele mõtetele, õnnelikkudele
kodanikkudele, väledatest putukatest, avarates muuseumides,
kuulsatele lauljannadele, ilusates riietes, kõikidel õpilastel,
kõrgetest korstnatest, lakkavatel väljadel, lahtistel akendel,
kõrgetes puulatvades, üksikutele teekäijatele.

II. Pöörd sõna.

Pöörd sõna tähendus ja osa lauses.

Tuletada meelde, missugune sõnaliik esines lauses alati öeldisena.

Leida antud katkendist kõik öeldised (= pöörd sõna pöördelised muuted) ja kriipsutada need alla loogilise joonega.

Esä ja Villem olid raiesmaal tööl. Nad raiusid võsa, kaalusid kändusid, kaevasid, murdsid, väänasid ja vedasid puid ja hagu kokku. Raske ja vänge sõrrusuits ujus aeglaselt õhus. Tuli põles igavalt ja uniselt, pikkamööda muutusid kännukuhjad halliks tuhaks. Mehed liikusid hõõgivate nägude ja punetavate silmadega paksus suitsus, kohendasid tuld ja lisasid sütit. Kogu mets oli täis värisevat sinist suitsu, mis kuhugipoole ei liikunud, vaid tüvede ümber tukkus. Asjad... näisid virvendavat kui läbi klaasi. Päikese veerengul oli väli tuli kustunud. Üksikud tukid loitsid veel vaevalt. Hallide tuhasõõride all hõõgusid nägematud sõed. Siis läks Esä onni puhkama, aga Villem viskas kütise äärde haokoole pikali ja jäi tuld valvama.

(F. Tuglas.)

Sõnad, mis tähendavad tegemist (*töötama, jooksuma*) või mingis seisundis olemist (*riipuma, asetsema*), on **pöörd sõnad**. Pöörd sõnade küsimusi on palju, kuid kõik küsimused käsitlevad midagi tegemisest:

mida teeb? mida tegi? mida on teinud? mida oli teinud? mida teeks? mida tehku? mida tegevad? mida tehakse? mida tehti? mida tehtaks? mida tehtavat? mida tehtagu? jm.

Pöördsõnad kannavad sellist nimetust sellepärast, et nad pöörduvad:

ma töotan, sa töotad, ta töötab ... ma töötasin, ma töötaksin, ma töötavat ... jne.

120. Ülesanne. Vastata ülaltoodud küsimustele (mida teeb? mida tegi? jt.) sõnadega *töötama, käima, võtma, hakama, õppima*.

Pöördsõna muuted.

Pöörded ehk isikud.

Ainsus	{	1. pööre ehk isik	<i>Mina</i> (ma) <i>käin</i> 7-kl. koolis.
		2. „ „ „	<i>Sina</i> (sa) <i>elad</i> Alakülas.
		3. „ „ „	<i>Tema</i> (ta) <i>õpib</i> hästi.
Mitmus	{	1. pööre ehk isik	<i>Meie</i> (me) <i>harjutame</i> rööbaspuudel.
		2. „ „ „	Kas <i>teie</i> (te) <i>töotate</i> praegu siin?
		3. „ „ „	<i>Nemad</i> (nad) <i>loevad</i> ajakirja «Pioneer».

Pöördsõnal on 3 isikut ehk pööret, mis esinevad ainsuses ja mitmuses. Isikute ehk pöörete lõpud on ainsuses **-n**, **-d**, **-b** ja mitmuses **-me**, **-te**, **-vad**.

Märke: Kolmanda pöörde lõpp (*b*) on õigupoolest oleviku tunnus, kuid et see esineb ainult 3. pöördes, võime seda nimetada ka 3. pöörde lõpuks. Mitmuse 3. pöörde lõpp **-vad** esineb ainult kindla kõneviisi olevikus, kusjuures «*va*» on oleviku ja «*d*» mitmuse tunnuseks.

Ajad.

Vaadelda, missuguses ajas esineb pöördsona.

Olevik	M i n e v i k		
	Lihtminevik	Täisminevik	Enneminevik
Ma <i>loen</i> teost «Noor kaardivägi».	Ma <i>lugesin</i> teost «Noor kaardivägi».	Ma <i>olen lugenud</i> teost «Noor kaardivägi» ja <i>tean</i> sellest jutustada.	<i>Olin lugenud</i> teost «Noor kaardivägi», kui <i>läksin</i> arutluskoosolekule.
Tegevus toimub praegu.	Tegevus toimus minevikus, kuid on lõpetamata.	Tegevus on möödunud ja antud hetkel ka lõpetatud.	Tegevus on minevikus lõpetatud.

Pöördsõnal on eesti keeles kaks aega: olevik ja minevik. Minevik jaguneb lihtminevikuks, täisminevikuks ja enneminevikuks. Lihtminevik näitab minevikulist kestvat või lõpetamata tegevust, täisminevik möödunud ja lõpetatud ja enneminevik minevikus lõpetatud tegevust.

Tulevikku väljendatakse eesti keeles oleviku abil, millele lisatakse vajaduse korral vastavaid tulevikku tähendavaid sõnu. Näit.:

Ma loen homme seda huvitavat raamatut. Tuleval kevadel kraavitatakse kolhoosis tükk sood.

Täis- ja enneminevik väljendatakse sõna *olema* abil (*olen* kirjutanud, *olid* jooksnud, *oleksid* kündnud, *olevat* käinud), seega kaasnevad täis- ja ennemineviku vormid kahest sõnast ja nimetatakse seepärast liitajaks.

Lihtmineviku tunnuseks on *-si* (*läksin, töötasin*) või *-i* (*tulin, olin*).

Pöördsõnal on neli kõneviisi: kindel, tingiv, kaudne ja käskiv kõneviis.

Kindlal kõneviisil eriline tunnus puudub.

Tingiva kõneviisi tunnuseks on *-ksi* või *-ks*.

Kaudse kõneviisi tunnuseks on *-vat*.

Käskiva kõneviisi tunnuseks on *-gu*, *-gem*, *-ge* või *-ku*, *-kem*, *-ke* (*saagu, hakaku* jne.).

Kõneviisid.

Vaadelda pöörd sõna kõneviise.

Kindel kõneviis	Tingiv kõneviis	Kaudne kõneviis	Käskiv kõneviis
Lembit õpib hoolsasti.	Kui Kalju õpiks hoolikamalt, lõpetaks ta klassi kiituskirjaga.	Kuulsin, et mu tüdritar õppivat viitele.	Sina õpi! Tema õppigu! Õppigem hoolega! Te õppige! Nad õppigu!
Ma viibisin suvel mererannas.	Kui viibiksin praegu kodus!		

Jaatav ja eitav kõne.

Võrrelda antud lauseid.

Jaatav kõne	Eitav kõne
Linda <i>käib</i> koolis. Ma <i>loeksin</i> seda raamatut, kui selle <i>saaksin</i> . <i>Õppigem</i> usinasti!	Väike Juku <i>ei käi</i> veel koolis. Ma <i>ei jätaks</i> sindki hätta, kui sa mind nüüd abistad. <i>Ärgem viitkem</i> asjatult aega!

Pöördsõnal eristatakse kahte kõnet: *jaatavat* ja *eitavat*.

Jaatav kõne väljendab, et teatav tegevus *sünnib*, eitav kõne väljendab, et teatavat tegevust *ei sünni*.

Eitav kõne moodustatakse sõna *ei*, käskivas kõneviisis aga *ära, ärgu, ärgem, ärge* abil.

Pidada meeles, et õige on: **ärgem tehkem** halba tööd (mitte: ärme teeme...)!

121. Harjutus. Pöörata sõna *kirjutama* kõigis kõneviisides ja aegades jaatavas ja eitavas kõnes. Pööramisel saadud liitvormid (liitajad) kriipsutada alla.

Isikuline ja umbisikuline tegumood.

Vaadelda pöördsõna vorme järgmises lauseis.

Isikuline tegumood. Tegija isik on teada	Umbisikul. tegumood. Tegija ei ole teada
Ma <i>künnan</i> . Isa <i>kündis</i> . Ka mina <i>künnaksin</i> , kui <i>oskaksin</i> .	Põllul <i>küntakse</i> . Sügisel <i>künti</i> sööti. Oleks hea, kui sööt juba tänavu üles <i>küntaks</i> .

Isikuline tegumood. Tegija isik on teada	Umbisikul. tegumood. Tegija ei ole teada
Ma <i>oleksin</i> kündnud lõunani. Too traktorist <i>kündvat</i> väga hästi.	Oleks <i>küntud</i> lõunani. Juba <i>küntavat</i> uudismaad.
Ta <i>olevat</i> kündnud täna 3 hektarit.	Osa põldu <i>olevat</i> küntud ho- bustega.
Sina <i>künna!</i> Tema <i>kündku!</i>	Põld <i>küntagu</i> sügisel süga- valt.
Ärge <i>jätke</i> terveid kohti!	Ärgu <i>jäetagu</i> terveid kohti!

Pöördsõnal on kaks tegumoodi: isikuline tegumood, kus isik, kes teeb, on kindlaks määratud, ja umbisikuline tegumood, kus väljendatakse tegevust tegijat kindlaks määramata.

Isikulisel tegumoel puudub eriline tunnus.

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on *ta ja t* (*kirjutatakse, õpiti*), *da ja d* (*saadakse, saadi*) ning *a* (*viitakse, lüüakse*). Umbisikulise tegumoe liitvormid tuletatakse **tud-kesksõna** abil.

122. Harjutus. Kirjutada umbisikulise tegumoe vormid kõigis kõneviisides ja aegades sõnadest *kirjutama, õppima, hüppama*.

123. Harjutus. Kirjutada alljärgnev pala lihtminevikus ja panna puuduvad komad.

V a h e t u n n i l.

Kui tund lõpeb tõusevad kõik õpilased ja lahkuvad klassist. Nad jalutavad koridoris vestlevad ja naljatavad. Kui on sobiv ilm lähevad kõik õuele ja mänguväljakule. Seal mängivad nad tagumist paari kulli ja muid jooksumänge. Mõned klas-

sid organiseerivad meeskonnad ja hakkavad palli mängima. Nooremad peavad lugu rahvastepallist vanemad aga võrkpallist. Talvel harrastavad kõik suusatamist ja uisutamist. Korraldame kooliõuele toreda uisutee. Seal on vabal ajal suurepärase uisutada. Üldse viibime me vahetunnil võimalikult rohkesti väljas. Klassi tulemisel valvavad korrapidajad välisuksel et kõik pühiksid jalad puhtaks.

124. Harjutus. Kirjutada eelnenud pala umbisikulises tegumoes.

125. Ulesanne. Teha kirjalik kokkuvõte pööramisest.

Pöörd sõnal on pööret nii ainsuses kui mitmuses. Pöörd sõnal on aega, olevik ja Minevik võib olla kolmesugune: Lihtmineviku tunnuseks on ja Täis- ja enneminevik moodustatakse pöörd sõna abil.

Tingiva kõneviisi tunnuseks on Käskiva kõneviisi tunnuseks on *-ge, -ke, -gem,* ja kaudse kõneviisi tunnuseks Eitava kõne vorme väljendatakse eitussõnade abil.

Käändelised muuted.

Peale pöördeliste muudete, mida õppisime tundma ühenduses öeldise käsitlusega, on pöörd sõnal veel **k ä ä n d e l i s e d m u u t e d**, mis ei pöördu, vaid täielikult või osaliselt käänduvad.

Pöörd sõna käändelised muuted on:

a) Isikulises tegumoes.

1) *ma*-tegevusnimi: Hakkame *töötama*. Mehed olid *töötamas*. Tulime *töötamast*. Äрге seiske *töötamata!*

- 2) *da*-tegevusnimi: Püüdke hoolsamini *töötada!* *Töötades* kulub aeg ruttu.
- 3) *v*-kesksõna: *Töötav* mees leiab kõikjal lugu-
pidamist. *Töötava* rahva saadikud
kogunesid koosolekule. Austage
stahhaanovlikult *töötavat* inimest!
Jne. (Esineb kõigis käändeis.)
- 4) *nud*-kesksõna: Oleme seal vabrikus 20 aastat
töötanud. *Töötanud* mehed vaja-
vad puhkust. (Ei muutu üldse.)
- 5) *te*onimi: Stahhaanovlik *töötamine* võtab
üha enam hoogu. Mehed lõpetasid
töötamise ja hakkasid sööma.
Pärast *töötamist* heideti puhkama.
Jne. (Esineb kõigis käändeis.)
- 6) *tegija*nimi: See tubli *töötaja* sõitis suvepuhku-
sele Pärnu randa. Vaimse töö alal
töötaja tegevus pole kergem sugugi
kui füüsilise töö alal *töötaja* oma.
Töö kiidab *töötajat*. Jne. (Esineb
kõigis käändeis.)

b) Umbisikulises tegumoes.

- 1) *ma*-tegevusnimi: Peaks meie klassis ka *töötatama*
niisuguse hooga kui VI-b klassis,
oleks meegi õppeedukus palju
parem.
- 2) *tav*-kesksõna: See ülesanne on *lahendatav*. *Kirju-*
tatav kiri jäi pooleli.

Pöörastabel.

I. Isikuline tegumood.

Arv	Pööre	A. Pöördelised vormid														B. Käändelised vormid			
		Kindel kõneviis								Tingiv kõneviis				Käskiv kõneviis		Kaudne kõneviis		1. ma-tegevusnimi: sisseütlev <i>laulma</i> seesütlev <i>laulmas</i> seestütlev <i>laulmast</i> ilmaütlev <i>laulmata</i> 2. da-tegevusnimi: osastav <i>laulda</i> seesütlev <i>lauldes</i> 3. Kesksõnad: olevik (<i>v</i> -kesksõna) <i>laulev</i> minevik (<i>nud</i> -kesksõna) <i>laulnud</i> 4. Teonimi: <i>laulmine</i> 5. Tegijanimi: <i>laulja</i>	
		Olevik		Lihtminevik		Täisminevik		Enneminevik		Olevik		Täisminevik		Olevik		Olevik	Täismin.		
		Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne		Jaatav kõne
Ainsus	1. ma	<i>laulan</i>		<i>laulsin</i>		<i>olen</i>		<i>olin</i>		<i>laulaksin</i>		<i>olekstin</i>		—	—				
	2. sa	<i>laulad</i>		<i>laulsid</i>		<i>oled</i>		<i>olid</i>		<i>laulaksid</i>		<i>oleksid</i>		<i>laula!</i>	<i>ära laula!</i>				
	3. ta	<i>laulab</i>	<i>ei laula</i>	<i>laulits</i>	<i>ei laulnud</i>	<i>on</i>		<i>oli</i>		<i>laulaks</i>	<i>ei laulaks</i>	<i>oleks</i>		<i>laulgu!</i>	<i>ärgu laulgu!</i>	<i>laulvat</i>	<i>ei laulvat</i>	<i>olevat laulnud</i>	<i>ei olevat laulnud</i>
Mitmus	1. me	<i>laulame</i>	<i>ei laula</i>	<i>laulstme</i>	<i>ei laulnud</i>	<i>oleme</i>		<i>olime</i>		<i>laulaksime</i>	<i>ei laulaks</i>	<i>oleksime</i>		<i>laulgem!</i>	<i>ärgem laulgem!</i>	<i>laulvat</i>	<i>ei laulvat</i>	<i>olevat laulnud</i>	<i>ei olevat laulnud</i>
	2. te	<i>laulate</i>		<i>laulsite</i>		<i>olete</i>		<i>olite</i>		<i>laulaksite</i>		<i>oleksite</i>		<i>laulge!</i>	<i>ärge laulge!</i>				
	3. nad	<i>laulavad</i>		<i>laulsid</i>		<i>on</i>		<i>olid</i>		<i>laulaksid</i>		<i>oleks</i>		<i>laulgu!</i>	<i>ärgu laulgu!</i>				

II. Umbisikuline tegumood.

<i>lauldakse</i>	<i>ei laulda</i>	<i>lauldi</i>	<i>ei lauldud</i>	<i>on lauldud</i>	<i>ei ole lauldud</i>	<i>oliti lauldud</i>	<i>ei olnud lauldud</i>	<i>lauldaks</i>	<i>ei lauldaks</i>	<i>oleks lauldud</i>	<i>ei oleks lauldud</i>	<i>lauldagu!</i>	<i>ärgu lauldagu!</i>	<i>lauldavat</i>	<i>ei lauldavat</i>	<i>olevat lauldud</i>	<i>ei olevat lauldud</i>
------------------	------------------	---------------	-------------------	-------------------	-----------------------	----------------------	-------------------------	-----------------	--------------------	----------------------	-------------------------	------------------	-----------------------	------------------	---------------------	-----------------------	--------------------------

3) *tud*-kesksõna: Selle leiutise kallal on palju *töötatud* ja nüüd on suuri tulemusi *saadud*. *Vastuvõetud* vili laaditi vagunisse.

Pöördsõna pöördelised muuted esinevad lauses ainult öeldisena. Käändelised muuted võivad olla aluseks, sihitiseks, täiendiks ja määruseks. Näiteks:

1. *ma*-tegevusnimi: Ma hakkas *kuduma* (määrus).
Isa tuli *kündmast* (määrus).
2. *da*-tegevusnimi: *Õppida* (alus) on meeldiv.
Me tahame kõik *õppida* (sihitis).
Õppides (määrus) kulub aeg kiiresti.
3. *v*-kesksõna: *Õitsev* (täiend) roos meeldis meile väga.
4. *nud*-kesksõna: Mälestagem *langenud* (täiend) kangelasi!
5. *te*onimi: *Ehitamine* (alus) võtab nüüd aina hoogu. Ma vaatasin uue hoone *ehitamist* (sihitis).
6. *tegi*janimi: *Lauljad* (alus) kogunesid saali.
Töö kiidab *tegitjat* (sihitis).
7. *tav*-kesksõna: Tehti kõigile *vastuvõetav* (täiend) otsus.
8. *tud*-kesksõna: *Vastuvõetud* (täiend) otsus viidi ellu.

126. Ülesandeid. 1) Nimetada, mitu tegumoodi, arvu, pööret ja kõnet on pöörd sõnal ja missugused need on.

2) Nimetada pöörete lõpud ainsuses ja mitmuses.

3) Mitu kõneviisi on pöörd sõnal ja missugused need on?

4) Mitu aega on kindlal kõneviisil, mitu muudel kõneviisidel?

5) Pöörata tabeli eeskujul sõnu *lugema* ja *võitlema*.

6) Moodustada lauseid, kus esineb järgmisi pöörd sõna vorme:

a) kindla kõneviisi oleviku ains. kolmas pööre sõnast *lugema*

b) „ „ lihtmineviku mitm. teine pööre „ „

c) tingiva „ oleviku „ esimene „ „ „

d) käskiva „ teine pööre eitavas kõnes „ „

e) umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik „ „

f) „ „ tingiva kõneviisi „ „ „

127. Harjutus. Anda nimetus järgmistele pöörd sõna vormidele.

Nad töötavad, ma töötasin, ma olen töötanud, meie töötaksime, nad ei töötavat, töötage!, töötatakse, töötati, olime töötanud, töötataks, töötatavat, on töötatud.

N ä i d i s: *Nad töötavad* — kindla kõnev. oleviku mitm. 3. pööre.

128. Harjutus. Pinginaabritel anda vastastikku eelmise harjutuse taolisi ülesandeid.

129. Harjutus. Leida antud lauseis kõik pöörd sõnad, kriipsutada need alla ja märkida klambresse, kas on pöördeline või käändeline muude.

Kui õpetaja klassi oli astunud, tõusid kõik õpilased püsti. Õpetaja käskis istuda ja ütles: „See on meil nüüd emakeele tund. Esimene asi, mille peame ilusasti ära õppima, on see keel, mida me iga päev räägime. Seepärast vaatame, kes mõistab lugeda, kes mitte. Kes veel ei oska, nendega alustame õppimist. Lugejad aga võivad juba hakata raamatust huvitavaid jutte lugema.»

Üks väike lugeja võttis aga ranitsast raamatu asemel leivakoti välja ja hakkas saia sööma. Temale ütles õpetaja: «Sõõmiseks on vahetunnid, tunni ajal aga õpitakse. Seda tuleb meeles pidada!» Saia muginud tüdrukuke kohkus noomisest ja hakkas nuuksuma. Õpetaja pöördus nuuksuva õpilase poole ja lohutas teda sõbralike sõnadega. Tüdrukuke lakkas nutmast. Nüüd alustati lugemist. Kõik lugejad olid huviga asja juures. Kui kõik said lugenud, lõppes tund. Loetud pala jäi homseks õppida.

N ä i d i s: Kui õpetaja (käänd.) klassi oli astunud (pöörd. liitmuude), tõusid (pöörd.) kõik õpilased püsti.

130. Harjutus. Määrata antud palas allakriipsutamisega kõik pöörd sõna vormid, märkides sulgudesse nende lühendatud nimetuse.

Ajaloo tunnis.

Kui ajaloo tund algab, hakatakse harilikult küsima, mis eile oli õpitud. Täna vastas Toomas esimesena, siis küsiti mind. Et ma eile kõik selgeks õppisin, mis tänaseks oli antud õppida, siis ma vastasin hästi.

Kui küsimine oli lõppenud, jutustab õpetaja edasi möödunud aja sündmustest või loeme lookesi muistsetest aegadest. Kuulatakse hoolega, sest see on huvitav. Ka väike Aili tahaks lugeda. Ta loeb küll kiiresti, aga ilma rõhutamata. Õpetaja

ütleb: «Sa hoidu nii ühetoonilisest rõhutamisest ja loe ilmekamalt, nagu lugesid Ando ja Mai!»

Tunni lõpul ütles õpetaja: «Ma loodan, et teie, lapsed, hõmoseks õpite niisama hästi, kui olite õppinud tänaseks! Siis olen teie õppimisega väga rahul. Eriti head õppijad on Ando ja Mai. Kõik võtku neist eeskujul!»

Näidis: Kui ajaloo tund algab (kindla kv. olev. 3. p.).

Kaudne kõneviis.

(-vat)

Võrrelda kindla kõneviisi mitmuse 3. pööret kaudse kõneviisiga.

Kindel kõneviis (mida teevad?)	Kaudne kõneviis (mida tegevat?)
<i>Õpilased istuvad klassis</i>	<i>Peeter istuvat tagumises pingis</i>
<i>Kõik magavad alles</i>	<i>Ta näib magavat alles</i>
<i>Lapsed mängivad õues</i>	<i>Kuulsin lasti õues mängivat</i>

Koostada reegel, millal kirjutame -vad, millal -vat.

131. Harjutus. Kirjutada klambris olevad sõnad kas kaudes kõneviisis (*istuvat*) või kindla kõnev. oleviku mitm. 3. pöördes (*istuvad*), nagu nõutav.

«P e i t u s».

Sügisel ja kevadel (mängima) õpilased kooliõuel peitust. Üks mängijaist, lugeja, loeb postil kinnisilmi ja teised (peitma) end ära. Mõned (jooksma) koolimaja taha, teised

(sibama) puuriitade varju ja kolmandad (hiilima) niisama siin-seal.

Peidan enese kord puukuuri, kui kuulen teisi ka kuuri (jooksma) ja (sosistama). Tõstan pea ja näen kaht poissi üles riidale (ronima) ja teisi nurka (pugema). Mõned (märkama) mind ja nüüd tuleb paar kooliõde minu peiduurkasse. Varsti kuuleme otsijat kuurile (lähenema) ja kedagi õues vilega (märku andma). Siis (jooksma) paljud suure kisaga lugemispostile ja (karjuma): «Trihvaa!» Kuid otsija näib puukuuri (silmas pidama) ja kuuluse aina selles piirkonnas (liikuma). Pole viga, küllap teised peitjad ta mujale (meelitama). Varsti näibki otsija koolimaja taga midagi kahtlast (märkama) ja liigub kiiresti selles suunas. Kuuris olijaist (kasutama) mitmed parajat juhust, (hüppama) kuurist välja ning (liduma) posti suunas. Mõlemad (pingutama) nüüd joosta, nii kuurist tulijad kui ka otsija. Osa peitjaist võidab, kuid Linda «lüüakse kinni». Otsija teeb kiire hüppe kuuri, et leida neid, kes end siin (varjama), kuid kuur on tühi. Kui kuuleme teda mujale (minema), poeme riitade tagant välja ja oleme hüppeks valmis. Aino, kes piilub lävel, teatab, et otsija (olema) läinud koolimaja taha. Nüüd jookseme meiegi välja, kuid näeme otsijat kaunis posti lähedal (seisma), seljaga meie poole. Tagasihüpe on asjatu, seepärast läheneme hiilides postile. Pealtvaatajad, kes seda (märkama), ei suuda olla tõsised ja (andma) meid sellega ära. Näemegi otsijat (ümber pöörduma) ja loomulikult meidki (silma). Nüüd (jooksma) kõik, kuid ainult kõige väledamad, Rein ja Ahto (võitma). Teised lööb otsija «kinni». Linda kui esimene kinnilöödu jääb uueks lugejaks.

K a s -vad v õ i -vat?

Võrrelda kaudse kõneviisi ja *v*-kesksõna vorme kindla kõneviisi olevikuga.

Kindla kõneviisi olevik (mida teevad?)	Kaudse kõneviisi olevik (mida tegevat?)	v-kesksõna osastav kääne (missugust?)
Töölised löövad sindlikatust.	Räägitakse, et nad löövat homseks katuse valmis.	Tunnen seda ka- tust löövat töö- list.
Poisid harjutavad hüppamist.	Hilja harjutavat klaverimängu.	Kaks kõrgushüpet harjutavat poissi üllatasid hüppe- tagajärgedega.
Kõik õpilased istu- vad klassis.	Nägin Inget aias istuvat.	Tahtsin küsida toda teiste taga istuvat õpilast.

132. Harjutus. Kirjutada lauseid, kus esinevad kindla kõneviisi olevik, kaudse kõneviisi olevik ja v-kesksõna osastav kääne sõnust: õppima, liikuma, rippuma, hüppama, marsima.

Käskiv kõneviis.

Panna tähele, millal tarvitatakse käskivas kõneviisis tunnuseid **-ku, -kem, -ke**, millal **-gu, -gem, -ge**.

	-ku, -kem, -ke	-gu, -gem, -ge
Käskiva kõneviisi tunnus järgneb k a a shäälikule	<i>kandku, kandkem,</i> <i>kandke</i> <i>leidku, leidkem,</i> <i>leidke</i> <i>seisku, seiskem,</i> <i>seiske</i> <i>võtku, võtkem,</i> <i>võtke</i>	<i>vaadelgu, vaadel-</i> <i>gem, vaadelge</i> <i>mingu, mingem,</i> <i>minge</i> <i>naergu, naergem,</i> <i>naerge</i>

	-ku, -kem, -ke	-gu, -gem, -ge
Käskiva kõneviisi tunnus järgneb täi shäälikule	<i>hüpaku, hüpakem, hüpake rännaku, rännake, rännake hakaku, hakakem, hakake vaadaku, vaadake, vaadake keelaku, keelakem, keelake</i>	<i>kirjutagu, kirjuta- gem, kirjutage palugu, palugem, paluge rääkigu, rääkigem, rääkige õppigu, õppigem, õppige sattugu, sattugem, sattuge</i>

Pidada meeles! 1) Helitute kaashäälikute (*g, b, d, k, p, t, s, h*) järel kirjutame **-ku, -kem, -ke**; heliliste kaashäälikute *l, n, r* järel aga **-gu, -gem, -ge**.

2) Täishäälikute järel kirjutame **-ku, -kem, -ke** alati siis, kui sõna on nõrgal astmel, muudel juhtudel (tugevaastmelised ja astmevahelduseta sõnad) alati **-gu, -gem, -ge**.

133. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele **k** või **g**, nagu on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja.

Pioneerid kui kevadel lähete laagrisse är—e unusta—e kaasa võtmast mida on laagris tarvis! Võt—e kaasa käterätik seep hambahari nõel ja niit sest need on hädavajalikud! Jalga pan—e vastupidavad ja kantud kingad ja kand—e hoolt ka riiete eest! Samuti är—e jät—e tekki kaasa võtmata! Ka kahvel ja nuga ja jooginõu olgu kaasas! Kui algab minek tõus—e vara üles ja jõud—e õigel ajal jaama! Suuremad aida—u väiksemaid ja püüd—u olla abiks kus seda on vaja! Laagris vaada—e selle järele et seal valitseks puhtus ja kord. Kui esi- neb mingeid raskusi är—e kurt—e ega hädalda—e vaid võit—e kõik raskused bolševistliku vaprusega! Laagris laul—e

mängi—e võistel—e sõud—e paadiga järvel ja otsi—e ning leid—e endile muud huvitavat tegevust! Igaüks kogu—u ja korja—u taimi et neid herbariseerida! Vaadel—e ka ümbruskonna loodust ja pan—e tähele pinnavorme! Kui kõlab mingi signaal hüpa—e kähku üles ja täit—e mis kästakse. Kui olete pandud vanemaks nõud—e alluvailt head distsipliini kuid säilita—e hea tuju rõõmus meel ja sõbralik olek! Harjuta—e hoolega ettekandeid lõkkeõhtuteks, sest lõkkeõhtud on laagrielu huvitavaim osa seepärast ol—u need sisukad ja meelde jäävad! Täit—u pioneerilaager teie elus temale pandud lootused igati!

134. Harjutus. Kirjutada käskiva kõneviisi vormid allpool antud sõnadest.

Pesema, kaduma, noppima, pakkuma, tundma, hüüdma, kütma, pakkima, lootma, ruttama, niitma, võimlema, õmblema, külvama, lõikama, matkama.

N ä i d i s: *sina hüppa, tema hüpaku, [meie] hüpakem, teie hüpake, nad hüpaku!*

ma- ja da-tegevusnimi.

Vaadelda pöörämistabelis *ma*-tegevusnime käändeid ja koostada lauseid, kus on tarvitatud *ma*-tegevusnime kõigis k ä ä n d e i s sõnadest: õppima, trükkima.

P i d a d a m e e l e s! **ma-tegevusnimi on kõigis k ä ä n d e i s alati tugevaastmeline.**

Tuletada antud sõnadest *da*-tegevusnimi ja selle seesütlev kääne, pidades silmas nende omavahelist seost (*õmmelda — õmmeldes, hüpata — hüpates*).

Tahtma, lõpetama, kasvatama, laastama, edendama, kirjutama, parandama, viskama, niitma, trükkima, õppima, hakkama, lükkama, vaatlema, ootama, rabelema, sõnelema, kogeleva, tõrelema, jooksva, nutma.

Tähelepanu! -ele-sõnadel on *da*-tegevusn. ilma *e*-ta, näit. *rabelda* — *rabeldes*.

Tüve nõrga astme järel on *da*-tegevusn. tunnus *ta* (*hakkama* — *hakata*, *viskama* — *visata*).

135. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad *da*-tegevusnime vastavas vormis (*-da*, *-des*, *-ta*, *-tes*).

Meil tuleks (ruttama), et saaksime uue tööga (algama). (Liuglema) suuskadel mööda lumiseid nõlvakuid võib (märkama) enda jõutunde ja tervisrõõmu kasvamist, mida põhjustab suurepärase sport, suusatamine. Seepärast ei tohiks kellelgi suusad (puuduma). Ära karda, keegi ei tohi sind (puutuma)! Kas oskad vokil (ketrama)? (Hüppama) üle kraavi nikastasin jala. Siinne ümbrus tahab (kohendama) ja (korraldama). Kogu elavat loodust tuleb (kohtlema) nii, nagu kohtleme oma häid sõpru. Looduskaitse on üks kultuursuse tunnuseid, seepärast on noortegi kohus siin aktiivsust (üles näitama) ja (võitlema) looduskaitse seaduste täpse täitmise eest. Kas sa ei saaks oma raamatut mulle (laenama)? Mõnus on soojal suvel merevees (suplema). Mindi (jooksma) ja (hüppama) mere poole. (Ärkama) ära jää voodisse lamama, vaid tõuse kohe üles! Kas te ei saaks mulle uut ülikonda (õmblema)? Vead tuleb hoolega (parandama).

136. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *-des* või *-tes*, nagu on nõutav, ja panna koma, kuhu vaja.

Mänglemine laineis.

Vallata— ja kisa— jooksevad noored ranna poole. Silmade sära— nägude õheta— ning puneta— saavad nad randa. Hüü— ning kisa— tormavad nad voogudesse. Sulista— hüpel— ja karju— veedavad nad karastavas vees paarkümmend minutit. Liuglevad vahutavail laineil kui tor-

mikajakad kord tõus— kord vaju— vahel laineisse mattu— ja taas sukeldu— ringel— ja mängel—. Oi lõbu oi lusti! Lisaks lõbule karastab see keha paneb lihased kasvama ja annab jõudu. Lõõtsuta— ja ruta— minnakse koju.

Kesksõnad.

(*v-*, *nud-* ja *tud-*kesksõna)

Võrrelda *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna astmevahelduslikes pöördõnusus.

<i>da</i> -tegevusnimi	<i>nud</i> -kesksõna
<i>õppi</i> <i>da</i> , <i>kukku</i> <i>da</i> <i>sulge</i> <i>da</i> , <i>põde</i> <i>da</i> <i>võt</i> <i>ta</i> , <i>kat</i> <i>ta</i>	<i>õppi</i> <i>nud</i> , <i>kukku</i> <i>nud</i> <i>sulge</i> <i>nud</i> , <i>põde</i> <i>nud</i> <i>võt</i> <i>nud</i> , <i>kat</i> <i>nud</i> (konsonant-ühend!)
<i>hüpa</i> <i>ta</i> , <i>haka</i> <i>ta</i> <i>süüda</i> <i>ta</i> , <i>ala</i> <i>ta</i> <i>korra</i> <i>ta</i> , <i>õmmel</i> <i>da</i> <i>vaada</i> <i>ta</i> , <i>pumba</i> <i>ta</i>	<i>hüpa</i> <i>nud</i> , <i>haka</i> <i>nud</i> <i>süüda</i> <i>nud</i> , <i>ala</i> <i>nud</i> <i>korra</i> <i>nud</i> , <i>õmmel</i> <i>nud</i> <i>vaada</i> <i>nud</i> , <i>pumba</i> <i>nud</i>

Pida da meeles! Astmevahelduslikes pöördõnusus moodustatakse *nud*-kesksõna *da*-tegevusnime järgi.

137. **Harjutus.** Kirjutada kindla kõneviisi täismineviku pöördõnusus, kasutades sõnu, mis on harjutuses nr. 135 klambreis antud.

Näidis: *Oleme rutanud, töö on alanud, . . .*

138. **Harjutus.** Kirjutada kindla kõneviisi ennemineviku pöördõnusus, kasutades allpool antud sõnu.

Hakkama, ärkama, oigama, ketrama, sattuma, näitama, ootama, oskama, muigama, pakkima, tukkuma, hüppama,

aitama, tüütama, töötama, julgema, pumpama, vaatama, kohtama, suplema, süttima, kohtlema, kõnelema, rabelema.

Vaadelda, millal on *tud*-kesksõna tunnuseks *-dud*, millal *-tud*.

	<i>-dud</i>	<i>-tud</i>
<i>l</i> ,	<i>õmmeldud, kõneldud, lauldud, tulnud</i>	<i>palutud, magatud, julgetud, kirjutatud</i>
<i>n</i> ,	<i>mindud, pandud</i>	<i>seistud, tehtud, lastud</i>
<i>r</i>	<i>naerdud, pöördud</i>	
Pikk täish., diftong	<i>toodud, söödud, saadud, käidud, võidud</i> (sõnast <i>võima</i>)	Erandlikult <i>antud, kantud, murtud, võetud, loetud, kaetud, leitud, treitud, võitud</i> (sõnast <i>võidma</i>)

Pidada meeles! *tud*-kesksõnas on harilikult (nõrk) *d*, kui selle ees on *l*, *n*, *r*, pikk täishäälik või diftong (*tuldud, mindud, naerdud, joodud, käidud*).

Erandiks on mõned sõnad nagu: *antud, kantud, küntud, murtud, kootud, hoitud, seatud, maetud* jne.

139. Harjutus. Kas *t* või *d*?

Kuigi veel vähe tun—akse õhus kevadehõngu, siiski jalu—a—akse juba parki—es ja puiestikese, mängi—akse kooli—õuel ja rannikul, istu—akse pinki—el ning vaa—el—akse jääkatte all uinuva—mer—. Õhtul min—i teatrisse ja vaa—a—i huvi—ava—draama—. Tööõpetuse tun—i—es õmmel—akse, koo—akse, tiki—akse ja heegel—a—akse; katki—läinu—eseme—paran—a—akse ja nõelu—akse. Pois—e tunnis jälle lõigu—akse, sae—akse, hõövel—a—akse ja värvi—akse. Peale mitmesugus—e puutöö—e tegeva— (kaudne kv.) mõne—poisi—ka rautatõid. Seal siis sepi—se—ava—kõiksugu raud- ja traatesemeid: kopsi—ava—, viili—ava— ja

tinu—a—ava—. Sellise tööga õpi—akse valmistama tarvilikku, kuid saavu—a—akse ka käelist osavust, mida läheb elus tarvis. Ka täpsust, korda ja ilutunne—aren—a—akse neis tun—i—es. Linna ujumisbasseinis supel—akse ka talvel. Valetaja— ja hoopleja— inimest ei saa kunagi usal—a—a ja harilikul— ei usal—a—agi teda. Tuleb lõpe—a—a traktori remont ja alusta—a kündmisega. Tuleks otsus—a—a, kas võtta osa spordivõistlustest või mitte. Aga täna ei saa seda otsus—a—a. Kui seda täna ei otsus—a—a, siis jääb see lahen—ama—a ül—se. Mul on veel natuke kirju—a—a. Miks ei kirju—a—a meie töösaavutustest ka ajalehes? Põllud tuleb sügisel kün—a ja kevadel varakult maha libis—a—a ja üle äes—a—a. Nüüd ei äes—a—a enam karuäkkega, vaid kasu—a—akse moodsaid põllutööriistu.

Vaadelda kesksõnade käändumist järgnevas tabelis:

v-kesksõna (-v ja -tav)	nu- ja tu- nimisõna	nud- ja tud- kesksõna
käändub alati	käändub, vastab küsimu- sele kes? mis?	ei käändu, vastab küsimu- sele missugune?
Jüri on hoolsasti õppiv poiss. Meie õppiva noorsoo ülesanne on kord vanu ületada. Kinosa oli palju õppivat noorust. Õppivale noorsoole on võimaldatud soodne õppimine.	Uppunu (kelle?) päästmisel on vajalik hea ujumisoskus. Uppunut (keda?) ei suudetud ellu äratada. Uppunule tehtud kunstlik hingamine ei andnud tulemusi.	Uppunud (missugune?) mees toodi kaldale. Uppunud (missuguse?) mehe riided leiti kaldalt. Kohutav oli vaadata seda uppunud (missugust?) meest. Jutt oli uppunud (missugusest?) mehest.

<i>v</i> -kesksõna (-v ja -tav)	<i>nu</i> - ja <i>tu</i> - nimisõna	<i>nud</i> - ja <i>tud</i> - kesksõna
käändub alati	käändub, vastab küsimu- sele kes? mis?	ei käändu, vastab küsimu- sele missugune?
See on raskesti õpitav klaveri- pala. Eriti selle õpitava tüki lõpposa kõlab suurepäraselt. Kas oled juba näinud praegu õpitavat rahva- tantsu?	Nähtu (mille?) vaatlemisest võib teha täht- said järeldusi. Nähtut (mida?) ei saa teha nä- gematuks. Mis tähtsuse sa an- nad nähtule?	Kingitud (missugu- ne?) raamat oli kena. Kas panid tähele mulle kingitud (mis- suguse?) raamatu kaaneilustist? Mul on mitu kingitud (mis- sugust?) raamatut. Mis on kirjutatud pühenduseks sellesse kingitud (missugu- sesse?) raamatusse?

Pidada meeles! *nu*- ja *tu*-nimisõna käändub (vastab küsimusele kes? mis?), *nud*- ja *tud*-kesksõna aga ei käändu, esinedes omadussõnana (vastab küsimusele missugune?). Viimasel puhul järgneb kesksõnale alati nimisõna: *trükitud* (missugust?) *raamatut*, *vastuvõetud viljasse*, *söönud mehi*.

140. Harjutus. Kirjutada ainsuse osastav kääne 5—10 kesksõnast ja nimisõnast, kus esineb *d* ja *t*. Moodustada neist sõnadest laused ja paigutada tabelisse.

Näidis:

<i>d</i> Küsimus: missugust? Kesksõna esineb omadussõnana ja talle järgneb nimisõna	<i>t</i> Küsimus: keda? mida? Nimisõna, millele ei järgne teist nimisõna.
Leidsin mitu <i>ussitanud seent</i> .	<i>Antut</i> ei võeta harilikult enam tagasi.

141. Kas *t* või *d*?

Seda palju loetu— raamatu— soovime meiegi lugeda. Olnu— ei saa teha olematuks ega kuul—u— kuulmatuks. Spordiselti «Kalev» korral—a—u— võistlused algavad piduliku avamisega puhkepäeval, 6. mail. Siin on küllalt vaa—a—u— ja näh—u—, lähme edasi, et vaa—a—a ka teisi loomi. Käesoleva— õppeaasta— peetakse üldiselt edukaks. Haiglasse kanti kaks haavatu—. Ooda—u— ei tulnud ikkagi. Õpitu— võib kergesti unusta—a, kui seda ei korra—a järjekindlal—. Külmašt kohmetunu— kätega oli raske nõõri lahti päästa. Esikohale tulnu— sportlast tervi—a—i ja õnnitel—i. Kojujõudnu— punaarmeelest võeti vastu südamlike tervitustega. Otsiti uppunu— ja traali—i mööda jõge, kuid ikkagi ei leitu—. Viimaks saabus ammuoo—a—u— kevad!

tu-lõpuline omadussõna.

Võrrelda järgmisi sõnu.

<i>tud</i> -kesksõna, jaatav tähendus	<i>tu</i> -lõpuline omadussõna, eitav tähendus
<i>seletatud</i>	<i>seletamatu</i>
<i>kirjutatud</i>	<i>kirjutamatu</i>
<i>ette vaadatud</i>	<i>ettevaatamatu</i>
<i>võidetud</i>	<i>võitmatu</i>
<i>lahendatud</i>	<i>lahendamatu</i>

Eitav *tu*-lõpuline omadussõna käändub: *lahendamatu ülesanne, lahendamatud ülesannet, lahendamata tule ülesandele* jne.

142. Ülesanne. Mis tähenduslik vahe on *-ta* ja *-tu* vahel? Näiteks: *lahendamata ülesanne ja lahendamatu ülesanne, vastuvõtmata vili ja vastuvõtmatu vili* jt.

143. Harjutus. Tuletada *tu*-lõpulisi omadussõnu ja *tud*-kesksõnu (kui võimalik) antud eeskujudel.

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>tu</i> -lõpuline oma- dussõna	<i>tud</i> -kesksõna
a) <i>nägema</i> <i>kuulma</i> <i>taluma</i> <i>aru saama</i> <i>lugema</i> <i>mõistma</i> <i>käsitama</i> <i>ümber lükkama</i> <i>lakkama</i> <i>ununema</i>	<i>nägematu</i>	<i>nähtud</i>

Nimisõna	<i>tu</i> -lõpuline oma- dussõna
b) <i>rahu</i> <i>jõud</i> <i>maitse</i> <i>abi</i> <i>õnn</i> <i>põhi</i> <i>nõu</i> <i>tagajärg</i> <i>isa</i> <i>ema</i> <i>arm</i> <i>sõna</i> <i>mõte</i>	<i>rahutu</i> <i>maitsetu</i>

Miks puuduvad b-rühmal *tud*-kesksõnad?

144. **Harjutus.** Käänata *tu-lõpulisi* omadussõnu ainsuse ja mitmuse 4-s esimeses käändes, moodustades neist jutu-
kese või lauseid.

N ä i d i s: See on ju *mõttetu jutt*. *Mõttetu jutu* kuulamine on asjatu ajaviitmine.

145. **Harjutus.** Kas *-nud, -tud*, või *-nut, -tut*?

Vaatlesime vigasta— laeva. Aidake väsi— poissi! Oh teda vaest ehmu—! Ma ei unusta näh—. Sõja ajal tuli sõita mööda põhja— teed. Tingimata korrata õpi—! Võtke paki— asjad kaasa! Vaata seda lugema— tähemerd, mis paistab sügisööl! Püüame lahendada seda arusaama— juhtumit. Marksismi võime võtta kui ümberlülkkama— teadust. Need on ununema— silmapilgud, mis me üle elasime oma sünnimaa vabastamisel. Lained laulavad lakkama— laulu. Võide— fašismi tuleb hoolega silmas pidada, et ta jälle ei tõsta pead ja taas ei teosta sellist julma, riiva— hävitustööd, nagu oli Teine Maailmasõda. Inimesed olid eruta—. Vaigistage neid eruta— inimesi! Ära tee sündsuse— nalja! Kordasime laul— laule ja jutustasime varemkuul— lugusid. Kas raamatutele on katepaberid ümber pan—? Vastuvõe— viljast saadeti osa jaama. Te toote ju päris vastuvõtma— kaup. Mälestagem Isamaasõjas lange—!

Tegijanimi.

Jälgida järgmisi tegijanimisid antud lauseis.

Töö kiidab *tegijat*. Ega *saaja* väsi, väsib *andja*. Käsk on vanem kui *käsutäitja*. *Küsti*ja suule ei lööda. Ega kiri valeta, *kirjategijad* valetavad. Kus *tegitajaid*, seal *nägijaid*.

Tegijanime tunnus on -ja.

Vaadelda tegijanime moodustamist lihtminevikust.

Lihtminevik	Mineviku tunnus	Tegijanimi
<i>kirjuta si n</i> <i>luge si n</i> <i>võt si n</i> <i>põde si n</i> <i>müü si n</i>	-si	<i>kirjutaja</i> <i>lugeja</i> <i>võtja</i> <i>põdeja</i> <i>müüja</i>
<i>olin</i> <i>tulin</i> <i>panin</i> <i>pesin</i>	-i	<i>olija</i> <i>tulija</i> <i>panija</i> <i>pesija</i>
<i>käi sin</i> <i>saagi sin</i> <i>viï sin</i>	-si	<i>käija</i> <i>saagija</i> <i>viija</i>

Pidada meeles! Kui lihtminevik on *i*-tunnusega või tüve lõppvokaalina esineb *i*, siis on tegijanimes *i* ja *j* kõrvuti.

146. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad pöördsonad tegijanimes, nagu on nõutav.

(Tulema) palus paar pääset. (Teed käima) istusid mändide alla puhkama. Astrid ja Marjuka olid täna väikesed (pliiti pesema). (Surema) viimset korraldust oma isikliku omandi suhtes nimetatakse testamendiks. Kes on täna (posti viima)? Vanemad (saagima) olid osavamad. Noored (puud raiuma) töötasid väga tulemusrikkalt. Tööst (kõrvale hoiduma) nimetatakse rahvakeeles ka (viilima). Riigipank vajab (ust hoidma), (koristama) ja valvurit. (Mängima) tiivustas kindel lootus võidule. (Lugema) kasutavad raamatukogu

eriti õhtuti, mil (töötama) on vaba aega. Arno on hea (õppima). Kus (tegeme), seal (nägeme). (Otsima) õnnesus kaotatud ese leida. Kas olete lugenud Krõlovi valmi «(teed käima) ja koerad»? Koos-(olema) otsustasid saata valitsusele ja parteile tervitustelegrammi. Seekord oli turul rohkem (müüma) kui (ostma). Puu-(raiuma) istusid tule ääres ja võtsid einet. Kõik juurde-(tulema) paigutati teisele korrale. Koosoleku (protokollima) valiti sm. Mihkel Jõgi. Kõik posti-(viima) ootasid põnevusega posti saabumist.

147. Harjutus. Koostada lauseid, kus esineb vaheldumisi tegijanime ja *da*-tegevusnime antud sõnadest.

käima, müüma, viima, sööma.

N ä i d i s: Olen võrdlemisi vastupidav *jalakäitja*. Suudan *käita* päevas umbes 40 km.

148. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele *i* või *j* või midagi muud, kuidas on nõutav.

Reisi—ate tähelepanu köitis suur tselluloositehas. Ma—as poiss ostis sa—a. Teekäi—a ei suutnud enam kä—a. Poiss, a—a kari a—a ärde! Tarvis vi—a ka vanaemale esimesi värsked hernekaunu. Kõike ei suuda te korruga ikkagi vi—a. Kaasa sõita soovi—ad andku end kohe üles käitise laohoid—ale. Noorte olümp—aadil esinesid paljud lavatants—ad huvitavate ettekannetega. Kas need kindad on mü—a?

Pöördsõna põhivormid.

Olles tutvunud pöördsõna vormistikuga, teeme kokkuvõtte ja selgitame, missugused on pöördsõna põhimuuted ja mis-sugused vormid neist moodustatakse.

Pöördsõna põhivorme on neli:

- 1) *ma-tegevusnimi* (*ma*-infinitiiv) — näit. *õppima*,
- 2) *da-tegevusnimi* (*da*-infinitiiv) — näit. *õppida*,
- 3) isikulise tegumoe **kindla kõneviisi olevik** — näit. *õpin*,
- 4) *nud-kesksõna* (*nud*-partitsiip) näit. *õppinud*,
- 5) *tud-kesksõna* (*tud*-partitsiip) — näit. *õpitud*.

Antud põhivormidest võime tuletada kõik teised vormid, eriti astmevahelduslikest sõnadest, kus muidu tüve ja lõppude vaheldusrikas kirevus võib meid viia eksiteele.

ma-tegevusnimest tuletame järgmised muuted:
lükka/ma, *-mas*, *-mast*, *-mata*, s. o. *ma-tegevusnime* teised käänded;

lükka/vat — kaudse kõneviisi oleviku;

lükka/v — *v-kesksõna*;

lükka/ja — tegijanime;

lükka/mine — teonime.

Hõlpsamaks meelepidamiseks ja kirjutamiseks võime ülaltoodud vormid kirjutada ka nii:

lükka		<i>-ma</i> , <i>-mas</i> , <i>-mast</i> jne.
		<i>-vat</i>
		<i>-v</i>
		<i>-ja</i>
		<i>-mine</i>

Tähele panna! Astmevahelduslikel sõnadel on *ma-tegevusnimest* tuletatud vormid alati tugevas astmes.

149. Harjutus. Kirjutada *ma-tegevusnimest* moodustatavad vormid eelmises punktis antud kujul sõnust:

hakkama, trükkima, liikuma, kõnelema, hüppama, ruttama, suplema, ütlemä, õmblema, rüselema, katma, tapma, jätma.

Kindla kõneviisi **olevikust** moodustame järgmised pöörd-
sõna muuted:

lütka/n, -d, -b, -me, -te, -vad, s. o. oleviku teised
pöörded

ei lütka (ka eitavas kõnes!);

lütka/ksin, -ksid, -ks jne., s. o. tingiva kõneviisi
oleviku

ei lütteks (ka eitavas kõnes!);

lütka, ära lütka, s. o. käskiva kõneviisi 2. pöörd.

150. Harjutus. Kirjutada olevikust tuletatavad vormid
harjutuses nr. 149 antud sõnadest siinsamas näidatud kujul.

da-tegevusnimest moodustame:

lütka/ta, -tes, s. o. des-vormi, e. da-tegevusnime sees-
ütleva käände.

nud-kesksõna on aluseks käskiva kõneviisi moodustamisel:

lütka/ku, -kem, -ke, -ku, s. o. käskiva kõneviisi
kõik pöörded peale ains. 2. pöörd.

151. Harjutus. Kirjutada **nud-kesksõnast** moodustatavad
vormid harjutuses nr. 149 antud sõnadest eelmiste harjutuste
eeskujul.

nud-kesksõnast tuletame järgmised pöörd sõna vormid:

lütka	} Kõik umbisikulise tegumoe vormid peale kindla kõneviisi oleviku.
-tud	
-ti	
-taks	
-tagu	
-tavat	
jne.	

Tähele panna! Astmevahelduslikel sõnadel
on kõik umbisikulise tegumoe vormid alati
nõrgas astmes.

Nii saame antud viie põhivormi ehk -muute järgi ülevaatalikult tähistada kõik pöörd sõna olulisemad vormid.

Näiteks:

kukku | -ma, mas jne.
 | -vat
 | -v
 | -ja
 | -mine

kukku | -da, -des

kukku | -nud
 | -gu, -gem jne.

kuku | -n
 | -ksin jne.
 | !

kuku | -tud
 | -ti
 | jne.

152. Harjutus. Kirjutada eespool toodud näite eeskujul pöörd sõna põhivormid ja neist tuletavad muuted järgmistest pöörd sõnadest (kui tekib *da*-tegevusnime või oleviku leidmisel raskusi, kasutada sõnastikku):

julgema, pälvima, reetma, kümblesma, lõppema, muigama, kohtlema, uppuma, hukkuma.

153. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse vormi.

Varsti nägime kõik rõõmuga, et lund (hakkama) sadama. Kõik jätsime töö ja (tõttama) välja vaatama. Varsti oli maad (katma — *v*-kesksõna) lumi nii paks, et võis kelguga sõita. Oli nii libe, et kelgud libisesid ilma (lökkama). Puud ja põõsad olid (kattuma) üleni valgesse rüüsse. Neid oli kohe rõõm (vaatama). Eriti kaunist vaadet (pakkuma) noor kuusemets; kuused olid nagu kaunid balletineid uhketes krinoliinides. (Lökkama) kelgud ühe kõrge kuuse alla ja vaatlesime, kuidas lumehelbed aina (kukkuma). Meil polnud kuhugi (ruttama), sellepärast võisime seda kaua (vaatama). Eriti kaunid olid lumeräitsakad meie (tume) mandleil. Kui

olime kõike küllalt (vaatama), (hakkama) koju minema. Kogu maa oli (kattuma) paksu lumivaibaga. Joonistustunnis (õppima) joonistama lumiseid kuuski ja lumeräitsakaid. Viimastest sai kaunis ääris-ilustus ehk bord, mis (jätma) kõigile hea mulje.

Pööramine tüüpsõnade eeskujul.

Nagu käändsõnu, nii võime ka pöörd sõnu rühmitada nende sarnaste vormide järgi tüüpideks. Samasse rühma kuuluvad sõnad on pööramisel sarnased, s. o. ühe õpitud tüüpsõna järgi võime kergesti pöörata ka teisi selletaolisi sõnu.

Pöörd sõnu tundma õppides märkame, et mõnedel pöörd sõnadel esineb *astmevaheldus* (hakkama, hakata, hakkan; pakkuma, pakkuda, pakun jne.), kuna teised on *astmevahelduseta* (kattuma, kattuda, kattub; kirjutama, kirjutada, kirjutan jne.). Sellepärast tuleb alati selgitada, kas antud pöörd sõna on astmevahelduslik või mitte. Seda on kerge otsustada, kui

võrrelda *da*-tegevusnime kindla kõneviisi olevikuga, sest

astmevahelduslikel pöörd sõnadel on kindla kõneviisi olevik ja *da*-tegevusnimi alati vastupidises astmes, s. o. kui üks on nõrgas astmes, siis teine on tugevas.

Näit.: *hakata* (n.) — *hakkan* (t.)

hüpata (n.) — *hüppan* (t.)

jätta (t.) — *jätan* (n.)

õppida (t.) — *õpin* (n.)

154. Harjutus. Liigitada allpool antud pöördsonad järgmiselt:

Astmevahelduseta sõnad	Astmevahelduslikud sõnad	
	da-tegevusnimi nõrgas astmes	olevik nõrgas astmes
kattuma, kattuda, kattun	hüppama, h ü p á - ta, hüppan	kukkuma, kukku- da, k u k u n
kirjutama, kirju- tada, kirjutat	õmblema, õ m - m e l d a, õmb- len	saatma, saata, s a a d a n

Seletama, kandma, tõttama, rikkuma, vaatama, võtma, hakkama, süttima, rippuma, tukkuma, lõõtsutama, harjutama, aitama, hõiskama, ootama, leppima, saagima, jooksmata, kuduma, saama, käima, jooma, töötama, töötama, sulgema.

Astmevahelduseta pöördsonad.

Astmevahelduseta sõnad, mille tegevusnime tunnuse *-ma* ees on pikk täishäälik või diftong (kaksiktäishäälik):

a) *s a a m a, saada, saan, sain, saanud, saadud, saadakse.*

b) *k ä i m a, käia, käin, käisin, käinud, käidud, käitakse.*

Nagu *saama* pöörduvad: looma, jooma, tooma, sööma, lööma, jääma, keema jm. pika täishäälikuga sõnad (välja arvatud *-ii-* või *-üü-*).

Nagu *käima* pöörduvad: võima, treima, naima, viima, müüma jm. diftongiga või *ii-* või *üü-*ga sõnad.

Meeles pidada: Kui *da*-tegevusnimes ei esine *d e g a t* (*käta, süüa, viita*), siis ei esine seda ka *kse*-olevikus (*käitakse, süüakse, viitakse*), küll aga *kse*-oleviku eitavas kõnes (*ei käida, ei sööda, ei viida*).

Märkus. Samuti sõnade puhul: surema, surra, surrakse, ei surda; tulema, tulla, tullakse, ei tulda jne.

155. Harjutus. Koostada lauseid, milles esineb *kse*-oleviku jaatav või eitav kõne sõnadest:

käima, müüma, viima, looma, tooma, sööma.

Vaatleme veel astnevahelduseta pöörd sõnade pööramist.

a) **paluma**, *paluda, palun, palusin, palunud, palutud, palutakse.*

Samuti pöörduvad: lubama, elama, magama, põlema, hävima, levima, küsima, siblimine, kablimate jne.

b) **töötama**, *töötada, töotan, töötasin, töötanud, töötatud, töötatakse.*

Samuti pöörduvad: süttima (**süttin**), kattuma, vettima, rappuma, hukkuma (**hukkun**), puutuma (**puutun**), julgema, katkema, lahkuma, koondama, jaatama, eitama, kaotama, pettuma, kanduma, korduma jne. (kõik III vältes!).

c) **kirjutama**, *kirjutada, kirjutatan, kirjutasin, kirjutatud, kirjutatakse.*

Samuti pöörduvad: harjutama, seletama, kasvatama, avaldama, arendama, parandama, kirjeldama, ähvardama, põgenema, värisema, ahvatlema, imetlema, esitlema, mõtisklema jne. (kõigil *-ma* ees 3 silpi!).

d) **tulema**, *tulla, tulen, tulin, tulnud, tulnud, tullakse.*

Pöörasõna peavormid.

saama-käima-t ü p.

ma- tegevus- nimi	da- tegevus- nimi	Olevik	Liht- minevik	nud- kesk- sõna	tud- kesk- sõna	kse-olevik	
						jaatav k.	eitav k.
saama	saada	saan	sain	saanud	saadud	saadakse	ei saada
looma	luua	loon	lõin	loonud	loodud	luuakse	ei looda
tooma	tuua	toon	tõin	toonud	toodud	tuuakse	ei tooda
sõoma	süüa	söön	sõin	söönud	söödud	süüakse	ei sööda
lööma	lüüa	löön	lõin	löönud	löödud	lüüakse	ei lööda
keema	keeda	keen	keesin	keenud	keedud	keedakse	ei keeda
	e.					e.	
jääma	kiia jääda	jään	jäin	jäänud	jäädud	kiiakse jäädakse	ei jääda
käima	käia	käin	käisin	käinud	käidud	käiakse	ei käida
võima	võida	võin	võistin	võinud	võidud	võidakse	ei võida
	e.					e.	
treima	treida	trein	treisin	treinud	treitud	võiakse	ei treita
müüma	müüa	müün	müüsin	müünud	müüdud	treitakse	ei müüda
viitma	viita	viin	viisin	viinud	viidud	müüakse viiakse	ei viida

Samuti pöörduvad: surema, olema, panema, minema.

Pidada meeles: Kui sõna on ilma astmevahelduseta, siis ei saa ükski muu vorm enam olla astmevahelduslik. Seega kui on *süttida* ja *süttin*, siis peab olema ka *süttitud*, *süttitakse*, *süttiti*, *ei süttita* jne.

Tähele panna! Sõnades *tulema* — *tulla*, *olema* — *olla* (III välde!) esineb küll vältemuutusi, kuid neid sõnu ei peeta astmevahelduslikeks sõnadeks. Astmevahelduslikel pöörd sõnadel on *ma*-tegevusnimi alati tugevas, *tud*-kesksõna aga alati nõrgas astmes (*hüppama*, *hüpatud*); vormides *tulema*, *tulen*, *tulla*, *tuldud* niisugust nähtust ei esine, seega sellelaadilised sõnad ei ole astmevahelduslikud.

Peame meeles *paluma*-, *kirjutama*-tüüpi sõnadest järgmisi muuteid:

156. Ulesanne.

- 1) Võrrelda *da*-tegevusnime *kse*-oleviku eitava kõnega.
- 2) Millal esineb *kse*-olevikus *-takse*, millal *-tatakse*?
- 3) Miks on sõnus *surdud*, *tuldud* *d*, aga sõnas *pestud* *t*?
- 4) Kas häälikuile *l*, *n*, *r* järgnev tuletusliide *-da*- (*heegeldama*, *parandama*, *kummardama*) pöördumisel muutub või mitte?
- 5) Tuletada meelde reegel, mis selgitab, miks on *olla* — *ollakse*, *tulla* — *tullakse* jne.

157. Harjutus. Määrata tüüpsõna, mille järgi pöördub: põgenema, ähvardama, kalduma, meeldima, puhuma, looma, jooma, naima, mattuma, eeldama, taotlema, suurenema.

Näidis: põgenema (nagu *kirjutama*), joobuma (*petuma*) jne.

<i>da-tegevusnimi</i>	Kindla kõne- viisi olevik	<i>tud</i> -kesksõna	<i>kse</i> -olevik	
			jaatav kõne	eitav kõne
mida teha?	mida teen?	mida tehtud?	mida tehakse?	mida ei tehta?
<i>pettuda</i> <i>vaikida</i> <i>kirjutada</i> <i>avaldata</i> <i>julgeda</i>	<i>pettun</i> <i>vaikin</i> <i>kirjutan</i> <i>avaldan</i> <i>julgen</i>	<i>pettunud</i> <i>vaikitud</i> <i>kirjutatud</i> <i>avaldatud</i> <i>julgetud</i>	<i>pettutakse</i> <i>vaikitakse</i> <i>kirjutatakse</i> <i>avaldatakse</i> <i>julgetakse</i>	<i>ei pettuta</i> <i>ei vaikita</i> <i>ei kirjutata</i> <i>ei avaldata</i> <i>ei julgeta</i>
<i>surra</i> <i>tulla</i> <i>olla</i>	<i>suren</i> <i>tulen</i> <i>olen</i>	<i>surdud</i> <i>tuldud</i> <i>oldud</i>	<i>surrakse</i> <i>tullakse</i> <i>ollakse</i>	<i>ei surda</i> <i>ei tulda</i> <i>ei olda</i>
<i>pesta</i>	<i>pesen</i>	<i>pestud</i>	<i>pestakse</i>	<i>ei pesta</i> (lihtmin. <i>pestin</i>)

158. Harjutus. Kirjutada peamuuted (*ma-* ja *da-*tegevusnimi, olevik ja lihtminevik, *nud-* ja *tud-*kesksõna ning *kse-*olevik) sõnust:

kattuma, süttima, töötama, kasvatama, kirjeldama, parandama, põgenema, panema, minema, pesema.

159. Harjutus. Tarvitada järgmistes lausetes õigesti vastavaid pöörd sõnavorme.

Lase supil veel natuke (keema)! Tänaval (käima — *kse-*olevik) alati paremat kätt. Koolis ei (käima) ajaviiteks, vaid õppimiseks. Meil (sööma — *kse-*olevik) lõunat kella 4 paiku. Tunnis (olema — *kse-*olev.) hoolas ja tähelepanelik. Tuppa ei (tulema) pühkimata jalgadega. Miks ei (müüma) neid saapaid sama hinnaga kui noid teisi? Riknenud toitu ei (sööma). Endastmõista (vaikima — *kse-*olev.) saladustest, mida peab hoidma. Miks ei (kirjutama) vajalikke märkmeid vihikusse? Tarvis on korralikult (kirjutama), siis paraneb ka käekiri. Kergem on õppida kui (õpetama). Meie koolis ei (õpetama) prantsuse keelt. Kalle ei saa kooli (lõpetama) oma haiguse tõttu. Aurukatelt ei (kasutama) enam nii palju kui siis, mil mootor oli veel vähe (levima). Kui sõnu õigesti (hääl dama — *kse-*olev.), ei ole neid raske (kirjutama). Nüüd (avaldama — *kse-*olev.) romaanivõistluse tagajärjed ja (kuulutama — *kse-*olev.) neist ajalehis. Vead (parandama — umbis. tm. käskiv kv.) nii, et parandamisel ka midagi õpitaks.

160. Harjutus. Moodustada lauseid, kus isikulise tegumoe käskiva kõneviisi kolmas pööre esineb (näit. *kirjutagu*) kõrvuti umbisikulise tegumoe käskiva kõneviisiga (näit. *kirjutatagu*):

tooma, jääma, käima, jooma, avama, ronima, kalduma, harjutama, kirjeldama, kirjutama, hääl dama, kummardama.

Näidis: Ta toogu meile natuke vett pesemiseks. Ärgu toodagu ometi nii pikki puid, mis ahju ei mahu.

Pöörame sõnu *kõnelema, tõrelema, rabelema, rüselema, tegelema, viljelema* jne.

Need pöörduvad täiesti reeglipäraselt:

tõrelema, tõrelda, tõrelen, tõrelesin, tõrelnud, tõreldud, tõreldakse.

T ä h e l e p a n n a! Hoiduda selletüübiliste sõnade puhul vigaste vormide eest! Meeles pidada, et õiged on: *tõrelnud, kõnelnud, rabelnud* jne.

161. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse muutesse.

1. Kas Peeter ei (kõnelema) teile, et ta eile oli mitu tundi (tegelema) sportimisega? 2. Andis (rabelema), enne kui hädast pääsesime. 3. (Kõnelema — lihtmin.) küll valjusti, ometi polnud tahapoole kuulda. 4. Kui kena on suvel päikese-paistel (mõnulema)! 5. Sellest on küllalt (kõnelema), ja küsimus peaks olema selge, aga ikkagi (jagelema — *kse*-olev.) edasi. 6. Ärge (logelema), vaid tehke tööd! 7. Ta rääkis (kogelema — *des*-teg.). 8. Hullates, (rabelema) ja (rüselema) oli Sulev oma noa ära kaotanud. 9. (Tegelema — lihtmin.) viimasel ajal kirjanduse lugemisega. 10. (Kõnelema — *kse*-olev.), et ta sõitvat lähemal ajal Moskvasse. 11. Tehti küünar-nukkidega teed, (rüselema), (rabelema) ja joosti üksteisest mööda.

162. Harjutus. Täita järgnevais lauseis lüngad.

1. Praegu kirjuta—akse hoolega harjutust pööramisest. 2. Öhtul otsus—a—akse, millal algavad võrkpalli võistlused. 3. Kevadel algab aias kibe töö: teh—kse peenraid, külva—akse, istu—a—akse taimi ja koris—a—akse risu. 4. Töö-õpetuse tunnis koo—akse, heegel—a—akse ja valmis—a—akse kauneid esemeid. 5. Piksevarras ühen—a—akse juhtme abil maaga. 6. Varakult tul—i kokku, et istu—a—a spordi-

väljaku ümber noori kuuski. 7. Pan—i kõik poisid kaevama. 8. Koos—a—i eelarve, milles püüti summasid tunduvalt suuren—a—a. 9. Ei maksa meie eest muretse—a. 10. «Meil võidaks ka kanakasvatust aren—a—a, ja seda meie ka teeme,» ütles külavolinik koosolijaile. 11. Kui ol—i väsinud, min—i puhkama. 12. Tuleb minna tul—u— teed tagasi. 13. Koosolekul on palju kõnel—u—, selle küsimusega tegel—u—, nüüd ollakse tulemustega rahul. 14. Raamatukogus korral—a—akse raamatuid. 15. Söö—i, joo—i, tantsi—i ning pingu—a—i sõprusele ikka kõvemad vitsad ümber (E. Vilde).

Astmevahelduslikud pöördõnad.

Astmevahelduslikud pöördõnad, mille **da-tegevusnimi** on tugevas astmes, kindla kõneviisi **olevik** aga **nõrgas** astmes.

a) **õppima**, õppida, õpin, õpitud.

Nagu **õppima** pöörduvad: leppima, rippuma, uppuma, sattuma, pakkima, tukkuma, kukkuma, lõppema, tikkuma, trükkima, toppima, rääkima (räägin), tampima (tambin), tõlkima (tõlgin), tõrkuma, marssima, kraapima, puhtima (puhin), laadima (laen ja laadin), praadima (praen), kuduma (koon), lugema (loen), kaduma, laduma, saagima (saen) jne. (sõnad, millel **-ma** ees on täishäälik).

b) **saatma**, saata, saadan, saadetud.

Nagu **saatma** pöörduvad: lootma (loodan), tootma, söötma, keetma, liitma, võitma, muutma, murdma (murren), andma, niitma, tundma, kündma, laulma (laulan), naerma, tõusma, kuulma jne. (sõnad, millel **-ma** ees on kaashäälik).

163. Harjutus. Kirjutada peamuuted pöörd sõnust:

rippuma, sattuma, kukkuma, trükkima, tõrkuma, marssima, kuduma, lootma, murdma, andma (*nud*-kesksõna *andnud*), laulma, seisma.

164. Harjutus. Kirjutada põhimuuted ja tuletada neist teised muuted sõnust:

sulgema, sadama, petma, jätma, küdema (köeb).

165. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad pöörd sõnad nõutavas vormis.

Oja uinulaulu saatel (tukkuma — olev.) vanad pajud ja (jätma — olev.) mulje, nagu (olema — tingiv kv.) nad sügavasse unne vajunud. Nende (rippuma — *v*-kesks.) oksad (küündima — olev.) peaaegu veepinnani ja (rippuma — olev.) nagu hiigelneitsi juuksed. Kui vihmapiisad (kukkuma — olev.) kahisedes alla, paistab, nagu (nutma — tingiv kv.) pajudki. (Kukkuma — *v*-kesks.) piisad nõrguvad mööda lehti ja (sadama — olev.) siis suurte tilkadena ojja. Tore on (võtma) siis lootsik, (seadma) sellele presendist vari, istuda lootsikusse ja (sõudma) pajude alla. Tundub, nagu (sõudma — tingiv kv.) võlvitud kaarte all. (Kukkuma — *v*-kesks.) piisad krabistavad mõnusasti presendil, veepind (läikima — olev.) virvendades (sadama — *v*-kesks.) vihmast. Üle kõige levib looduse (rikkuma — ilmaütl.) rahu.

166. Harjutus. Teha nagu eelmises harjutuses.

1. Vaata järele, et laps jõkke ei (kukkuma)! 2. Ma (õppima), kui mul oleks raamat. 3. Aus nimi ei põle tules ega (uppuma) vees. 4. Külva ainult (puhtima) seemet! 5. Mööda (marssima) sõdurid olid olnud pikal rännakul. 6. Mine ja (sulgema) uks ja vaata, kas ka välisuks on (sulgema). 7. (Uppuma — *v*-kesks.) inimene haarab õlekõrrestki kinni.

8. Ema, millal (kuduma) mullegi kirjud kindad? 9. (Haukuma) koerad ei hammusta. 10. Mida need koerad täna nii (haukuma)? 11. Täna anti meile palju (õppima). 12. Õhtul (õppima — *kse-olev.*), istudes ümber laua. 13. Hoolsasti (õppima) lapsed saavad kiita, aga kes halvasti (õppima), need pälvivad laitust. 14. Eestikirjalised (kuduma) esemed on (võitma) suure kuulsuse. 15. Meie metsades (nägema — *kse-olev.*) harva ilvest, palju sagedamini ei (nägema — *umbis. tm.*) ka karusid, hunte pole enam ammugi (nägema — *tud-kesks.*) 16. Kui hommikul kooli (minema — *lihtmin.*), (leidma — *lihtmin.*) tee äärest näuguva kassipoja. 17. Kui köögis toitu (valmistama), (kukkuma — *lihtmin.*) taldrik põrandale ja purunes.

Astmevahelduslikud pöörd sõnad, millel **da-tegevusnimi** on nõrgas, olevik aga tugevas astmes.

a) **hakkama**, *hakata, hakkam, hakatud.*

Nagu *hakkama* pöörduvad: hüppama, lippama, ruttama, tõttama, lükkama, lakkama, märkama (märgata), tõukama, aitama, palkama, ärkama, lupjama, (lubjata), süütama (süüdata), ootama, viitama, kaebama (kaevata), salgama (salata), kuldama (kullata), muldama, rändama (rännata), lendama jne. (sõnad, millel *-ma* ees on a).

b) **õmblema**, *õmmelda, õmbles, õmmeldud.*

Nagu *õmblema* pöörduvad: kohtlema, suudlema, võrdlema (võrrelda), vaatlema, võitlema, näitlema, suplema, liuglema, vehklema, maadlema, vaidlema, mõtlema (mõtelda e. mõelda), üttelema (ütelda e. öelda), riidlema, puiklema jne. (sõnad, millel *-ma* ees on e).

167. Harjutus. Pöörata peamuuteis sõnad: hüppama, ruttama, aitama, lupjama, süütama, vaatlema, võitlema, vehklema, puiklema.

168. Harjutus. Muuta järgnevad laused nii, et lihtmineviku asemel oleks enneminevik.

Algas nõrk vihmasedu. Tasuja ruttas läbi pimedas öömööda metsateed küla poole. Eemalt hakkasid paistma üksikud tuled. Tasuja peatus teeristil ja ootas. Varsti märkas ta musta kogu lähenevat. Läbi öö kostis kurb öökulli huige. Siis haukus läheduses koer. Neist häältest tundsid mehed teineteist ja tervitasid sõbralikult. Nad rääkisid nüüd kaua ja selgitasid olukorda. Peagi lakkas vihmasedu ja taevas süttis kevadõisi tähti. Enne kui küla ärkas, kadusid mõlemad mehed. Tasuja rändas edasi, külavanem aga kohtus meestega hommikul tööjuures. Ta andis ülevaate olukorrast ja õhutas ülestõusule. Kõiki mehi valdas kättemaksuiha. See süütas kõigi eestlaste südamed. Nii kandus edasi ülestõusu-mõte ja valmis rünnakuplaan.

Ja jüriööl a. 1343 süütas Tasuja märgutule.

169. Harjutus. Kirjutada järgnev looke umbisikulises tegumoes.

Jaan asetab ettevaatlikult õngekasti lautrikividele ja Paul võtab selle aja sees peidukivi alt võrgumaja võtme ja keerab ukse lahti. Võtab ühe paari aere ja viib paati. Jaan toob teise paari aere ja esimese purje. Viimase asetab ta esialgu paadi kõrvale, kuna see võiks segada ja raskendada paadi vette-lükkamist, aerud aga paneb paati. Paul pistab ruttu tullid kamplitesse.

Jaan toob võrgumajast suure purje. Samal ajal Paul asetab ninasse püsti esimese purje, laob esimesele kapile söögi-koti ja riided ning lõpuks ettevaatlikult, õrnalt võtab sülle õngekasti lautrikividelt ja niisama kasinalt asetab hoolikalt-söödetud püünised tagakapile.

Vennad koorivad kõrgele pikkade tüsspükste harud, siis koos järsk nõks — ja juba ujubki nende kalalaev.

170. Harjutus. Pidades silmas, et lihtminevik on astmevahelduslikes sõnades alati tugevas astmes, koostada lauseid, kus esineb lihtminevik, järgmisist pöörd sõnust:

aitama, hakkama, õmblema, ruttama, viskama, vaatlema, vaidlema, võrdlema, kaebama, tõttama, võitlema.

Näidis. Nad aitasid vaprast kartuleid võtta ja rehte peksta.

171. Harjutus. Mitte unustades, et *nud*-kesksõna on samas astmes, milles on *da*-tegevusnimi, koostada lauseid, kus esineb *nud*-kesksõna, järgmisist pöörd sõnust:

hüppama, lippama, tõttama, ärkama, süütama, ootama, viipama, riidlema, kohtlema, algama, oskama.

Näidis: Kes on juba hüpanud, võib minna kuuli tõukama.

172. Ülesanne. Võrrelda *õppima*- ja *hakkama*-tüüpi sõnade käskivat kõneviisi. Missuguse reegli võime sellest võrdlusest saada sõna tüve ja käskiva kõneviisi tunnuse erinevuse kohta?

Tähele panna! Astmevahelduslikel pöörd sõnadel on kõik umbisikulise tegumoe muuted nõrgas astmes.

Täiendavat pöörd sõnade õigekeelsusest.

pettuma ja *õppima* erinevad!

Näilikult sarnased pöörd sõnad *pettuma* ja *õppima* erinevad teineteisest pööramisel täiesti. Nimelt on *pettuma* ilma astmevaheldusega (seega alati *tt*-ga), sõna *õppima* aga astmevaheldusega (olevik nõrgas astmes: *õpin*, seega ka *õpitud*, *õpi*-

takse jne.). Nii saame kaks sõnade rühma, mida ei tohi segi ajada:

Ilma astmevahelduseta	Astmevahelduslikud
pettuma, pettuda, pettun, pettunud	õppima, õppida, õpin, õpitud
süttima, süttida, süttin, sütitatud	toppima, toppida, topin, topitud
hukkuma, hukkuda, hukkun, hukkutud	kukkuma, kukkuda, kukun, kukutud
vettima, vettida, vettin, vettitud	leppima, leppida, lepin, lepitud
kattuma, kattuda, kattun, kattutud	uppuma, uppuda, upun, uputud
jne.	jne.

173. Harjutus. Täiendada eespool alatud sõnade rühmitamist järgmiste sõnadega:

tukkuma, mattuma, rappuma, puutuma, pakkuma, sattuma, katkema, rippuma, lakkuma, nakkama, jätkuma, sulgema, küündima.

174. Harjutus. Tarvitada õigesti vastavaid pöörsõnavorme järgmistes lausetes.

See asi ei (puutuma — olev.) minusse. Tormides (hukkuma — olev.) palju laevu. Küll täna (kukkuma — olev.) palju õunu maha! Märjad puud ei (süttima) kergesti. Mis see vaat seal tiigis asjata (vettima — olev.)! Tüürita (hukkuma — tingiv kv.) kõik laevad ja laevamehed (uppuma). Masin (rappuma — olev.) nii kõvasti, et ei pea rihma peal. See haigus (nakkama — olev.) kergesti. Puud (pakkuma — tingiv kv.) kõigile kosutavat varju. Küllalt on (tukkuma) ja aega viidetud, kaua see veel siis (jätkuma — olev.)? Mul on

kõik juba (õppima — tud-kesks.), kuid ma (õppima — tingiv kv.) veel, kui mu kätte (sattuma — tingiv kv.) huvitav raamat. Vihmasadu (lakkama — olev.) viimaks ja päike (hakama — olev.) jälle paistma. (Pakkima — käsk. kv.) oma asjad ja hakake kohe minema! Õhtul, kui (süttima — olev.) linna tuled, (pakkuma — olev.) linn huvitavat vaatepilti. Soojade ilmadega (tekkima — olev.) palju kärbseid. Jooksin abistama (kukkuma — v-kesks.) vanakest. Tuul mängis vabedel (rippuma — v-kesks.) võrkudega. Kuuldes äkki rongivilet, ärkasid korraga kõik raudteejaamas (tukkuma — v-kesks.) reisijad.

Tingiv kõneviis.

Vaadelda pöoramistabelis tingivat kõneviisi ja selgitada, millal liidetakse tingiva kõneviisi tunnusele (-ks, -kst-) pöördelõpud -n, -d, -b jne., millal mitte.

175. Harjutus. Muuta järgnevad laused nii, et kindla kõneviisi asemel oleks tingiv kõneviis.

Ma soovin, et ka temast kõneldakse. Sa käid talvel koolis, aga suvel töötad vabrikus. Mu sõbrad tulevad minuga kaasa. Nad ei lähe mereranda. Lapsed suplevad meeleldi, kui on sobiv suplemiskoht. Ma olen võtnud sind rõõmuga vastu. Viivitada ma ei armasta. Talv, sa ajad majade vahed kuhja ja matad aiad lume alla, nii et rongid jäävad hangedesse kinni. Nad ei söö rukkileiba, kui on saia. Õpilaste vihikud peavad olema puhtad.

Lihtminevik.

176. Harjutus. Moodustada lauseid, kus esineb lihtminevik, järgmistest pöörd sõnadest:

tõrelema, rabelema, tegelema, kõnelema, vaatlema, suplema, maadlema, ootama, muldama, hüppama, hakkama, laskma, tõmbama, sulgema, ruttama, aitama, kaebama.

Kordamisharjutusi.

177. Kirjutada *tud*-kesksõna ja umbisikulise tegumoe olevik ja lihtminevik sõnust:

õmblema, tegema, tulema, minema, looma, nägema, olema, panema, käima, jalutama, mängima, laulma, naerma, sulgema, rakendama, parandama, sugema, ühendama.

178. Moodustada sulgudes olevaist sõnust vajalik umbisikuline vorm.

a) *k s e* - o l e v i k. Homme (otsustama) koosolekut jätkata. Hommikul (rakendama) hobused ette ja (sõitma) metsa. Raamatukogus (korraldama) raamatuid. Virgul (kuduma), (õmblema), (heegeldama); seal (pesema), (rullima), (triikima). (Tuletama) meelde ja (mäletama) langedud kangelasi. Kooperatiiv (avama) kell 8 ja (sulgema) kell 5 p. l. (Laulma), (naerma) ja (olema) lõbusad.

b) U m b i s i k u l i s e t e g u m o e l i h t m i n e v i k. Valge varul (jõudma) metsa, kus (panema) peale palgikoorem ja (sõitma) lauavabrikusse. Suvel (tegema) kibedasti tööd: (niitma) heina, (küündma) kesa, (muldama) kartuleid, (puhastama) kesakraave. Makaronid (murdma) katki, (panema) katlasse ja (keetma) umbes pool tundi. Droogid (kuivatama) hoolega, enne kui nad apteeki (viima).

179. Panna sulgudes olevad sõnad sobivasse vormi, nagu on nõutav.

(Lahendamatu) küsimust nõukogude elus ei tuntiagi. Ärge esinege selliste (põhjendamatu) väidetega! (Kokkutulnu) ruttasid sünnipäevalast õnnitlema. Oma teekonnal nägime mitut (põlenud) linna. Kalurid tõid kaldale kaks (uppunud). Aidake seda (õnnetu) inimest! Täna maeti kaht (uppunud) kalurit. (Lõhutud) paat igatses (ääretu) merd, juhtivat kätt ja lainete (lakkamatu) laulu. Nägin rongil mitut

(haavatud) sõdurit. Ambulantsi toodi mitu (haavatu), neist mõned olid (haavatud) ohvitserid, teised olid kergesti (haavatud) sõdurid. (Olnu) ei saa teha olematuks ega (sündinu) sündimatuks.

180. Täita lünk, nagu on nõutav.

Päike paistis mehe kahvatanu— palet, pulstunu— juukseid ja pleekinu— riideid. Kooperatiiv vajab vilunu— ärijuhti. Õpetaja karistas vallatu— poissi. Mõned vallatu— poisid olid vallatustuhinas unustanud õppida ülesantu— õpitükke. Kas oled kuulnud otse uskumatu— uudist? Mälestagem oma kuulsusrikkaid langenu—! Langenu— sõdurite auks püstitatakse mälestussammas. Nõukogude riik ei unusta kunagi oma kohustusi haavatu— vastu, sest nemad on toonud kodumaale tohtu suure ohvri, andnud oma tervise. Ainult vastutustundetu— inimesed rikuvad ilupuid. Ju lapsena igatsetesin näha ääretu— merd.

181. Kirjutada kriipsu asemele *ta* või *tata*, *data*, *tada* või *dada*, nagu on nõutav.

Praegu istu—kse klassis ja koos—kse seinalehte. Kevadel, kui kapsaid istu—kse, kaste—kse taimi tiigi veega. Kui asjad ase—kse õigele kohale, ei tarvitse end kunagi otsimisega vaeva—. Pärast kiiret sõitu kõnni—kse hobuseid, et neid jahu—. Meil õpi—kse ja harju—kse rahvatantse, mida kavatse—kse koolipeol esi—. Et arvu— mingist arvust protsenti, jaga—kse antud arv sajaga ja korru—kse protsenti näi—va arvuga. Õpetaja ei võinud vaban— mu pinginaabri põhjen—matut puudumist. Niipea kui ärga—kse, tuleb kohe tõusta voodist. Meie internaadis ära—kse lapsed harilikult kell $\frac{1}{2}$ homm. Sõidan maale, et seal mõned koosolekud korral—. Rahvamajas korral—kse ülehomme kõnekoosolek, et aru— külvikampaania küsimust. Miks ei korral— meiegi

klubis huvitavaid loenguid teaduslikest küsimustest. See kang vaju—kse alla, ja kohe hakkab masin käima. Huvitav on vaadelda, kuidas suvel meres hobuseid uju—kse.

182. Kriipsu asemel tuleb lugeda ja kirjutada **kk, k, või g,** = asemel **pp, p** või **b** ja + asemel **tt, t** või **d**.

a) Sea+ke oma rõivad korda! Sõi+ke kohe minema! Ta ha—as jutustama mulle ühest pi—liku näoga va=rast la=lasest. Matusel oldi nu—rad, leinati kadunu+ ja kõnel+i tema elust ja või+lustest. Lõuna-Eesti kün—ail ja ku=leil on huvitav matka+a. Kannatli—u ema rü=es u=uvad kõik laste eksimused. Naabermajja kolinud kin—se= istus sooja+el suveõhtu+el maja tre=il ja nau+is männisti—u kosutava+ lõhna. Eilsele koosolekule olid ilmu—nud kõi—i+e kohali—e organisatsiooni+e esindaja+, kes kaalu+lesid, kuidas pa—uda areneva+ele noor+elegi mõistli—u ajavii+e+. Peeti soovitavaks, et kohali—us rahvamajas korral+a+aks senisest enam kirjandusli—e e+ekandeid ja võe+aks sõna ka teadusli—e küsimuste kohta. Sõnavõ+jad lei+sid, et eesmärgile jõudmiseks on vaja põhjali—u ning püsiva+ töö+.

b) Hooned seisid oma lame+a+e ka+ustega kui kaa=kübarad keset põlluribasid. Mu kodukoha järved on ri—ad vesirooside ja kõr—jasti—u+e (ehk kõr—jasti—e) pooldest, kus suviti pesitsevad par+i+e ja mõnin—a+e kauri+e paarid. Ei kuul+u enam õh+u+i öö=iku ega hommi—ul kuldno—a vilistamist, ei kos+a metsast rõ—avat linnulaulu ega sumise õhk miljoni+est väle+a+est putu—a+est. Oma tagasihoidli—usega oskas ta või+a palju+e poolehoiu. Lõuna-Eesti kõrgusti—ud ja järvesti—ud pakuvad palju huvitava+. Kooli püü+eks on pa—uda oma kasvandi—ele ainult head. Lähem rau+teejaam asus meist seitse kilomeetri+ eemal. Ta viibis meeleldi oma sõ=rade sel+sis.

c) Kasutage iga soo+sat võimalust edasiõ=imiseks! Või+ke kõik raskused ja jõu+ke kaugele! Teda tun+i kui mitmekül—se+ ja e+evõ+li—u inimest, kelle kä+e usal—+a+i raskema+—i ülesanded. Vaja+akse vilunu+ ja osava+ müüja+. Ta ei püüdnu+—i lõ=e+a+a oma tööd määratu+ tähtjaks. Kolhoosni— ärgu vii+—u aega, vaid kün+—u veel täna see põld üles! Äesta—e maa tasaseks ja külva—e ru—is maha! «Seda ülesanne+ ei arvu+a+a täna, see tuleb homme arvu+a+a!» ütles õ=etaja õ=eraamatu+ sulgedes.

183. Täita lüngad.

T a l i s p o r d i p ä e v a l.

a) Pioneeri—e ja spordiko—ektiivide algatusel korral—a—i. meil koolis talispordipäev. Sel—eks sõi—eti võimlemisõpetaja juhatusel eelsalgaga Kolga mäge—ele, et uurida lumeolusid, tu—vuda maasti—uga ja selgita—a, missuguseid kõrgen—i—e kasutada liuglemiseks. Järgmisel hom—ikul kogune—i kooli raamatu—eta, kaasas aga kelgud, suusad ja leivako—id.

Oli saabunud kogu koolipere, õpetajad kaasa arva—u—. Kogunesime saali, kus eral—a—i nõrga tervisega õpilased, kes kaasa ei saanu— sõita. Need jäeti ühe õpetaja hoolde, et see nendega jät—aks õ—etööd. Ootasime kärsitult, millal ha—atakse liikuma. Meie hulgas oli suusatajaid, kelgutajaid ja jalakäi—id. Igalet rühmale määra—i juht, tu—vus—a—i kõiki distsipliininõuetega ja teata—i, kus liiguvad sanitaarpostid esmaabivahen—i—ega. Siis alati liikumist Kolga mägede suunas.

Kui veetlev oli libis—a—a suusk— pikil lü—eil mööda sahiseva— ja päikeses säten—ava— lund! Nõmmeotsa küla kohal algas uhke männ—mets, kus kasvab üle 25 meetri pikkus— mänd— ja ilusaid valgetohulis— kask—.

Peagi jõu—sid suusatajad Kolga jõe orgu, kus sulisesid jää—unud veskitammilt veenired alla. Pais oli kummaliselt kaunis oma kobru—ava—e ve—ega ja —iiglasuur—e jääpurika—ega, suurimad neist olid poolteist meetrit pikad ja sädelesid krista—selt päikesekiir—es.

b) Nüüd aga algas ma—ka kauneim osa: retk üles Kolga mägedele. Lasku—i järsust nõlvakust suuskadel alla. Tuul vuhistas vallatult kõrvus, palged löid mõnust— punama, lund tuiskas takka, aga tervisrõõm asus südamesse. Kõikjal näh—i suusatajaid laskuva— ja kelke mööda maanteed libiseva—.

Küllalt suusa—a—ud ja kelgu—a—ud, roniti Tornimäele, mis on kõrgeim Kolga mägedest. Siin süüdati korja—ud —agudest tuli, söödi ja lauldi. Spordiko—ektiivide juhataja pidas väikese kõne sellest, kuidas nõukogude noorus kasvatatakse elurõõmsaks ja julgeks.

184. Täita lüngad nii, kuidas on nõutav. Sulgudesse asetatud tähtede puhul otsustada, kas tuleb kirjutada suur või väike algustäht. Küsimärgi puhul otsustada, kas kirjutada *h* või mitte!

Rohelise kulla maa.

a) Laia tuhan—ekilomeetrilise vöö—mena kohavad (—)alti mere rannikult ja (k)arvaa—ide jalamilt kuni (k)amtšatkani ja (s)ahhalinini (n)õukogude (l)iidu vägevad metsad. Na—d võtavad enda alla hiiglasli—u maa—la, mis võrdub kogu (e)—roopa mandriga, s. o. nende pindala on enam kui üksteistkü—end miljon— ruutkilomeet—. (Sarnaseid, selliseid?) metsarik—usi pole ühelgi maal ma—ilmas. Meie Nõukogude metsa—e loomuli— aastane juur—ekasv kin—lustaks rohkema kui kogu ma—ilma puutarviduse. Kuid kogu seda juur—ekasvu täies (?)ulatuses kasuta—a pole

kerge. (nsv liidu) metsarik—us—e peamass asetseb (p)õhja ja (i)da kauge—es asustama—a ning teede—a paika—es.

Tegelikult käib metsatöö vaid (n)õukogude (l)iidu (e)—roopa-osas (u)urali mäeseljakuist kuni (k)arjala—(s)ooma (nsv-ni). Neile asus—a—ud ra—oonidele pääseb kergemini ligi ja siit on kerge puitu mööda (p)õhja jõges—ookeanisadamaisse parve—a—a. Seda metsamassiivi, mis kolmekor—selt ületab (p)rantsusmaa territooriumi, kutsu—akse ammust ajast «(r)ohelise kulla maaks». Selle nime all on (ta, tema?) tuntu—ka väljaspool meie maa piire.

b) Pärast seda, kui metsad (e)uroopas olid (?)ävita—u—, hak—as tsaari—(v)enemaa metsamaterjali välismaadele müüma. See läks sinna töö—lemata kujul tühise (?)inna eest. Sajad välisfirmad ajasid Vene metsa arvel (omale, endale?) tohutuid varandusi— kokku. Kogu (e)uroopa elas Vene metsast. Terve manner oli täis tip—itud tele—oniposte Vene metsast. Küm—neid tuhan—eid kilomeetr—terasrööpmeid puhkas tugevail Vene liipr—l. Vene mets oli tugipuu—deks (s)aksamaa, (p)rantsusmaa, (i)nglismaa, (?)i)spaa—ni—a kivisöe— ja rauakaevan—ustele. Vene metsast ehitati (maja — m. os.) ja (sild — m. os.). Vene metsast ehitati (laev — mitm. os.), mille männ—puust mastides lehvisid kõi—i maailma rahvaste lipud.

Kuid (selline, niisugune, sarnane?) metsa kasutamine oli (aare — m. om.) pillamine. Mitmesuguseid esmaklassilisi materjal—, mida too—avad käitised puust, imporditi Venemaale välismaalt. Maa maksis kallilt tehnilise mahajäämise eest, millele oli teda mõistnud mõisnik—e-kapitalistide kord.

c) Stalinlik—e viisaastaku—e jooksul ehitatud (?)iiglas—likud metsatehased töötleva— puitu, muutes teda kõrgeväär—tusli—uks kaubaks. Nad valmistavad puumassist tsel—u—loosi, paberi—, pap—i, vineeri, (tikk — m. os.), tõrva, (lakk — m. os.) jne. — kõiki (kaup — m. os.), mida tsaristli—u

re—iimi ajal veeti välismaalt. On raja—u— hulk uusi rau—eid, maanteid roheline maa kõige (kaugemad — sisseütl.) sügavustesse.

Suure (i)samaasõja (päev — m. alalütl.) töötas (?)ool—sasti varjatuna metsade põues (kümme) sõjatehaseid. Sõda nõudis palju metsa, seepärast arenes metsa töö—lemine kii—re—a—u— tempos. Sest mets ei andnud ainult paberi—, vaid ka lõhkeaineid, sest (?)öövllilaastu—est, mida (?)iljuti veel loeti (äravisatav — *i*-mitm.) jäätmeiks, võis ajada piiritust. Piiritust aga läks vaja püssirohu too—misel, piiritusest tehti sünteetilist (kautšuk); peale selle säästsid miljonid liitri—puupiiritust meile (?)ulgana leiba ja kartul—.

Päeval kui ööl (valvama — *kse*-olevik) meie (mets—m. os.). Metsa-lennuväljadelt tõusevad valvelennukid üles. Nad otsivad üles e—evaatamatult mahajäe—u— tuleaseme, (?)oiatavad metsatulekahjude eest ja kustutava— neid. Smaragd-roheline (vaip — olev) lebavad lennuki—e tii—ade all ääretu— metsad, seal hõben—ab jõges—, sädeleb järv—, kullen—ab viljavälj— ja kaugel põhjas sinen—avad külmade tundra—e avarused, kuhu saabub suure maa reibas elu.

Määrsõnad.

Vaadelda järgnevais lauseis kursiivkirjas trükitud sõnu. Ait *all* (kus?), look *peal* (kus?).

Kaugel (kus?) näen kodu kasvavat.

Minge *veidi* (kui palju?) *eemale* (kuhu?)!

Töötage *ühitselt* (kuidas?) ja *hästi* (kuidas?)!

Koorem vajus *küljeli* (kuhupoole?).

Kevaditi (millal?) ja *sügtseti* (millal?) esineb meil öökülmi.

Millal (millal?) algab neljas õppeveerand?

Palun teid *väga* (kui palju?).

Näiteis lāngkirjaga trūkitud sōnad on määrsōnad. Määrsōnad kuuluvad harilikult pōõrdsōna juurde (*tōõtage hāsti, vajus küljeli, minge eemale, kevaditi esineb*), vahel aga ka omadussōna juurde (nāit. Meier teeb vāga *head* vōid) vōi teise määrsōna juurde (*Alati valmits!*).

Sōnu, mis tegevust, omadust vōi mingit suhet iseloomustavad, nāidates selle aega, kohta, viisi vōi määra (hulka), nimetatakse määrsōnadeks.

Lauses on määrsōnad harilikult määruseks. Näiteks: Praegu (m.) sōitis vāga (m.) tore ratsanik kii-
rest (m.) meist ette (m.).

Määrsōnad ei kāāndu ega pōõrdu ja neil ei ole ka arvu (ainsust-mitmust). Ainult rühm kohta nāitavaid määrsōnu omab 3 kohakāānet.

Sisekohakāānded (sisseütl., seesütl., seestütl.):
läks *sisse*, on *sees*, tuli *seest*;
astuge *ette*, seisa *ees*, mine *eest*;
jooksis *välja*, ootas *väljas*, tuli *väljast*.

Väliskohakāānded (alaleütl., alalütl., alaltütl.):
minge *eemale*, seisab *eemal*, vaatab *eemalt*,
„ *kõrvale* „ *kõrval* „ *kõrvalt*,
astuge *lähemale*, elab *lähemal*, kuulete *lähemalt*.

Oma tähenduse poolest jagunevad määrsōnad järgmiselt:

1) kohamäärsōnad (vastavad küsimusele *kuhu?* kus? kust?): *alla, all, alt, peale, peal, pealt, kaugele, eemale, vastu, üles* (mitte ülesse!), *ülal, ülalt, kuskil, kõrgel, taga* jt.;

2) ajamäärsōnad (millal? kunas?): *tāna, homme, eile, vara, hilja, tānavu, kaua, varsti, ammu, sageli, vanasti, kevaditi, suviti* jt.;

3) viisimäärsõnad (kuidas?): *vihaselt, valjusti, kõvemini, jalgsi, ratsa, kaksiti, kaksipidi, äkki, otse, püsti, pikali, mürinal, vaikselt, vastastikku, ridastikku* jt.;

4) määra-määrsõnad (kui palju?): *vähe, liiga, palju, väga, üsna, ainult, üksi, kahekesi, mitmekesi* jt.;

5) küsivad määrsõnad: *kuhu? kus? kust? kunas? millal? miks? mispärast? kuidas?* jt.

Tähele panna! Määrsõnaliited *-sti, -mini, -tsi, -ti, -li, -kuti* lõpevad *i*-ga. Seega: kiiresti, kiiremini, sülitsti, kõrvuti, küljeli, kohakuti, hirmsasti, julgesti jne.

Paljusid määrsõnu võrreldakse nagu omadussõnugi.

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
ilusasti	ilusamini	kõige ilusamini e. ilusaimini
hästi	paremini	kõige paremini e. parimini
ruttu	rutemini	kõige rutemini

185. **Harjutus.** Tuletada määrsõnu, kasutades antud tuletusliiteid ja sõnu. Lisaks antud sõnadele leida juurde veel teisi.

a) *-sti* — hea, hell, nobe, vana, kiire, väle, ilus, rõõmus, nähtav, arvatav, vist, vale, õige.

b) *-mini* — nobe, kiire, hea, rõõmus, hell, ruttu, tark, paha, hoolas.

c) *-si* — jalg, ühtlane, vägi, ilm.

d) *-ti* — hommik, õhtu, aasta, paik, päev, tükk, koht, õige.

e) *-li* — selg, käpp, kõht, põlv, ammu(*ma*), siru(*tama*), nina, kummu(*tama*).

f) *-kil* — istu(*ma*), rippu(*ma*), uppi, kükk.

g) *-kuti* — rind, koht, vastu.

h) *-sttkku* — ligi, läbi, vastas, peal.

i) *-tsi* — käsi, süli, rind, külg.

T ä h e l e p a n n a! Kasutada lausetes mäarsõnu *ülle, üll, ült*. Näit.: Mehel oli raske kott seljas ja paks villane vammus *üll*. Võtsin mantli *ült*. Pane täna sinine seelik *ülle*!

Kaassõnad.

Vaadelda kursiivkirjas trükitud sõnu ja panna tähele, mis-suguste sõnade ees või taga need asetsevad.

Jüri töötab otse kahe eest.

M a j a taga asetseb ilus puuviljaaed.

R a s k u s t e kiuste püüab iga noorur sihile.

P i k i Volgat sõidab palju aurikuid.

P ä r t t u u l t on jalgrattal kergem sõita.

M i n u järel jooksis eksinud koerake.

Sõnu, mis näitavad suhet mingi käändsõnaga ja asetsevad selle sõna ees või taga, nimetatakse kaassõnadeks.

Vastavalt sellele, kas kaassõna asetseb käändsõna ees või taga, nimetatakse seda eessõnaks või tagasõnaks.

T ä h e l e p a n n a! Kaassõna kirjutatakse käändsõnast alati lahku: *vastu* vett, *üle* tee, *laua all*, *järve taga* jt.

Kaassõnad kas ei muutu üldse või neist saab moodustada ainult sise- või väliskohakäändeid.

Panna tähele, millise käändega kasutatakse alljärgnevaid kaassõnu.

1) O m a s t a v a käändega kasutatakse:

(ukse) *alla, all, alt, ette, ees, eest, juurde, juures* jne.;

(lapse) *järele, järel, järelt*; (teiste) *hulka, hulgas* jne.;

keskele jne., *kohale, kõrvale, külge* jne., *ligidale, najale*,

poole jne.; (korstna) *otsa, peale, sisse, taha, äärde* jne.; samuti kasutatakse omastavaga: (laste) *jaoks*, (metsa) *kaudu*, (raskuste) *kiuste, tõttu*, (vesti) *väel*, (küsimuse) *kohta* ja eessõnu: *läbi* (metsa), *üle* (jõe).

- 2) **O s a s t a v a t** nõuavad järgmised kaassõnad:
alla (mäge), *enne* (keskööd), *kesk* (järve), *ligi* (maad), *mööda* (teed), *päri-* (tuult), *pärast* (lõunat) = *peale* (lõunat), *piki* (jõge), *vastu* (vett) jm., samuti tagasõnad: (tuba) *mööda* ja (juukseid-) *pidi*.

Mõned kaassõnad nõuavad:

- 3) **s e e s t ü t l e v a t**: (mäest) *alla, üle*, (jõest) *läbi*, (kivist) *saadik*, (hommikust) *peale*;
4) **r a j a v a t**: *kuni* (metsani);
5) **i l m a ü t l e v a t**: *ilma* (mõtlemata);
6) **k a a s a ü t l e v a t**: *ühes* (meiega).

Mõnd kaassõna tarvitatakse kahe ja enam käändega, vastavalt mõttele.

Näit. laua (om.) *peale* = lauale, *peale* sööki (os.) = pärast sööki, hommikust (seestütl.) *peale* = hommikust alates.

186. Harjutus. Panna sulgudes antud sõnad käändesse, mida nõuab vastav kaassõna.

1. Paul sõitis eile (vend) koos (meri) äärde suvitama.
2. Mõnus on peale (raske töö) puhata.
3. Peale (liikmed) võtsid peost osa ka kutsutud võõrad.
4. Jalutasime piki (puistu).
5. Ta tuli enne (mina) ja mina tulin alles pärast (nad).
6. Peale (rongi lahkumine) jäi jaamahoone tühjaks.
7. Vastu (hommik) nägin und.
8. (Suur torm) tõttu ei saanud laev sadamast välja sõita.
9. Peale (eestlased) oli Moskva kehakultuuripäeval ka teistest Balti riikidest osavõtjaid.
10. Suured palgiparved ujusid (jõgi) mööda päri(-vesi) (lauatehas) poole.

Sidesõnad.

Sidesõnad on niisugused sõnad, mis ühendavad lauseid ja lauseosi.

Näiteks:

Kaardiväelane jutustas Sõrve lahinguist ja kõik kuulasid huviga (*ja* seob lauseid). Kuulasid mehed ja naised, kuulasid noored ja vanad (*ja* seob lauseliikmeid, s. o. lauseosi). Kas sõidame omnibusel või raudteel? (eraldab lauseosi). Kas sa tuled täna või sa ei tule üldse? (eraldab lauseid).

187. Ülesanne. Moodustada lauseid, kus sidesõnad *ja*, *ning*, *ega*, *või* seovad lauseid ja lauseosi!

188. Ülesanne. Loendada üldtuntud sidesõnu, mille ette pannakse harilikult koma.

189. Ülesanne. Tuua näiteid, kus sõnad *aga*, *kui*, *nagu*, *vaid*, *kus* ei seo lauseid (ei oma sidesõna tähendust), nii et nende ette koma ei panda.

190. Harjutus. Moodustada iga antud sidesõnaga vähemalt kaks lauset.

1) nii (hästi) — kui ka (Näit.: *Nii* Linda *kui* ka Juku kuuluvad pioneeriorganisatsiooni.)

2) kas — või

3) mitte ainult — vaid ka

4) järelikult

5) seepärast et

6) kuna

191. Harjutus. Toimida, nagu eelmises.

1) olgugi et

2) sellele vaatamata et

3) ehk küll

4) just kui

5) mida — seda (Näit.: *Mida* varem, *sed*a parem.)

6) kuivõrra — seevõrra (Näit.: *Kuivõrra* me hoolikalt harjutame, *seevõrra* muutume osavamaks.)

Hüüdsõnad.

Hüüdsõnad on niisugused sõnad, mis väljendavad mitmesuguseid tundeid, hää-
litsusi, loodushääli ja loomade hõikamist.
Nii väljendavad:

1) tundeid: hõissa! ai! oeh! tohoh! nonoh! oo! uih!
ennäe!

2) hää-
litsusi: tsirr-tsirr! ki-kaak-kaak! kukeleegu!
kiriküüt-kiriküüt! amuu! möö!

3) loodushääli: sulpsti! põmm! kill-köll! prauhti!
kopsti!

4) loomade kutsumist, hõikamist: tibu, tibu!
notsu, notsu! kulu, kulu! nõõ! ptruu!

Hüüdsõna lõpus on hüüumärk või koma.
Hüüumärki tarvitatakse siis, kui hüüdsõna erilise rõhuga
öeldakse. Näiteks:

Ai! mesilane nõelas mind!

Ah, mis sa selle tühja pärast aietad!

Langes sulpsti! vette.

192. Ülesanne. Tarvitada lauseis hüüdsõnu, mis
väljendavad:

1) rõõmu, 2) valu ja tuska, 3) kartust ja ehmatust,
4) imetust, 5) vaimustust, 6) tänu, 7) hõikamist (hüüdu),
8) põlgust ja tülgastust, 9) kahjurõõmu ja parastamist,
10) peletamist, 11) loomade kutsumist (hõikamist), 12) loo-
dushäälte järeleaimamist, 13) loomade hääli.

Näidised. 1) Hõissa! täna lähme ujuma! 2) Oeh,
mind vaest vanakest! 3) Uih! nüüd ta kukub! 4) Nonoh,
nüüd ta vist küll võidab!

III. Tuletusõpetus.

Sissejuhatus.

Ajalugu õpetab meile, et inimeste ühiskondlik elu areneb pidevalt. Vanasti elati hoopis teisiti kui nüüd. Nüüdne, sotsialistlik ühiskond erineb endisest, kapitalistlikust ühiskonnast. Koos ühiskonna arenguga areneb ka inimeste mõtlemine ja keel. Uute asjade ja nähtuste tekkimisega tekivad ka uued mõisted ja sõnad; vanade asjade ja nähtuste kadumisega ununevad ja kaovad ka vastavad sõnad.

Kui näiteks ürgkogukondlikul ajal elati suurperedena, kus ühes peres elasid lapsed ja lastelapsed, siis olid tarvilikud paljud sugulusvahekordi tähendavad sõnad, nagu *nõbu*, *küdi*, *nadu*, jt., mille tähendus on nüüdisajal ununud. Karjapidamise ajast alates on keelde tulnud karjandusega seoses olevad sõnad nagu *kari*, *karjane*, *karjatama*, *karjamaa*, *vasikas*, *mullikas*, *õhv*, *lehm*, *pull*, *härg*, *varss*, *sälg*, *hobune*, *täkk*, *mära*, *ruun*, *kõrb*, *võik* jne. Linnastumise protsessiga hakkab osa neist sõnust teatud rahvakihil kaduma. Nii ei tea vist linnas kasvanud laps, et *õhv* tähendab lüpsma tulevat noort veist ja et *kõrb* (om. *kõrvi*) tähendab pruuni hobust, sõna *võik* (om. *võigu*) aga hobust, kes kollakas-beeži karva.

Igas keeles suureneb sõnavara ühes ühiskonna arenguga. Sõnavara rikastatakse mitmel viisil.

1) Uusi sõnu võetakse kirjakeelde murretest:
läitma (ol. läidan), *läidis*, *rõivas*, *ülle*, *üll*, *ült* [riide suhtes], *nakkama*, *säästma* jm.

2) teistest keeltest, näit:

a) vene keelest: *sirp*, *saabas*, *uulits*, *sinel*, *vaksal*, *kulak*, *bolševik* jm.

b) soome keelest: *aade*, *anastama*, *harrastama*, *lakkama*, *suund* (suuna) jm.

3) luuakse ise, keeleteadlaste poolt, näit.:

relv, *latp*, *lünk*, *mürsk*, *valk* (valgu), *range*, *reetma* jm.

4) Uut sõnavara soetatakse ka olemasolevate sõnade liitmise teel. Nii saadakse liitsõnad, mille tähendus erineb kummagi liidetava sõna tähendusest, võttes hoopis uue tähenduse. Näiteks: *teravilti*, *suurlinn*, *piparkook*, *härghöövel*, *vestroos*, *vaeslaps* jm.

5) Väga palju võimalusi sõnavara rikastamiseks pakub sõnade tuletamine liidete abil. Kuna liited annavad sõnale harilikult teatava kindla tähenduse, siis võimaldub ühest sõnatüvest tuletada rida mitmesuguse tähendusega sõnu, mis oma tähenduselt on siiski sugulased. Näiteks sõnast *lendama* võime tuletada: *lend*, *lendlema* (= edasitagasi lendama), *lennutama* (= lendama panema), *lennuk*, *lendur*. Kõik need 6 sõna on sugulassõnad ja moodustavad ühise pesakonna, millel on ühine põhitüvi **lend** (om. lennu). Põhitüvele liitudes andsid uue tähendusega sõnu tuletusliited: **-le**, **-ta**, **-k**, **-ur**.

193. **Harjutus.** Koostada lauseid, kasutades sõnu: harrastama, lakkama, aade, suund, valk, ese, range, lünklik, mürsk, reetma, säästma, läitma.

Tuletusliited.

Sõna osad.

Kui eraldame sõnast muutelõpu ja tunnuse, jääb järele tüvi. Näiteks:

1) a) *linnu/le*

↓ ↓
tüvi käändelõpp

b) *laula/n*

↓ ↓
tüvi pöördelõpp

2) a) *lindu/de/le*

↓ ↓ ↓
ain- mit- käände-
suse muse lõpp
tüvi tun-
nus
—————
mitmuse tüvi

b) *laul/si/n*

↓ ↓ ↓
tüvi liht- pööorde-
mine- lõpp
viku
tun-
nus

Kui aga sõnas on mingi tuletusliide, võime tüvest eraldada ka seda. Siis jääb järele põhitüvi ehk sõna juur.

tüvi
—————
töö/lise/le
↓ ↓ ↓
põhitüvi liide käändelõpp
(e. juur) (nim.
-line)

Põhitüve leidmiseks, s. o. liite eraldamiseks on soovitatav sõnast leida algvorm (ains. nimetav, ma-tegn.) ja võrrelda seda antud vormiga. Näiteks:

linlastega ~ lin/lane ~ lin/las/te/ga

kasulikkudeks ~ kasu/lik ~ kasu/likku/de/ks

↓ ↓ ↓ ↓
põhi- tule- mit- käändelõpp
tüvi tus- muse
liide tun-
nus

194. Harjutus. Eraldada püstkriipsuga sõna osad, s. o. muutelõpud, tunnused, liited, põhitüved.

Saarlasest õpetaja, kasvatage korralikkust, õpilaskond harjutab väljakul, kõndisime virgasti, haiglatele toodi ravimeid.

Käändsõnade liiteid.

1. Nimisõnad.

a) Isikut ja tegijat väljendavad liited.

Vaadelda järgnevaid liitelisi sõnu.

Meie õpetaja on saarlane.

Kirjanik A. Jakobson on saanud kaks korda Stalini preemia.

Moodsad vedurid sõidavad 100 km tunnis.

Mu sõbratar on hea õpilane.

Õpetaja|nna tuli klassi.

Liited **-ja**, **-lane**, **-nik**, **-nna**, **-ur** ja **-tar** tähendavad isikut ja tegijat.

-ja annab tegijanime, mis tähendab tegijat kõige üldisemas mõttes:

andja, tulija, naitja, müüja, vastuvõtja, kuulipilduja.

-lane annab isiku rahvuse, päritolu või tegevuse järgi:

eestlane, linlane, randlane, sportlane, teadlane.

-lane tuletab käändsõnust (*rand — randlane*) ja pöörd sõnust (*tead/ma — teadlane*).

-nik tähendab isiku elukutset, püsivat tegevust või seisundit:

aednik, ametnik, kohtunik, ratsanik, kodanik.

-nik tuletab käändsõnust (*aed — aednik*) ja pöörd sõnust (*asu/ma — asunik*).

-nna ja **-tar** tähendavad naissoost isikut:

müüjanna, lauljanna, venelanna, usbeklanna, prantslanna; sõbratar, lauljatar, poolatar, tantsijatar.

-nna ja **-tar** liituvad ainsuse omastavale (*sõber, sõbra — sõbratar, tantsija — tantsijatar*).

-ur tähendab isikut või asja, kes või mis midagi teeb, püsivalt millegagi tegeleb:

lendur, talur, kangur, juuksur, vedur, tegur, miinipildur, laskur, pidur.

-ur tuletab käändsõnadest (*kala — kalur*) ja pöörd sõnadest (*õppima — õppur*) ja liitub tugevastmelisele tüvele.

195. Harjutus. Tuletada isikut ja tegijat tähendavaid sõnu antud liidetest ja sõnadest.

-ja	tulema, lugema, pesema, nägema, minema, viima, müüma, kõndima, käima, piiluma.
-lane	üksik, malev, karske, Läti, Tallinn, Ukraina.
-tar	Eesti, Ukraina, Moskva, kaunis, Poola.
-nna	tantsija, sõber, õpetaja.
-ur	laskma, piiluma, kahju, lammas, sõda.

196. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust *müüja, sportlane, ratsanik, eestlanna, poolatar, juuksur*, määrates enne tüüpsõna.

Näidis: *Müüja* (vanker), *müüja, müüjat, müüjasse, müüjate, müüjaid, müüjatesse* e. *müüjatsse*.

b) Kohta, ala ja kogu väljendavad liited.

Vaadelda järgnevaid liitelisi sõnu.

Töölisasulasse ehitatakse uus haigla.

Sealses piirkonnas kasvatatakse nisu.

Piimaühistu esimeheks valiti sm. Soo.

Ilmastik hakkab muutuma kevadiseks.

Liited **-la, -kond, -istu** ja **-stik** tähendavad kohta, ala, kogu ja rühma.

-la tähendab kohta ja ala:

söökla, võimla, ujula, suvila, Rapla, Vigala, asula, põhjala jne.

-la liitub käändsõnale (*söök — söökla*) ja pöörd-sõnale (*ujuma — ujula*).

-kond tähendab isikute või asjade kogu, rühma, aga ka ala:

laudkond, kirjanikkond, tööliskond, õhkkond, piirkond, maakond, inimkond jne.

-kond tuletab sõnu käändsõnadest (*salk — salkkond*) ja liitub tugevaastmelisele konsonanttüvele (*pööre — pöörd/e — pöördkond, kääne — käänd/e — käändkond*).

-istu tähendab kogu või rühma koos selle asukohaga:

puistu, kalmistu, kuusistu jne.

-istu liitub nimisõnade nõrga astmega (määnd — männi — männistu).

-stik tähistab kogu ja rühma, vahel ka ala, kus see kogu asetseb (nagu liide *-istu*):

laevastik, sõnastik, tähestik, määrustik, põõsastik, maastik, mäestik, saarestik jne.

-stik liitub harilikult nimisõna omastavalisele tüvele (*mägi — mäe — mäestik*).

197. Harjutus. Moodustada lauseid, kasutades sõnu kohta, ala ja kogu väljendavate liidetega *-la*, *-kond*, *-stik*.

198. Harjutus. Määrata tüüpsõna ja kirjutada peakäänded sõnust *hoidla*, *rõhkkond*, *järvistu*, *talmestik*.

c) Tegevust või tegu väljendavad liited.

Vaadelda järgnevaid liitelisi sõnu.

Õppimine arendab meie võimeid.

-e on tegu või teo saadust väljendav liide.

Julgus on voores.

Liited **-mine**, **-e** ja **-us** tähendavad tegevust, tegu või teo saadust.

-e tähendab tegevuse üksikjuhtumit, saadust, asja:

pööre, *mõte*, *tunne*, *teade*, *visse*, *hüpe*, *võtte* jne.

-e liitub pöörd sõnade nõrgale astmele: vaatama — vaadata — *vaade*, näitama — näidata — *näide* jne.

199. Harjutus. Määrata *-e* liitega sõnade tüüpsõna ja kirjutada peakäänded sõnadest *visse*, *hüpe*, *tõlge*. Lausestada neist enda valikul ains. või mitm. alaleütlev.

-mine annab teonime, mis väljendab tegevust kõige üldisemas mõttes:

kirjutamine, lugemine, töötamine, tellimine jne.

-us erineb tähenduslikult liitest **-mine**, sest ta tähendab tegevuse üksikjuhtumit nagu:

tellimus, pakkumus, kummardus, või teosaadust: *kirjutus, annus, haridus* jne.

Näiteks:

-mine — tegevuse üldine tähendus	-us — tegevuse üksikjuhtumi, saaduse tähendus
Ajalehtede tellimine uueks poolaastaks on alanud.	Meie klassist anti 20 tellimust.
Mantli õmblemine maksis 250 rubla.	Pluusi õmblused hargnesid lahti.
Peo korraldamiseks valiti toimkond.	Õpetaja korraldusi täidetakse täpselt.
Õppisime sõnade muutmist.	Nii ühiskondlikus elus kui ka looduses toimuvad alalised muutused.

Tähele panna: **-us** liitub pöörd sõna tugevaastmelisele konsonanttüvele:

vaidlema — **vaidlus** (mitte vaielus!), samuti: **ütlus, aimus, kaebus, põlgus, õmblus** jne.

Vaadelda liite **-us** liitumist liidetega sõnadele. (Liited on trükitud jämendatult).

kirjutama + **us** — kirjutus
armastama + **us** — armastus
korraldama + **us** — korraldus

ähvardama + us — ähvardus

parandama + us — parandus

võitlema + us — võitlus

200. **Harjutus.** 1) Tuletada *us*-liitelisi sõnu antud pöörd-sõnadest.

Tõmbama, kaotama, luuletama, igatsema, segama (-*dus*), tundma (-*mus*), tellima (-*mus*), vaidlema, kaebama, suplema, kaklema, parandama, kummardama, elama, vahelduma, kõhnuma.

2) Moodustada 5—10 lauset, kasutades tuletatud sõnu.

Eelmises käsitlesime liite *-us* liitumist pöörd-sõnale. Ent *-us* liitub ka omadussõnale ja tuletab siis nimi-sõnu, millel üldine, mõtteline (abstraktne) tähendus:

arg + us — argus

noor + us — noorus

kurb + us — kurbus

julge + us — julgus

raske + us — raskus

tegev + us — tegevus

Liidetega sõnadele liites saame:

korralik + us — korralikkus

sõbralik + us — sõbralikkus

nõukas + us — nõukus

hooletu + us — hooletus

haruldane + us — haruldus

äärmine + us — äärmus

isekas + us — isekus (isemeelsus)

keeruline + us — keerulisus

Liitumine toimub reeglipäraselt, s. o. konsonant-tüvele; kui on vokaaltüvi, lisatakse *d* vahehäälikuks juurde:

hea + us — headus

kena + us — kenadus

201. **Harjutus.** Käänata sõnu *korralik* ja *korralikkus*, *haruldane* ja *haruldus* peakäändeis.

202. **Harjutus.** Tuletada *us*-liitelisi sõnu antud sõnadest.

Meisterlik, loomulik, püüdlik, asjalik, surev, kestev, sarnane, mehine, viljakas, viljatu, korralik, korratu, hoolas, hooletu, välimine, truu, tore, tubli, parem, tormiline.

2. Omadussõnad.

Vaadelda järgnevais lauseis omadussõna tuletavaid liiteid.

Iga mehine nooruk võttis osa kodumaa kaitsmisest.

Paljulapseline pere saab riigilt toetust.

Tartu Riiklik Ülikool on üle 300 aasta vana.

Oskamatu töötaja võib tekitada kahju.

Liited **-ne**, **-line** ja **-lik** tähendavad omadust, liide **-tu** omaduse puudumist.

-ne liitub käändsõnade nimetavale ja omastavale ning abisõnadele:

kuld — *kuldne*, raud — *raudne*, vesi — *vestne*, mets — *metsane*, vaev — *vaevane*, mees — *mehine*.

Kahe sõna puhul:

eesti keel — *eestikeelne*, kolm aastat — *kolmeaastane* jne.

203. **Harjutus.** Käänata peakäändeis järgmisi sõnu, määrates enne käändtüübi:

soine, õine, kuune, kuldne.

204. **Harjutus.** Tuletada omadussõnu liitega **-ne**: nobe jalg, tee äär, vene keel, valge vaht, seitse kuud.

-lik ja **-line** liitmine.

Vaadelda liidete *-lik* ja *-line* liitumist.

<i>-line</i>	<i>-lik</i>
Kibuvits on okka/ <i>line</i> isiku/ <i>line</i> tegumood ajaloo/ <i>line</i> otsus poliiti/ <i>line</i> küsimus	see on oks/ <i>lik</i> kepp riik/ <i>lik</i> kaubandus demokraat/ <i>lik</i> kord sotsialist/ <i>lik</i> vabariik
	koha/ <i>lik</i> tööstus tähelepane/ <i>lik</i> õpilane rahu/ <i>lik</i> elu

Reegel: Liide **-line** liitub omastavale käände-
dele, seega ainult täishäälikule.

Liide **-lik** liitub harilikult kaashäälikule,
vahel ka täishäälikule.

205. Harjutus. Tuletada antud liidete abil antud sõna-
dest uusi sõnu.

- ne** | vastastikku (-tikune), metall, siin, papp, mitu korda,
välispidi, poola keel, vaim;
- lik** | pikk, lõpp, kodanlane, ühiskond, kommunist, järele
andma, vastu tulema, rahvas, laps, kunst;
- line** | kaks vaatust, revolutsioon, sügav mõte, kõva koor,
kaks korstnat, kõrge klass, üks õigus, anne, puhang,
okas, mõte.

206. Ülesanne. Moodustada lauseid, kus on õigesti tarvi-
tatud sõnu *kunstlik* ja *kunstiline*, *rööplik* ja *rööpmeline*, *lapse-
lik* ja *mitmelapseline*, *kohalik* ja *kahekohaline*.

3. Pöörd sõnad.

Vaadelda pöörd sõna liite **-u** tähendust.

Pöörduge siia poole! Riietuge kiiresti! Juku on andunud mudellennukite valmistamisele. Hoiduge ülesõidukohal rongi eest! Võitlejaile saabus abiväge.

Liide **-u** väljendab tegijale enesele kanduvat tegevust ja tuletab sihituid enesekohast tegevust tähendavaid pöörd sõnu.

Seega tuleb teha tähenduslikku vahet:

Enesekohast tegevust tähendavad pöörd sõnad on sihitud	Sihilised pöörd sõnad vajavad sihitist
Lapsed, astuge ritta!	Asetage <i>pilt</i> (sihitis) seinale!
Kohenduge, siis hakka me minema!	Igal hommikul kohendage <i>voodid!</i>
Hoidu rongi eest!	Hoian oma väikest <i>venda</i> .
Setted kanduvad jõe suudmesse ja laskuvad seal põhja.	Kaugelt kostab <i>piksepõrin</i> . Jõgi kannab <i>setteid</i> .

Vaadelda liite **-ta** tähendust.

vajuma — vajutama — põhjustama vajumist

sulama — sulatama — „ sulamist

ilmuma — ilmutama — „ il mumist

kinnas — kinnastama — näitab teostamist

külm — külmetama — „ „

Liide **-ta** tähendab mingi tegevuse põhjustamist (kui ta liitub pöörd sõnale) või millegi teostamist (kui ta liitub käänd sõnale).

Vaatleme *-ta* liitumist liidetega sõnadele.

värisema | + **ta** — väristama

suurenema | + **da** — suurendama

paranema | + **da** — parandama

ihalema | + **da** — ihaldama

avar | + **da** — avardama (= avaraks tegema)

kõrval | + **da** — kõrvaldama

Heliliste kaashäälikute **-l**, **-n**, **-r** järele liitub liide **-da**.

207. Harjutus. Täita lünk, nagu nõutav.

1. Klassipere ase—s autole ja juht käivi—s masina.
2. Sõidul pea—ti Linnuse küla juures, kus vaa—ti muistset linnust.
3. Sügistormis pain—sid tugevad puudki.
4. Kuulajad vaimus—sid heast deklameerijast, kes esi—s Mart Raua uusi luuletusi.
5. Siberi põlismetsad ulat—vad Uuralist Vaikse ookeanini.
6. Palun ula—ge mulle see raamat!
7. Hoi—ge külmet—mise eest!
8. Kaugelt kost—b rõõmus heinaliste laul.
9. Sm. leitnant, joond—ge mehed kiiresti ja aset—ge ise rivi paremale tiivale!
10. Madrused maab—sid laevalt, et tutv—da linnaga.

208. Harjutus. Tuletada liite **-ta** abil pöörd sõnu antud sõnust. Rakendada neid lauseis.

Kõikuma, pikenema, mürisema, kiirenema, tekkima, hõövel, jagu, rappuma, süttima, paukuma, hurraa, ärkama.

209. Harjutus. Moodustada eelmises harjutuses tuletatud sõnust umbisikulise tegumoe olevik ja *tud*-kesksõna, kasutades saadud vorme lauseis.

N ä i d i s : Laudu hõöveldatakse ka hõövelmasinaga. *Hõöveldatud* laudadest pandi uus põrand.

IV. Liitsõna ning kokku- ja lahku- kirjutamine.

Liitsõna koosneb kahest, harvemini enamast sõnast: *raudtee, noormees, suurlinn, põllumees, kolmeaastane, toiduained, keskkooliharidus, aas-jürlill, punatäpp-lepaltn*.

Liitsõna koosneb kahest osast: **täiendsõnast** ja **põhisõnast**.

Põhisõnale täiendsõnu ette liites saame uusi sõnu, mis on ikkagi põhisõnaga suguluses. Näiteks on mitmesuguseid teid: *raudtee, maantee, külavahetee, karjatee, metsatee* jne., samuti mitmesuguseid koormaid: *liivakoorem, viljakoorem, põhukoorem, potikoorem, lastekoorem* jne.

Liitsõnal on 1) omaette tähendus, mida liituvail osadel lahkukirjutatult ei ole. Näiteks: Kõnelen *ema-keelt*. Aga: *Mu ema keelel on rakk*.

Liitsõnal on 2) üks pearõhk, tavaliselt täiendsõnal: Kas tunned seda *noormeest*? Aga: *Meie õpetaja on võrdlemisi noor mees*.

Liitsõnas 3) muutub ainult põhisõna: *noormeest, noormehed, noormeestele, kolmeaastastele, keskkooliharidusega (isik)*.

210. Ülesanne. Jälgida täiendsõna käänet järgmisis liitsõnus.

1) nahkking, suurriik, raudahi, siidkleit, 2) põllumees, rohukauplus, leivaahi, südamesõber, tõlkekirjandus, riidekapp, 3) kojuminek, sõttaminek.

Pidada meeles! Täiendsõna esineb enamasti nimetavas või omastavas käändes, harvemini mõnes muus käändes.

211. Ülesanne. Moodustada liitsõnu,

1) kus põhisõnaks on *päev, laul, mees, karp* ja

2) kus täiendsõnaks on *rukki, õppe, siid, teras*.

Näidis: 1) *esmaspäev, puhkepäev, . . .*

2) *rukkileib, rukkitera, . . .*

Nimetavaline ja omastavaline liitumine.

Täiendsõna on nimetavas käändes:

a) kui ta tähendab **materjali**, millest ese on tehtud: *raudlatt, puukast, nahkkindad, õlgkatus, rasvküünal, kuldsõrmus, paberraha, nõõrredel, viltsaapad* jne.;

b) kui on väljendatud **võrdluspilt**: kiire kui välk = *välkkiire*, ilus kui pilt = *piltilus*, samuti: *kirsspunane, sidrunkolane, tuhkhall, kohvpruun, mesimagus, taevassinine* jne.;

c) kui täiendsõna näitab **hooaega** (olulist aega, millal ese valmib, millal seda tarvitatakse jne.): *talvrukis, suvivil, suvinisu, talvmüts, suvikleit, sügispalitu, hommikmantel* jne.;

Märkus. Sõnadel *talvrukis, talvmüts* jne. on rööpvormideks *talirukis, talimüts* jne.

d) kui täiendsõna näitab **olulist päritolu kohta**: *aedmaasikas, aedvili, põldohakas, aeduba, merihein, merikotkas, metsvaarikas, metsmees* (metsrahva liige), *vestroos, metsõunapuu* jne.;

e) kui täiendsõna näitab **olulist tunnust**: *kaelkirjak, kilpkonn, raamsaag, sarvloom, okaspuu, karihiir, okastraat, soomuslaev, lehtpuu, magussöök*;

f) kui täiendsõna näitab **käimapanevat jõudu või keha-liiget**, millega eset käsitletakse: *vesiveski, aurküte, õhkpidur, elektervalgustus, jalgratas, käsipall, käsikivi, pumpkaev* jne.;

Erandid: *tuuleveski* = tuulik, *aurulaev* = aurik jmt.

g) **keemilistes ühendites** nagu: *vesinik-ülthapend, kloorlubi, soolhape, väävelhape, lämmastikhape, väävelvesinik* jne.

Täiendsõna liitub **omastavaliselt**, kui ta näitab:

a) **tegevusala**: *põllumees, meremees, laevamees, metsavaht, koolijuhataja, lapsehoidja, asjaajaja, maksuinspektor, leivaküpsetaja, korstnapühkija, laohoidja* jne.;

Erandlikud liitumised: *kaupmees, mesipuu, kingsepp, sadulsepp* jmt.

b) **ülesannet, otstarvet** (milleks? kelle või mille jaoks?): *supilusikas, tuletikk* (= tikk tule tekitamiseks), *lapsevanker, koolimaja, heinaküün, leivanuga, lillepott, naistekliinik, raamaturiit, karjakoer, õuekoer, puuviljanuga, veoloom, arvelaud, vankriratas, paberikoru, aknakardin* jne.;

Tähele panna! Kui täiendsõna on **setüveline**, jäetakse *e* harilikult ära; seega *kirjutuspaber*, samuti: *kuivatuspaber, kirjutuslaud, haridusosakond, kompanismeel, tervishoid, majandusteadus, loodusõpetus* jne.

c) kui põhisõnas väljendatud tegevus on **sihitud täiendsõnale**: *karjakasvatatus* (s. o. meie kasvatame mida? karja —

sihitis), põlluharimine, kartulivõtmine, kesaküundmine, sauna-
kütmine, viljalõikus, raamatuköitmine, kartulipaneke, heina-
nõitmine, kuhjategemine, laevalaadimine, toapühkimine, loo-
dusekirjeldus jne.;

d) kui põhisõna näitab aine hulka või osa: kriiditükk, leiva-
vili, lumehang, heinakuhi, meetilk, liivakoorem, suhkruraas,
saiakannikas, supitilk, põhuhunnik jne.;

e) toidunimetustes: klimbisupp, seapraad, vasikasült, aed-
viljasupp jne.

212. **Harjutus.** Liita nimetavaliselt või omastavaliselt,
nagu on nõutav.

mets+teadlane, lõõts+pill, meri+tee, meri+vaik, meri+
laev, meri+hoovus, tuli+tõrje, kõnd+tee, sügis+tuul, talv+
hommik, õpe+asutis, põld+uba, okas+puu, tuli+tõrjuja,
tuli+tikk, salpeeter+hape, naatrium+leheline, plekk+katus,
juur+vili, siid+sukk, nahk+paun, klaas+riiul, nõgi+must,
suhkur+magus, suvi+kleit, võrk+pall, õmblus+masin, käsi+
kohver, uks+kell, hernes+supp, kriit+valge, kuld+kollane,
rukis+lill+sinine, teras+hall, joonistus+paber, kirjandus+
sõber, kreek+puu, meri+sõitja, saabas+parandaja, lehm+
lüpsja, kartul+kühvel, sõnnik+hang, vesi+värk, vesi+veski,
siid+pael, siid+vaip, paber+korv (paberi viskamiseks),
paber+kott, paber+lill, tsement+põrand.

Kokku- ja lahkukirjutamine.

1. Käändsõnad.

Kokku kirjutame täiendsõna põhisõnaga:

a) kui täiendsõnaks on nimisõna ainsuse nimetavas käändes
(näit. *jalg*) või kaashäälikuga lõppev sõnatüvi (näit. *nais-*):
jalgratas, kriitvalge, mesimagus, joodtinktuur, naisarst, elatus-
raha, tuultispea, puhkpill, pöörd sõna, kitrrong, supelasutis jne.;

b) kui täiendsõna on ainsuse omastavas ja see väljendab laadi, liiki, sorti, otstarvet jne. ning vastab küsimusele **missugune?** (nii et sõna kokkukirjutatult saab omaette tähenduse): *pangamaja* (**missugune** maja? mitte kelle maja?), *laua-lamp* (missugune lamp?), *lapsevanker* (missugune vanker? aga: *lapse vanker* [lahus!] — kelle vanker?), *praekahvel*, *lauanuga*, *taskukell*, *raamaturiitl*, *õuekoer*, *kooltvend*, *südame-sõber*, *konnasilm*, *varsakabi* (taim), *karujõud* (eriti suur jõud), *noormees*, *pikksilm*, *suurtükk* jne.;

c) kui põhisõna lõpeb liitega **-ne** või **-line** (küsimus: **missugune?**): *viieaastane* (poiss), *eesti keelne* (raamat), *päkapikkune* (poisikene), *kolmenädalane* (laps), *hunditaoline* (koer), *sinisilmaline* (tütarlaps) jne.

Lahku kirjutame täiendsõna põhisõnast:

kui täiendsõnaks on nimisõna ains. omastavas ja see väljendab üksiku isiku või asja päralt olemist, s. o. vastab küsimusele kelle või mille **oma?** Näit.: [minu] *venna raamat*, [tema] *isa maja*, *lapse silmad*, *varsa kabjad* (vrd. varsakabjad), *konna silmad* (vrd. konnasilmad), *mu isa mõtted*, *mu ema keel* jne.

Võrrelda sel puhul sõnarõhku kokkukirjutamisel ja lahkukirjutamisel, näit.: *õpin emakeelt* ja *mu ema keel* on haige jne.

213. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav.

Isa võidis meie (varsa kapju). Oja ääres (heina maal) õitses palju (kuld kollaseid) (varsa kapju). (Lilla õielised) (kobru lehed) vaheldusid (vürtsi lõhnalise) (raud rohuga) ja (soo ohakatega). (Isa mõtted) viibisid koduste juures. Istusime kõiķ (söögi laua) ümber ja sõime (aed vilja suppi) ning (sea praadi).

Meile soovitati lugeda rohkem ka (vene keelseid) (jutu raamatuid). (Rukki lõikuse) ajal säristasid (vilja põldudel)

(niidu masinad) ja kerkisid (kollakas ruuged) (vilja nabrad) tihedate salkadena põllule. (Kahe kordses) (lumi valges) hoones keset (tume rohelist) fooni asetsetes (põllundus tehnikum). Hoone kohal kummus (hele sinine) taevast, mille üle liuglesid (roosakas valged) pilved otsekui luiged. Onu Juhan olevat (kala püügi riistad) eile Ermistu järve viinud ja (esimesel ööl) neli (viie kilolist) haugi saanud. (Hull julged) sõdurid ei kartnud vaenlase (kallale tungi), nad tegid ootamatu (vastu rünnaku) ja vallutasid (käsi granaatidega) vaenlase (jooksu kraavid). (Puhke päeval) (enne lõunat) oli staadionil (jalg palli võistlus). Sauna (riietumise ruum) oli puhas ja avar.

214. Harjutus. Leida liitsõnu, mille põhisõnad on: *mees, poiss, kuu, kiri, laev, kell.*

Näidis: *töömees, põllumees, metsamees, meremees, poissmees* jne.

215. Harjutus. Leida liitsõnu, mille täiendsõnad on: *heina, võrk, laua, linna, sadama, paber.*

Näidis: *heinahang, heinakuhi, heinatöö, heinavarumine* jne.

216. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu on nõutav.

Suvel sõime rohkesti (aed maasikaid), mis maitsetesid otse (suhkur magusalt). Meil kasvab (köögi vilja aias) rohkesti porgandeid, kapsaid, kaalikaid, aga ka (sööda juurikaid), (aed hernel), (muru lauku) ja palju muid (köögi vilju). Taimi tuli kasta (vihma veega), eriti kurke ja kõrvitsaid; hädakorral kõlbas selleks ka (kaevu vesi), mida tuli aga enne (päikese paistel) lasta soojeneda. (Kooli kaevu vesi) kontrolliti tervishoiu inspektori poolt, milleks võeti vastav (vee proov). Kas teil müüakse (kapsa taimi)? (Kevad päike) paistab juba soojalt, nii et (mäe nõlvakutel) on lumi ammu kadunud. (Eile öösel) tuli esimene (kevad vihm). Oli

mõnus kuulata, kuis (suured vihma piisad) sadasid vastu (plekk katust). Siis kõlas korraga vali (pikse kargatus) ja selle järel kellegi (hirmu karjatus). Kuhu on pandud (ema prillid)? Sõitsin (valla majja), kus täna on (täitev komitee) istung. Meie (magamis toa nurgas) asetseb (raud ahi). (Mere rannas) võib kevaditi näha (hiigla suuri) (jää kuhjumisi). Kus ei puudu (elekter valgustus), seal on hõlpus kasutada elektrit ka (mehaaniliseks jõuks), (soojendus allikaks), aga ka (külmutus kapis) toiduainete (säilitamis vahendina). (Väike linna tänavad) on paiguti veel sillutamata. (Linna tänavail) on liiklemine suurem kui (küla tänavail).

217. Harjutus. Leida 10 liitsõna, kus täiendsõna on liitunud nimetavas käändes, ja 10 liitsõna, kus täiendsõna on omastavas käändes. Tarvitada neid sõnu lauseis.

2. Pärinimed.

Pärinimed kirjutame järgnevast üldnimest harilikult lahku:
Tartu linn, Vaikne ookean, Vabaduse puiestee, Nõmme küla, Sootaga vald, Ahja jõgi, Tamula järv, Must meri jne.

Kokku kirjutame pärinime järgneva üldnimega:

a) kui üldnimeks on sõna **maa**: *Virumaa, Jõgevamaa, Lääne-maa, Venemaa, Inglismaa, Prantsusmaa, Amuurimaa jne.;*

b) kui pärinimeks on nimisõna ains. nimetavas käändes või kaashäälikuga lõppev tüvi (sama juhul, mis üldnimede puhul!): *Tütarsaar, Heinlaid, Naissaar, Paljassaar jne.;*

c) kui pärinimeks on ilmakaare nimetus: *Põhjalaht, Põhjameri, Läänemeri jne.;*

d) paljudes kohanimedes, kus pärinime üksinda ei tarvitata, vaid ainult üldnimega koos: *Munamägi* (Muna üksi pole tarvitatav mäe nimena), *Emajõgi, Pühajärv, Jäämeri, Võrtsjärv, Kullaküla, Kessulaid, Saadjärv jne.*

218. Harjutus. Kirjutada klambreis olevad kohanimed kas kokku või lahku, nagu on nõutav.

Kirjanik Friedebert Tuglas on sündinud (Tartu maal) (Võnnu kihelkonnas) Ahja mõisas. L. Koidula sündis (Vändra kihelkonnas) ja suri (Kroon linnas). (Väike Maarja alevik) asetseb (Pandivere kõrgustikul). (Suur Muna mägi) on kõrgeim mäetipp Eesti NSV-s. Laev sõidab välja (Tallinna sadamast) (Nais saare) suunas. Juku elab (Tartu maanteel) nr. 136. (Põhja Tartu maa) vooremaastikul võib näha mõnelt kõrgelt voorelt korraga seitset järve: (Saad järv), (Elistvere järv), (Kaiavere järv), (Raigastvere järv), (Soits järv) ja (Kaarepere sovhoosi) lähedal (Pikk järv) ja (Prossa järv). Kaks (Lääne mere) lahte haaravad Eesti NSV oma hõlma: (Soome laht) ja (Riia laht). Ka (Leningradi oblastis) leidub põlevkivi. (Tartu linn) asetseb (Ema jõe) kallastel. Seal, kus suur (Okaa jõgi) suubub võimsasse (Volga jõkke), asesses (Nižni Novgorodi linn), mis kuulsa nõukogude kirjaniku Gorki (sünni linnana) nimetati (Gorki linnaks).

219. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu on nõutav.

Kas tunned maad, mis (Peipsi rannalt) käib (Lääne mere kaldale) ja (Muna mäe) metsamurult viib lahke (Soome lahele)? Tule, oh rändaja, (Karksi mägedele)! (Tartu linna) külastades sõitsime (Riia maanteed) mööda (Võidu tänavasse) ja sealt (Suur turule); edasi läks sõit üle (Ema jõe) ja siis jõe vasakut kallast mööda kuni ujulani, mis on peaaegu vastu (Tähtvere sovhoosi). (Tallinna lahte) piiravad (Viimsi poolsaar), (Nais saar), (Aegna saar) ja (Paljas saar). Meie jalgrattamatk kulges läbi (Viljandi linna) (Suure Jaani alevisse), kus vaatlesime (Lehola linnust) (Lõhavere küla) lähedal. (Suur Ema jõgi) ühendab (Võrts järve) (Peipsi järvega). Jõesuudmest paistab ilusa ilmaga (Piiri saar)

võrdlemisi selgesti. (Valga maa) keskuseks on (Valga linn). (Viljandi maa) on (Lõuna Eesti) südameks. Kas Äänisjärv on ühendatud (Laadoga järvega) või mitte?

220. Harjutus. Läbida mingi linn linnaplaani järgi, haarates tähtsamaid kohti, ja märkida üles marsruut.

221. Harjutus. Sõita kaardi järgi mööda mingit maad, vaadeldes kõiksugu vaatamisväärsusi, ja märkida üles marsruut.

3. Käändsõnad ja abisõnad.

1) **Kaassõnad** kirjutatakse käändsõnadest alati lahku: *akna juures, laua kohal, ukse najal, maja taga, vee alla, käe kõrval, jõe ääres, õnge otsast, vihiku vahel, alevi lähedalt, nurga tagant, vastu* kauplust, alevi poolt jne.

2) **Sõna poole (pool, poolt)** kirjutatakse kokku teise abisõnaga: *sealtpoolt, sissepoole, pärastpoole* jne., käändsõnust aga lahku: *kodu poole, põhja poole* jne.

3) **Abisõnad haaval, pidi, võitu, tahes** kirjutatakse juurde kuuluva sõnaga alati kokku: *tükkhaaval, üks-haaval, karvupidi, vastupidi, igatahes, tahestahmata, nõrga-võitu, kõhnavõitu* jne.

222. Harjutus. Kasutada ülaltoodud näiteid lausetes.

4. Pöördõnad ja abisõnad.

Pöördõna vormidest kirjutame need vormid abisõnadega kokku, mis vastavad küsimusele: kes? mis? missugune?

Seega kirjutatakse **kokku**:

1) **tegitanimi** (kes?): *tagasitultija, vastuvõtja, kõrvalehoidja* jne.;

2) **teonimi** (mis?): *tagasitulemine, vastuvõtmine, kõrvalehoidmine* jne.;

3) **v-kesksõna** (missugune?): *tagasitulev* (poiss), *vastuvõetav* (vili), *kõrvalehoidev* (tüdruk), *allakirjutatav* (paber) jne.;

4) **nud-** ja **tud-kesksõna** (kui need vastavad küsimusele *missugune?*, muidu mitte): *tagasitulnud* sõdur, *vastuvõetud* vili, *ümberpandud* paber jne.;

5) **mata-vorm** (missugune?): *vastuvõtmata* vili, *ülesandmata* tükk, *äraviimata* kiri jne.

Lahku kirjutatakse:

nud- ja **tud-kesksõna** ja **mata-vorm**, kui need vastavad küsimusele **mida teinud? mida tehtud? mida tegemata?** (on seega pöördelised muuted).

223. **Harjutus.** Täiendada järgnevat tabelit näidetega järgmistest sõnadest:

välja andma, edasi õppima, kaasa kiskuma, ette valmistama, maha tegema, sisse seadma, üles kirjutama, alla andma, kinni lööma, ära viima.

Kokku	Lahku
<p><i>nud-, tud-kesksõna</i> ja <i>mata-vorm</i> (missugune?) on lauses täiendiks</p>	<p><i>nud-, tud-kesksõna</i> ja <i>mata-vorm</i> (mida teinud? mida tehtud? mida tegemata?) kuulub öeldise juurde</p>
<p>Tagasitulnud mees võeti rõõmuhõisetega vastu. Väljavõetud asjad pandi kohvrissi tagasi. Vastuvõtmata otsust ei saa välja kuulutada.</p>	<p>Mees <i>oli</i> rindelt tagasi tulnud. Asjad <i>olid</i> kohvrisk välja võetud. See otsus <i>on</i> praegu veel vastu võtmata.</p>

224. Harjutus. Rühmitada järgmised sõnad vastavalt sellele, kas need kirjutatakse kokku või lahku, ja kirjutada nad õigesti, nagu on nõutav:

ette ütleja, ette ütlemine, läbi saamine, kokku võetud (summad), välja anda, maha suruda, ära võetav, välja viidud (mööbel), kaasa tegemisega, ei olnud kaasa võetud, üles äratas, välja jagatav, ette kujutamist, tähele panija, ära sõitmas, on ära sõitnud, alal hoidunud (kaunistus), on sisse langenud, oli maha jäetud, maha jäetud (maja), ära viimata (asjad), on ära viimata, ette valmistatud (kõne), olen ette valmistanud, ette valmistamine, olime üles äratamas, on üles äratamata, läbi sõidetav (õu).

225. Harjutus. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav.

(Ära mineja) jättis meid kõiki hüvasti. Mul ei jätkunud (kaasa toodud) rahast ja ma pidin teistelt (mõni kümmend) rubla (juurde hankima). Aias on palju õunu (maha kukkunud). Kas ei leidu (üles korjajat), kes nad (kokku koguks) ja aita viiks? Suure tormiga oli puudelt palju oksa (maha langenud). (Maha langenud) oksad tuleks (ära koristada). Võõras mees jättis meie hoiatuse (tähele panemata). Kõik olime ametis (üles antud) (õppe tükki) (pähe õppimisega). Pikkade (läbi rääkimiste) järel jõuti viimaks (kokku leppida) ja kõik (kokku tulnud) läksid koju. See (ette panek) ei ole meile (vastu võetav). (Tagasi jõudnud) piilkond teatas, et oleme (sisse piiratud) ja et meil jääb üle (läbi murda). Metsas (ümber hulkudes) leidsid poisid (maha murdunud) (puu alt) (linnu pesa). Õues seisis jäme (tamme pakk) maas, talb (sisse aetud), millega pakku taheti lõhkuda.

Kordamisharjutusi.

226. **Harjutus.** Kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav. Vajaduse korral tarvitada ka sidekriipsu.

(Käes olevaga) volitan Rein Rajametsa't (vastu võtma) minule Pärnu Linna Täitevkomiteest (välja makstavat) (maikuu palka) summas (viis sada kaks kümmend kolm rubla 47 kop.). Ühiskondlikus elus võitlevad (edasi viivad) jõud (tagasi kiskuvate) teguritega. Andsin talle kaks (kümne rublast). Polnud kerge meie vapral (löögi üksusel) vaenlase tugeva (miini pilduja) ja (raske kuuli pilduja) tule all (edasi jõuda), kuid ometi ei takistanud neid miski (edasi jõudmast). Sakslased olid enne taganemist (talukruntidelt) kõik (metsa tukad) (maha raiuda) ja (ära vedada) lasknud. Kuid (järele jäänud) kannustikud pakkusid neile nüüd vähe kaitset ja nad olid sunnitud meie (tugeva tule mõju) surve (maha jätma) ühe asula teise järele. Luurelt (tagasi tulnud) jagu tõi teate, et vaenlase (pea jõud) on end voore nõlvakule (sisse kaevanud) ja kavatsevad seal (vastu panna). (Tagasi tulijaist) oli kaks meest saanud kergesti haavata.

227. Liita järgmised lihtsõnad, pannes täiendsõna nõutavasse käändesse.

Põld + mees, selts + mees, meri + mees, raud + tee + vaht, trükk + koda, nahk + tükk, vesi + kindel, vili + rikas, hõbe + lusikas, nahk + parkija, lill + pott, hein + kuhi, nahk + kuub, rasv + küünal, suur + rätik, leib + ahi, küte + aine, puri + lennuk, jalg + ratas, käsi + pall, sarv + loom, tiiger + vihane, sirel + lilla, raud + raske, papp + töö, rukis + rääk, kõide + koda, vaade + aken, ketas + heitja, pilge + laul, klass + kirjand, tuli + kuum, tugi + tool, sõue + paat, söök + tuba, sirel + põõsas, aken + ruut, uks + piit.

228. Kirjutada klambreis olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav.

Kuumal (juuli kuu) (kesk päeval) läksid (karja poisid) (metsa vahelist) (teed mööda) sügavas (laanes asuvat) (kotka pesa) vaatama. Ann oli (vana poolne) inimene, sellepärast ei usaldanud ta (pere naise ametit) (enese peale) võtta. (Jägala joa) (vee jõudu) kasutatakse (piu papi vabriku) (käima panemiseks). (Ette tulnud) takistuste tõttu ei suutnud autor (käsi kirja) antud (täht ajaks) (valmis kirjutada). (Mere äärsest) majast nägime, kuidas (taeva servale) kerkis (tuli punane) kuma. Poisid uisutasid mööda (peegel siledat) (järve jääd). Juba hommikul (päikese tõusul) on ta platsis ja käib (tasa hiljakesi) (sauna ümber). (Kodu teel) vahib (vana mees) (targa näoga) (päeva looja minekut) ja otsustab, kas homme tuleb ilus või (halb ilm). Haigena (maas lamades) oli (järele mõtlemiseks) küllalt aega. (Meelde tuletades) (äsja möödunud) sündmusi, hakkasin (aru saama), et minagi olin (tervis hoiu nõuete) vastu eksinud. Sügisel, kui esimesed hallad tulevad, tõmbuvad laiad (vahtra lehed) (hele kollaseks), nagu oleksid nad (nisu kõrtest) taotud. Olge head, astuge sealt (tagant poolt) siia (ette poole)! Mööda maanteed liikus hulk rahvast (linna poole).

229. Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõuete kohaselt kokku või lahku, liites need õigesti kas nimetavaliselt või omastavaliselt.

(Haavade pesemiseks) ei tohi tarvitada (kaev vett), kõnelemata (vihm veest), vaid haavadelt tuleb kõrvaldada mustus (vesinik ülihapendiga), (rivanool lahusega) või mingi muu desinfitseeriva vahendiga. Kui (karmiin punasele) segada natuke (ultramariin sinist), saame (purpur punase) (värvi tooni), mida (antiik ajal) kasutati sageli (pidu rõiva) värvina. (Meri heina) kasutatakse (pehme mööbli) polsterdami-

seks. Meie (õuel oleva) (pump kaevu) (kolb klapp) on rikkis. Igasse suuremasse keskusse on (sisse seatud) (elekter valgustus). (Esimese mai) (rong käik) liikus mööda (Rüütli tänavat) (Vabadus väljaku) poole. (Laste kasvatamine) nõuab kahtlemata suurt oskust. (Vedur juht) ja (roobas seadja) astusid (jaam hoonesse). Kogu (Ema jõe äärne) oli suplejaist tulvil. (Mitmelt pool) oli (kevad külv) juba alanud. (Suvitust linnas) liikus (supel rannas) juba (vara hommikul) hulk (hommik mantleis) suvitajaid, kes pidasid lugu karastavast (meri veest). (Süda suvel) korjasime (viie liitri) (piim nõu) (mets vaarikaid) täis ja viisime need (ema poolt) (vana emale). (Ema keele tunnis) kirjutasime (klassi kirjandi) teemale «Meie kool (metsa töödel)». Ta läks (sealt poolt) (jõgi kallast) mööda kuni (hein kuhjani). Kodanlikul ajal oli (tööta olek) nii (põllu) kui ka (tööstus tööliste) keskel üldine nähtus. Nõukogude (korra ajal) pole (töö puudust) olemaski.

230. Täita lünk, nagu nõutav.

a) kas **kk** või **k**? Kägu ku—ub juba kuusikus ja ta ku—umine kostab kaugele oja äärde. Vaata, et laps ojja ei ku—uks! Pa—uge külalistele mõnusat ajaviidet. Pa—utagu vähem, aga pa—utagu head! Raamatute trü—imine võttis üle kahe kuu aega, sest oli puudus väljaõppinud trü—ijaist. La—isime mune ja sellega said kõigil la—ijail näpud la—iga. Käbi ei ku—u kannust kaugele. Teri no—ivad kanad ei märganudki kulli, kes ti—us kanade kallale. Oleksime veel meeleldi tu—unud, kuid pidime tõusma, et pa—ida asjad ja asuda teele. Lapsukesed ku—uvad sageli. Hulk vette sattunud kalamarja hu—ub viljastamata.

b) kas **tt** või **t**? Kü—ijad olid sa—unud läbipääsmatusse padrikusse. Ki—itud aknaklaasid peavad paremini külma. Lüpsil sa—ub paratamatult hulk baktereid piimasse. Pastöriseerimisel hävivad kõik piimasse sa—unud bakterid. Vaatlen

õhtul aknast, kuis linnatuled sü—ivad. Tuleb võ—a kõik arvesse. Nüüd ei tarvitse enam klassiruumi kü—a. Ka—a laud uue linaga!

c) kas *pp* või *p*? Lapsed no—ivad heinamaal lilli. Lilli no—ivad lapsed olid leidnud metsast mesilassülemi, mis oli ri—unud suure pärna oksa küljes. See lugu ki—ub keeruliseks minema. U—uja haarab ka õlekõrrest kinni. «Me u—ume, Jaak,» ütles Rein. Kas aidavõti ri—ub ka varnas? Nägin vaenlasi meie mahajäänud esemeid seljakotti to—ivat ja täis to—itud kotte vankrile laduvat. Seda nähes hakkas mu kannatus lõ—ema ja ma kavatsesin avada oma varjupaigast tule. Nende hulka silmates aga le—isin olukorraga ja otsustasin anda oma õ—etunni soodsamal momendil. Kui nad ainult mu lähedusse ei ki—uks, kuni viimati mu veel avastavad. Lõ—uks olid nad alkoholisse otse u—unud ja siis otsustasin minagi endast märku anda.

231. Harjutus. Kuidas on tingiv kõneviis ja käskiva kõneviisi 3. pööre allpool antud pöörd sõnadest?

Katma, hüppama, noppima, kütma, hakkama, leidma, rip-puma, õmblema, süttima, tekkima, jooksuma, tõukama, kat-tuma.

232. Kirjutada *kse*-olevik samust sõnust.

233. Asendada järgmistes lausetes sõrendatult trükitud sõnad sobivamate murde-, laen- või uudis-sõnadega, mis on sama tähendusega.

1. Kevad on juba kätte jõudmas. 2. Homseks kuulutati ette ilusat ilma. 3. On alatu ära anda oma seltsimeest. 4. Meie reis läks läbi Viljandi linna. 5. Tuleb valvel olla igal silmapilgul. 6. Küll ta mangus ja palus tungivalt, kuid ometi ei antud järele. 7. Täna öösel nägin iseäralist, imelikku und.

8. Metspart läks vee alla ja tuli alles roostiku serval nähtavale. 9. Taat istus ukse lävel ja popsutas piipu. 10. Meie tantsurühma esinemisel oli suur poolehoid. 11. Juhan ajas mantli selga, võttis kompsu selga ja kepi kätte ning hakkas astuma. 12. Olge hea, võtke üliriided seljast! 13. Trobikond poisse ootas, millal võistlused algavad. 14. Kas teie ka tegutsete innukasti malemänguga? 15. Pärast maa vabastamist okupatsioonist on üles leitud mitmeid matmispaiku, mis kõnelevad halastamatult toorettest fašistlikest tapmistest. 16. Ärge jätke võimalust kasutamata võtta siin häid, karastavaid suplusid! 17. Verel on omadus jahtudes tarduda. 18. Küll see oli alles imestama panev ootamatus!

234. Tarvitada järgnevaid sõnu lausetes:

rebenema, õhetama, lämmatama, peletama, üllatama, erutama, kõhklema, kähistama, kupatama, hingeldama, madaldama, liduma, kihisema, hädaldama, vehkima, kohtama, ripnema, tüdima, sobima, põrnitsema, raksatama.

Tähele panna! Võrdlus seotakse sõnadega kui, nagu, otsekui jne., mille ette koma sel puhul ei panda.

235. Täiendada järgmisi lauseid sobivate võrdlussõnadega.

1. Rukkiväli lainetas tuules otsekui...
2. Pähkel oli kõva kui...
3. Lumehelbed lendlevad kui...
4. Vihma tuli kui...
5. Aksel on tugev kui...
6. Hilja on kõhn kui...
7. Helmi laulab kui...
8. Tütarlaps on nägus kui...
9. Toivo on terane kui...
10. Tähed säravad taevas otsekui...

11. Õhtutaevas oli punane kui ...
12. Ants seisis jälle rivis, sirge kui ...
13. Sealt süvandikust tõmbas Juhan suuri ahvenaid kui ...
14. Õine taevas kummus me üle kui ...
15. Kalju ja Valli kippusid kaklema kui ...

236. Kirjutada lauseid, kus esineb võrdlussõnu, kasutades allikana kirjandust, rahvakeelt kui ka oma loomingut.

Sõnastik.

Hilislaensõnadele ja uudissõnadele on lisatud seletused. Käändsõnade puhul on antud nimetava kõrval lühendatult ka ains. omastav ja osastav, pöörd sõnade puhul on antud *ma*-tegevusnime kõrval ka *da*-tegevusnimi ja isikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik; vajaduse korral ka teisi vorme. Sõna ees olev märk ` (näit. *'hoovus*) tähendab, et sõna tuleb hääldada kolmandavärtelisena. Vahekriips / tähendab, et sõna esiosale kuni kriipsuni tuleb liita järgnevas antud vormid, näit. *aar/e*, *-de* tuleb lugeda *aare*, *aarde* jne.; -, tähendab, et omastav kääne langeb kokku nimetavaga (näit. *auto*, -, *-t* = *auto*, *auto*, *autot*).

A

a = aar

a. = aasta

à (igaüks... eest, näit. à 5 kop. = igaüks 5 kopikat)

aa/de, *-te*, *-det*

aadr. = aadress

aar/e, *-de*, *-et* (kallisvara, vääris-ese)

aasta-aastalt

aastapikkune

ai/tama, *-data*, *-tan*, *-tasin*, *-danud*

aja/ma, *-da*, *-n*, aetud

ak/en, *-na*, *-ent*, *-ende*, *-naid*

aktiiv/ne, *-se*, *-set* (tegev, toimemakas)

al/gama, *alata*, *-gan*, *-gasin*, alanud

alista/ma, *-da*, *-n*, *-tud* (allaheitma)

alistu/ma, *-da*, *-n*, *-nud* (allaandma)

alkohol, *-i*, *-i* (viin, piiritus)

allika/s, *-*, *-t*, *-te*, *-id* (läte)

allkir/i, *-ja*, *-ja*

allu/ma, *-da*, *-n* (alla kuuluma kellelegi)

almus, *-e*, *-t* (armuand)

amet, *-i*, *-it*

ametnikkon/d, -na, -da
anasta/ma, -da, -n (midagi vägivaldselt omandama)
ank/ur, -ru, -rut, -rute, -ruid
annus, -e, -t (osa, portsjon)
antenn, -i, -i (raadio vastuvõtte- *või* saatetraadistik)
anu/ma, -da, -n (tungivalt paluma)
aparaat/t, -di, -ti (seadis)
aplauus, -i, -i (käteplaksutus)
apostroof, -i, -i (ülakoma)
apr. = aprill
aptee/k, -gi, -ki (arstirohukauplus)
areta/ma, -da, -n (loomi, taime kavakindlalt arendama)
arg, ara; *keskv.* arem, *ülv.* arim
arhaili/ne, -se, -st, *m. os.* -si (vanaaegne, muistne)
arhiiv, -i, -i (kirjakogu)
armee, -, -d (sõjavägi)
ar(r)eteeri/ma, -da, -n (vahistama)
arssin, -a, -at (pikkusmõõdu ühik = 16 verssokit = 0,71 m)
artikkel, artikli, artiklit (kirjutus; seaduse, määruse jne. osa; äriettevõttes erikaup, näit. kaubaartikkel)
asenda/ma, -da, -n (kellegi asemel olema, aset täitma)
asetama/ma, -da, -n (paigutama, panema)
asetse/ma, -da, -n (leiduma, aset leidma)
asfal/t, -di, -ti (maavaik, juudapigi)

askelda/ma, -da, -n, -tud
askeldu/s, -se, -st, -ste, -si (rahmeldus, rühmamine)
atestaa/t, -di, -ti (tunnistus)
atmosfäär, -i, -i (õhkkond)
auditoorium, -i, -i (kuuldesaal)
aupakli/k, -ku, -kku
auto, -, -t, -de, -sid
autobus, -e, -t, -te, -i (auto-omnibus — mootorsõiduk inimeste ja kraami veoks)
avan/ss, -ši, -ssi, -sside, -sse (ettemaks)
avasta/ma, -da, -n (olemasolevat avalikuks tegema)
aviaatika, -, -t (lennuasjandus)

B

baas, -i, -i (alus, lähteala)
bakter, -i, -it (pisik)
bakterioloogia, -, -t (pisikuteadus)
baleriin, -i, -i (kunsttantsijatar)
ballaad, -i, -i (jutustav luuletus)
ball/ett, -eti, -etti (lavatants, tantsuetendus)
bandii/t, -di, -ti (röövel, mõrtsukas)
bara/kk, -ki, -kki (kerge puuehitis, lööv)
barbar, -i, -it, -ite, -eid (harmatu, metsik inimene)
bare/tt, -ti, -tti (teatav müts)
baromeet/er, -ri, -rit (õhurõhumõõtja)

barrikaad, -i, -i (tõke, kaitse-
vall)
bass, -i, -i (sügav mehehää)
bassin, -i, -i (vesistu, veesalv)
beebi, -, -t, -de, -sid (lapsuke,
imik)
beež, -i, -i (kollakashall)
bemoll, -i, -i (muusikaline
märk helitooni madaldami-
seks $\frac{1}{2}$ tooni võrra)
bensiin, -i, -i
betoon, -i, -i (ehitusmaterjal
kruusast ja tsemendist)
biblioteek/k, -gi, -ki (raamatu-
kogu)
bilan/ss, -si, -ssi (arvete seis)
bino/kkel, -kli, -klit (pikksilm
kahe silmaga vaatamiseks)
binoom, -i, -i (kakslige, näit.
a + b)
biskvii/t, -di, -ti (küpsis)
blamaaž, -i, -i (häbistus, teo-
tus)
blameeri/ma, -da, -n (häbista-
ma, teotama)
blokaad, -i, -i (sulg, suletud
olek)
blo/kk, -ki, -kki (liit; märk-
mik)
blond, -i, -i (valgevereline,
heledajuukseline); *keskv.*
blondim, *üliv.* kõige blond-
dim
bolševi/k, -ku, -kku
bolševism, -i, -i
botaanika, -, -t (taimeteadus)
botik, -u, -ut, -uid (kingadel
kantav naiste jalats)
brigaad, -i, -i (teatavat üles-
annet täitev töölisrühm)

brigadir, -i, -i (brigaadijuht)
brike/tt, -ti, -tti (pressitud
süsi *või* turvas)
briljan/t, -di, -ti (lihvitud kal-
liskivi)
brošüür, -i, -i (kõitmata raa-
matuke)
bruto, -, -t (mahaarvutamise-
ta, kogukaal, kogutulu jne.)
brünet/ne, -se, -set (musta-
vereline, tumedajuukseline)
brünet/tt, -ti, -tti (brünetne
isik)
bürokraa/t, -di, -ti (kitsa sil-
mapiiriga, tarbetud vormi-
täitmist tagaajav ametnik)
büroo, -, -d (talituskoht)
büst, -i, -i (rindkuju)

C

C = Celsiuse järgi
ca = circa (l. tsirka) = um-
bes, ümmarguselt
cm = sm = sentimeeter

D

daatum, -i, -it (kuupäev, koha-
ja ajamäär)
dateeri/ma, -da, -n (kohta ja
aega märkima)
defekt, -i, -i (viga, puudus,
riike)
deklamaator, -i, -it (ilulugeja)
deklamatsioon, -i, -i (iluluge-
mine)
dekoraator, -i, -it, -ite, -eid
(kaunistuskunstnik)
dekoreeri/ma, -da, -n (kaunis-
tama, ilustama)

- delegaa/t**, -di, -ti, -tide, -te (saadik)
demobilisatsioon, -i, -i (väe-teenistusest kojulaskmine)
demokraatia, -, -t (rahvavalitus)
demonstreeri/ma, -da, -n (esitama, näitama)
denaturaa/t, -di, -ti (mõneks otstarbeks kõlbmatuks tehtud aine)
desinfektsioon, -i, -i (pisikute hävitus)
destilleeri/ma, -da, -n (aurendama, ajama)
detail, -i, -i (üksikasi)
detsemb/er, -ri, -rit
detsimeet/er, -ri, -rit, -rite, -reid
diagnos, -i, -i (haiguse äratundmine)
diagonaal, -i, -i (nurkjoon)
diagramm, -i, -i (arvjoonis)
dialoog, -i, -i (kahekõne)
diameet/er, -ri, -rit, -rite, -reid (läbimõõt)
diftong, -i, -i (kaksiktäishäälik)
diivan, -i, -it (seljatoeta sohvava)
diktaa/t, -di, -ti (etteütlus)
diktatuur, -i, -i (piiramatu valitsus)
diplom, -i, -it, -ite, -eid (tunnistus)
diplomaat/t, -di, -ti (saadik e. riigi esindaja välismaal)
direktor, -i, -it, -ite, -eid (juhataja)
- distant**, -i, -i (kaugus, vahe-maa)
distsipliin, -i, -i (teadus; kord sõjaväes, ametiasutises jne.)
do = **dito** = seesama
doktor, -i, -it, -ite, -eid (*lühendatult* dr. = arst; teadusliku kraadi nimetus)
dokumen/t, -di, -ti, -tide, -te (ametlik paber, ürik)
domineeri/ma, -da, -n (valitsevalt ülekaalus olema)
dotsen/t, -di, -ti (ülikooliõpetaja)
draama, -, -t, -de, -sid (tõsis-suline näidend)
dress, -i, -i (riietus, näit. spordidress)
dresseeri/ma, -da, -n (välja õpetama)
droog, -i, -i (ravimtain)
džamp/er, -ri, -rit, -rite, -reid (kootud või heegeldatud pluus)
džung/el, -li, -lit, -lite, -leid (troopiline ürgmets)
džuu/t, -di, -ti (india lina)
džäss, -i, -i (moodne tantsu-muusika)
duett, dueti, duetti (kahehääle-line laul)
dušš, duši, dušši (vihmand)
duur, -i, -i = mažoor (rõõm-sakõlaline helitõug)
dünamii/t, -di, -ti (lõhkeaine)
dünamo, -, -t, -te, -id (elektri-voolu andev masin)

E

e. = ehk
eba/lema, -lda, -len (kaht-
 lema)
edasi-tagasi
edaspidi
edenda/ma, -da, -n (edasi
 viima, paremaks tegema)
eelista/ma, -da, -n (paremaks
 pidama)
eemalda/ma, -da, -n (kõrval-
 dama, eemale ajama)
eeskätt
eespool
eesti keel
eestikeel/ne, -se, -set
eestla/ne, -se, -st, -ste, -si
eetili/ne, -se, -st (kõlbluslik)
efekt, -i, -i (mõju, tagajärg)
egoism, -i, -i (enesearmastus,
 isekus)
ehkki
ehmu/ma, -da, -n (kohkuma)
eile, eilne
ekraan, -i, -i (filmilina kinos)
eksemplar, -i, -i (tükk, üksus)
eksper/t, -di, -ti (asjatundja)
ekspluateeri/ma, -da, -n (ka-
 sutama, kurnama)
eksport, -di, -ti (väljavedu)
e. l. = enne lõunat
elastiline (vetruv, kerkne)
eleegia, -, -t (kaebelaul)
elevil (erutatud meeleolus)
ELKNÜ = Eestimaa Leninlik
 Kommunistlik Noorsooühing
emis, -e, -t, -te, -eid
end = ennast
endi/ne, -se, -st, -ste, -si
energia, -, -t (jõud)

energili/ne, -se, -st, -si (teo-
 kas, jõuline)
ennusta/ma, -da, -n (ette
 kuulutama)
ennäe!
ENSV = Eesti Nõukogude
 Sotsialistlik Vabariik
ent (kuid, aga)
epideemia, -, -t (taud)
epigramm, -i, -i (pilkesalm)
episood, -i, -i (vahelooke, lisa-
 lugu mõnes teoses)
eralda/ma, -da, -n
ere, -da, -dat (hele)
esinda/ma, -da, -n (kellegi
 huvide eest väljas olema)
esita/ma, -da, -n (ette pane-
 ma, esile tooma)
esitlema, esitella *e.* esitleda,
 esitlen, esitelnud, esiteldud
 (tutvustama)
etenda/ma, -da, -n (ette kand-
 ma) [näidendit]
etike/tt, -ti, -tti (nimesedel;
 viisakuskombed ja -pruu-
 gid)
ETKVL = Eesti Tarbijate
 Kooperatiivide Vabariiklik
 Liit
Euroopa, -, -t
evolutsioon, -i, -i (arenemine,
 edenemine)

F

faabula, -, -t (kirjandusteose
 tegevustik)
faas, -i, -i (arenemisaste,
 järk)
fakt, -i, -i (tõsiasi)

fantaasia, -, -t (mõttekujutus, kujutlusvõime)
far/ss, -si, -ssi (naljamäng, jant)
fassaad, -i, -i (esikülg)
fašism, -i, -i (demokraatia-vastane poliitiline liikumine)
fašistli/k, -ku, -kku
figuur, -i, -i (joonis, kujund, kuju)
fiktiiv/ne, -se, -set (kujutel-dud, teeseldud)
filee, -, -d (võrkpits; parim praeliha)
film, -i, -i (kinolint etenduse andmiseks)
filt/er, -ri, -rit (kurn)
flanell, -i, -i (riie)
floks, -i, -i (leeklill)
flöö/t, -di, -ti (vilepill)
forell, -i, -i (kala: hõrnas, ihe-rus)
formular, -i, -i (ettetrükitud vorm)
foto, -, -t, -de, -sid (päevapilt)
fotograaf, -i, -i (päevapiltnik)
fron/t, -di, -ti (esikülg; rinne)
füüsika, -, -t
füüsili/ne, -se, -st (kehalik)

G

g = gramm
gaas, -i, -i
gaasimask, -i, -i
galerii, -, -d (rõdu teatris; pildisaal)

galo/pp, -pi, -ppi (neljasõit hobusel)
garaaž, -i, -i (autokuur)
garantii, -, -d (tagatis)
garderoob, -i, -i (riieteruum)
geenius, -e, -t (suurvaim)
generaator, -i, -it (gaasi, auru v. elektri tekitamise apa-raat)
geniaal/ne, -se, -set (vaimu-kas, eriliselt andeline)
geograaf, -i, -i (maateadlane)
glasuur, -i, -i (vaap, klaasi-taoline kate)
gloobus, -e, -t, -te, -i (maa-keramudel)
grammofon, -i, -i
granaa/t, -di, -ti (väike lõhke-pomm)
granii/t, -di, -ti (raudkivi)
graveeri/ma, -da, -n (uuren-dama, sisse lõikama)
gravüür, -i, -i (uurend, [me-talli] lõige)
grimass, -i, -i (näomoonutus)
gru/pp, -pi, -ppi (rühm)

H

h. = hind; hommikul
ha = hektar
haam/er, -ri, -rit, -rite, -reid
haav/el, -li, -lit, -lite, -leid
haavu/ma, -da, -n (sõnadest, tegudest solvatud olema)
habe, -me, -t, -mete, -meid
habras, hapra, habrast
hagu, hao, hagu
haigestuma (haigeks jääma)
haigla, -, -t, -te, -id

- haiguta/ma**, -da, -n
haihtu/ma, -da, -b (lenduma, ära aurama)
hakkama, hakata, hakkan, hakkasin, hakanud, hakatud
hale, -da, -dat, -date, -daid
halg, halu, halgu
halin, -a, -at (kaebamine)
halise/ma, -da, -n (kaebama, hädatsema)
hall, -a, -a (külmunud kaste öökülma puhul)
hal'l, -i, -i (värv)
hall, -i, -i (suur siseruum, näit. jaama ootesaal, kaubamaja jne.)
ha/ni, -ne, -ne, -nede, -nesid
hape, happe, hapet, hapete, happeid
hapenda/ma, -da, -n
hapendu/ma, -da, -n
hapnik, hapniku, hapnikku
hapu, -, -t, -de, -sid
harf, -i, -i (püstkannel)
haril. = harilikult
harimatu, -, -t, -te, -id
harkisjalu
harmoonili/ne, -se, -st (kokkukõlaline)
harmoonium, -i, -i (teatav orelitaoline muusikariist)
harras, harda, harrast
harrasta/ma, -da, -n (innukasti tegutsema)
has/pel, -pli, -plit, -plite, -pleid
haug, haugi *e.* havi, (kaks) haugi, haugide, hauge *e.* haugisid
heegelda/ma, -da, -n
heegelnõel
- heeringa/s**, -, -t, -te, -id
heeros, -e, -t (meeskangelane, -sangar)
heiduta/ma, -da, -n (hirmutama)
heiskama, heisata, heiskan ([lippu] üles tõmbama)
he/kk, -ki, -kki (põõsastara, «elavaed»)
heks/el, -li, -lit, -lite, -leid
hektar, -i, -it
hel/mes, -me, -mest
hel/ve, -be, -vet, -vete, -beid
herbaarium, -i, -i (kuivatatud ja korraldatud taimede kogu)
herila/ne, -se, -st, -ste, -si
her/nes, -ne, -nest, -neste, -neid
heroili/ne, -se, -st (kangelaslik, sangarlik)
hetk, -e, -e, -ede, -i (silmapilk)
hiiglasuur, -e, -t
hiilgama, hiilata, hiilgan
hiiva/ma, -ta, -n (üles vinnama)
hilistu/ma, -da, -n (hiljaks jääma)
hilju (tasa, pikkamisi)
hipodroom, -i, -i (hobuste võiduajamise väljak)
hirs, hirre, hirt (puu, palk, õrs)
hirss, hirsi, hirssi (taim)
hitse, hitsme, hitset (külvi-rida)
homne, **homseks**
hoogsasti
hooma/ma, -ta, -n (märkama, tähele panema)

hoova/**ma**, -ta, -b (voolama)
hoovu/**s**, -se, -st, -ste, -si
horison/**t**, -di, -ti (vaatepiir)
horisontaal/**ne**, -se, -set
(rõhtne)

hotell, -i, -i (võõrastemaja)
huba/**ne**, -se, -st (lõbus, mõnus)

huilgama, huilata, huilgan
(hüüdma, vilistama)

humaan/**ne**, -se, -set (inimlik, inimsõbralik)

humaansu/**s**, -se, -st (inimsõbralikkus)

hunnik, -u, -ut

hur mav, -a, -at (väga meeldiv, joovastav)

huvituma (huvi tundma)

hõlju/**ma**, -da, -n

hõlma/**ma**, -ta, -n (hõlma võtma, haarama)

hõlpus

hõre, -da, -dat, -date, -daid

häbene/**ma**, -da, -n

häbi, -, -

hädalda/**ma**, -da, -n

häire, -, -t

häiri/**ma**, -da, -n (rahu rikuma)

hävita/**ma**, -da, -n

hääbu/**ma**, -da, -n (kaduma, kustuma)

hää, -e, -t, -te, -i

häälesta/**ma**, -da, -n (hääle seadma)

hõöv/**el**, -li, -lit, -lite, -leid

hügieen, -i, -i (tervishoid)

hül gama, hüljata, hül gan
(maha jätma)

hüljes, hülge, hüljest, hüljeste, hülgeid

hülss, hülsi, hülssi (kest, tupp)

hümn, -i, -i (pidulik, ülev laul)

hütt, hüti, hütti

hüübi/**ma**, -da, -b (tarduma)

hüüumar/**k**, -gi, -ki

I

ideaal, -i, -i (paleus)

idealiseeri/**ma**, -da, -n (paleuslikuks tegema, kaunimaks kujutlema)

idee, -, -d (aade, mõte)

ideoloogia, -, -t (ideede õpetus, teatavate ideede kogum)

idioo/**t**, -di, -ti (totter inimene)

iil, -i, -i (tuulepuhang)

illuminatsioon, -i, -i (ilutulesus)

imbu/**ma**, -da, -n

imitatsioon, -i, -i (jäljendus)

imiteeri/**ma**, -da, -n (järele aimama, jäljendama)

immuta/**ma**, -da, -n (imbuda laskma)

imperialism, -i, -i (kapitalismi kõrgeim aste)

impor/**t**, -di, -ti (sissevedu)

initsiaal, -i, -i (suur algustäht, harilikult kaunistatud)

insener, -i, -i

inspektor, -i, -it

instinkt, -i, -i (loomusund, vaist)

instituu/**t**, -di, -ti

instrueeri/ma, -da, -n (õpetama, juhatama)
instruktor, -i, -it (õpetaja, juhataja)
intelligents, -i, -i (haritlaskond)
internatsionaal/ne, -se, -set (rahvusvaheline)
inventar, -i, -i (tarbvara)
inventuur, -i, -i (inventari kontroll)
irvita/ma, -da, -n (pilkavalt naerma)
ise, enese *e.* enda, ennast *e.* end
isolaator, -i, -it, -ite, -eid (eraldaja)
isoterm, -i, -i (samasoojus-joon)
itaalla/ne, -se, -st, -ste, -si

J

ja (sidesõna)
jaa (jah)
jaan. = jaanuar
jagelema, jagelda, jagelen, jagelnud (tülitsema)
jaht, jahi, jahti (kiirpurjekas)
jalakäija, -, -t
jalavä/gi, -e, -ge
jaluts, -i, -it (voodi jalgade-poolne ots)
janu, -, -
janune/ma, -da, -n
jasmiin, -i, -i (teatav põõsastaim)
jj. = ja järgmised
jm. = ja muud
jms. = ja muud seesugust

jmt. = ja mitmed teised
jne. = ja nii edasi
jood, -i, -i (teatav keemiline aine)
joodtinktuur, -i, -i (teatav arstirohi)
jooksma, joosta, jooksen, joostud
joonesta/ma, -da, -n (plaani jms. joonistama)
joonista/ma, -da, -n
juh/t, -u, -tu
juhtum, -i, -it
juhus, -e, -t (näit. soodne juhus, juhust kasutama)
julm, -a, -a (halastamatu)
jumesta/ma, -da, -n (jumet andma, grimeerima)
jurist, -i, -i (õigusteadlane)
jut/lema, -elda, -len (juttu ajama)
juuli, -, -t (heinakuu)
juus, juukse, juust, juuste, juukseid, juustesse *e.* juukseisse
jõudlus, -e, -t (edasijõudmine, saavutus)
jätk, -u, -u
jätka/ma, -ta, -n
jäätmaa, -, -d (mahajäetud harimata maa)

K

k. = korter; keel
kaab/el, -li, -lit (maa-sisene elektri- jne. juhe)
kaad/er, -ri, -rit (erioskustega varustatud isikute koosseis)
kaame, -, -t (õudne; surnukahvatu)

kaar/en, -na, -nat, -nate, -naid
kaarik, -u, -ut (kaherattaline vanker)
kaar/t, -di, -ti, -tide, -te
kaas, kaane, kaant, *m. os.* kaasi
kabiin, -i, -i (kajut, kamber)
kabi/net, -neti, -netti (teaduslikuks tööks sisustatud ruum; arsti jne. vastuvõturuum, tööruum elukorteris)
kahl, -u, -u (kimp, tuust)
kahtla/ne, -se, -st, -ste, -si
kalend/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kaliib/er, -ri, -rit (mõõteriist; laskeriista rauaõõne läbi mõõt)
kalkulatsioon, -i, -i (ettearvutus)
kalkuleeri/ma, -da, -n (ettearvestama, arvutlema)
kamb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kammit, -a, -at
kanarb/ik, -iku, -ikku
kandidaat/t, -di, -ti, -tide, -te
kandik, -u, -ut (kandiline asi)
kandmik, -u, -ku (kandelaud)
kang/ur, -ru, -rut, -rute, -ruid
kan/nel, -dle, -nelt, -nelde, -dleid
kannika/s, -, -t
kants/el, -li, -lit, -lite, -leid (rinnatisega ümbritsetud kõnetool)
kanitselei, -, -d (ametiruum, büroo)
kanvaa, -, -d (riie väljaõmblemiseks)
kapitalist/lik, -liku, -likku

kapriis, -i, -i (jonnakas tuju)
kaps/el, -li, -lit, -lite, -leid (karbike, ümbrik)
karakte/r, -ri, -rit (iseloom)
karakteristika, -, -t (iseloomu kirjeldus, iseloomustus)
kard, karra, karda (plekk; tress)
kardin, -a, -at, -ate, -aid
karge, -, -t (kosutav, karastav; kare)
karikatuur, -i, -i (pilkepilt)
kartul, -i, -it, -ite, -eid
karussell, -i, -i (pöörkiik)
katarr, -i, -i (limanahapõletik)
kat/el, la, -elt, -elde, -laid
katki/ne, -se, -st, -ste, -si
kattu/ma, -da, -n
kaus/s, -i, -si, -side, -se
kaust, -a, -a (lehe-, raamatu suurus, formaat; aktikimp)
kautšuk, -i, -it (toorkummi)
keegi, kellegi, kedagi, kellesegi, kellelegi jne.
kehti/ma, -da, -b (maksvusel olema)
kehvik, -u, -ut (varatu *võit* vähese varandusega inimene, kes on sõltuv kurnajate klassist)
keld/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kesi/ne, -se, -st (vilets, lahja, kestane)
kesk/kond, -konna, -konda
keskustlema, keskustleda *e.* keskustella, keskustlen, keskusteldud (juttu vestma)
kiiv/er, -ri, -rit, -rite, -reid

- kimps-komps**, kimpsud-kompsud
- kinni/ne**, -se, -st, -ste, -si
- kinnistu**, -, -t (kinnisvara)
- kiosk**, -i, -it (müügiputka; aiatelk)
- kips**, -i, -i
- kirs**, kirre, kirt (õhuke jääkord)
- kirss**, kirsi, kirssi, kirsside, kirsse
- kissell**, -i, -i (teatav magusroog)
- kitarr**, -i, -i, -ide, -e
- kittel**, kitli, kitlit (rüü, üleriie)
- klatsš**, -i, -i (keelepeks)
- klaviatuur**, -i, -i (klahvistik)
- km** = kilomeeter; **km²** = ruutkilomeeter
- kodu**, kodu poole, koju *e.* kodusse, kodu *e.* kodus, kodust *e.* kodunt *e.* kottu
- koefitsien/t**, -di, -ti (kordaja)
- kogel/ema**, -da, -en, -dud
- koh/tlema**, -elda, -tlen, -eldud [kedagi] (kellegagi ümber käima)
- kohv**, kohvi, kohvi
- kohv/er**, -ri, -rit, -rite, -reid
- kokkuhoidlikkus**, -e, -t
- kolhoos**, -i, -i (kollektiivne põllumajapidamine, põllunduslik artell)
- kollektiiv**, -i, -i (koondis)
- koloonia**, -, -t (asundus, asumaa)
- komandan/t**, -di, -ti (ülem, juht)
- komandeerima** (lähetama)
- komandör**, -i, -i, -ide, -e, -idesse
- kombain**, -i, -i (põllutöomasin, mis üheaegselt lõikab ja peksab vilja)
- komisjon**, -i, -i (väiksem kogu isikuid teatavaks ülesandeks, mis moodustatud suurema organi poolt)
- komissar**, -i, -i
- komitee**, -, -d (suurem kogu valitud isikuid mingiks ülesandeks)
- kommunaal**, -i, -i (kogukondlik, omavalitsusega seoses olev)
- kommuun**, -i, -i (kogukond; Pariisi revolutsiooniline valitsus 1871. a.)
- komponist**, -i, -i (helilooja)
- kompress**, -i, -i (niiske mähis)
- kompe/k**, -ki, -kki, -kkide, -kke
- konflikt**, -i, -i (kokkupõrge)
- kongress**, -i, -i (saadikute kokkutulek)
- konservatiiv/ne**, -se, -set (alalhoidlik, vanameelne)
- konservatoorium**, -i, -i (muusikaülikool)
- konserveeri/ma**, *e.* konservi/ma, -da, -n (sissetehtult alahoidma, säilitama)
- konspekt**, -i, -i (lühike sisukokkuvõte)
- konstitutsioon**, -i, -i (põhiseadus, põhikord, kehaolustik)
- konsulen/t**, -di, -ti (nõuandja)

konsultatsioon, -i, -i (nõupidamine, nõuandmine)
kontakt, -i, -i (kokkupuude, ühendus)
kontingen/t, -di, -ti (määrosa, kohus-osa)
kontrast, -i, -i (vastuolu)
kontrrevolutsioon, -i, -i (vasturevolutsioon)
kontuur, -i, -i (piirjoon)
konverents, -i, -i (nõupidamine)
koppel, kopli, koplit
koridor, -i, -i (vahekäik)
korrektor, -i, -it (vigade parandaja)
korrektuur, -i, -i (parandus)
korst/en, -na, -nat, -nate, -naid
kriitika, -, -t (arvustus)
kriitili/ne, -se, -st (arvustav; ohtlik, otsustav)
kristallselge, -, -t
kristal/ne, -se, -set
kubjas, kupja, kubjast, kubjaste, kupjaid
kukkuma, kukkuda, kukun, kukutud
kultuur, -i, -i (haridus, kasvatus)
kumbki, kummagi, kumbagi, kummassegi *jne.*
kummarda/ma, -da, -n
kummut, -i, -it
kunstni/k, -ku, -kku
kunstti/kk, -ki, -kki
kup/pel, -li, -lit, -lite, -leid
Kuressaare, -, -t, *koh.* Kuressaarde
kurs/s, -i, -si (siht, suund)

kursus, -e, -t, -te, -i
kurv, -i, -i (kõver, kõverjoon)
kuuror/t, -di, -ti (tervistuskoht)
kvalitee/t, -di, -ti (omadus)
kvantitee/t, -di, -ti (kogus, hulk)
kõblas, kõblase *e.* kõpla, kõblast, kõblaste, kõblaseid *e.* kõplaid
kõblasta/ma, -da, -n = kõblima
kõik, *selle* kõige, *seda* kõike, *nende* kõigi, *neid* kõiki
kõrbe, -, -t, -te, -id (tühi viljatu liivamaa)
kõrgah/i, -ju, -ju (malmitootmisahi)
kõristi, -, -t (kõrisevat häält tegev asi, mänguasi)
kõrs, kõrre, kõrt, kõrte, kõrsi
kõuts, -i, -i (isakass)
käibel [olema] (liikvel)
käibe [laskma]
käil, -a, -a (laevanina)
käis, -e, -t, -te, -eid (varrukas)
käitu/ma, -da, -n
käi/tlema, -delda ([midagi] tarvitama, [millegagi] ümber käima)
kärbes, kärbse, kärbest
kärbis, -e, -t (pulkadega varustatud puu vilja *jne.* kuivatamiseks)
kär/ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssi
käsita/ma, -da, -n (aru saama, mõistma)
käsitlema, käsitleda *e.* käsitleda, käsitlen, käsitelnud (arutlema, läbi töötama)

käsitse/ma, -da, -n (käte abil masinat, tööriista jne. käitlema)

käskkir/i, -ja, -ja

kätki, -, -t, -te, kätkeid

küm/blema, -melda, -blen, -meldud (end vannitama, suplema)

kümne/s, -nda, -ndat

küün/al, -la, -alt, -alde, -laid

küüs, küüne, küünt, küünde, küüned, küunte, küüsi

L

l = liiter

l. = loe, loetagu; leht

laadi/ma, -da, laen (püssi), laadin (laeva)

laadung, -i, -it (koorem)

laag/er, -ri, -rit, -risse, -rite, -reid

laas, laane, laant, laande, laaned, laante, laasi

laboratoorium, -i, -i (ruum uurimiskatseiks)

lahusta/ma, -da, -n (vedelikus sulatama)

lahva (lahti, avali, näit. lahva vesi)

laid, laiu, laidu (väike saar)

laid, laia, laida (kanga laius, riide jne. osa)

laiend (lause kõrvalliige)

laip, laiþa, laipa (surnukeha)

lak/kama, -ata, -kan, -anud

lapuli/ne, -se, -st (kontvõõras, kutsumata külaline)

lasila, -, -t (põikpuu hobuste kinnisidumiseks)

laskma, lasta, lasen, lasknud, lastud

lasu, -, - (suur hunnik)

laveeri/ma, -da, -n (põiklema)

laviin, -i, -i (lumeveere)

leba/ma, -da, -n (lamama, puhkama)

leebe, -, -t (mahe, pehme)

leem, leeme, leent, leente, leemi

leevenda/ma, -da, -n (leebe-maks, paremaks tegema)

legend, -i, -i (vagajutt)

leh/k, -a, -ka, -kade, -ki (halb lõhn)

leitsak, -u, -ut (palav, lämmatav õhk, aur, hingeaur)

lek/kima, -kida, -in (vett sisse laskma)

leksikon, -i, -i (sõnaraamat)

lektor, -i, -it (loengupidaja)

lektüür, -i, -i (lugemismaterjal)

lelu, -, - (mängukann)

lemb, lemme, lembe (arm, hellus)

lembene (armastav, näit. varjulembene taim)

lepe, leppe, lepet (kokkuleppimine)

lift, -i, -i (tõstetool, tõstuk)

ligniin, -i, -i (pabervatt, puitaine)

likvideeri/ma, -da, -n (lõpetama, ära kaotama)

linik, -u, -ut

linla/ne, -se, -st (linnaelanik)

lk. = lehekülg

loenda/ma, -da, -n, -tud (ära lugema)

loetle/ma, -da *e.* loetella, -n,
-tud *e.* loeteldud (nimepidi
üles lugema)
logel/ema, -da, -en, -dud
lohuta/ma, -da, -n (trööstima)
loodus, -e, -t (atuur)
loosung, -i, -it (tunnuslause,
märgusõna, lipukiri)
loož, -i, -i (eraldatud istekoht
teatris jne.)
luksus, -e, -t (toredus)
luu/p, -bi, -pi (suurendus-
klaas)
lõh/i, -e, -e, -ede, -esid (kala)
lõke, lõkke, lõket, lõkete, lõk-
keid
lõkketul/i, -e, -d
lõppe/ma, -da, lõpen
lõust, -a, -a (näomoonutus,
koletislik nägu)
lõõg, lõa, lõõga (ohelik looma
kinnisidumiseks)
lõõtsu/ma, -da, -n
lähe, lähte, lähet (minek,
väljatulek, start)
läheta/ma, -da, -n (saatma,
komandeerima)
lähteasend, -i, -it
lähiläki, -, -t (talimüts)
lännik, -u, -ut
läti keel
lätikeel/ne, -se, -set
lõõve, lõõbe, lõõvet, lõõbed,
lõõvete, lõõbeid (haiguse
väljalõõmine, «visked»)
lüangi (viltu)
lüürika, -, -t (tundeluule)
lüürili/ne, -se, -st
lүүs, -i, -i (vesivärv, paisu-
silm)

M

m = meeter; **m²** = ruut-
meeter; **m³** = kuupmeeter
m. a. = möödunud aastal
maabu/ma, -da, -n (maale
astuma)
maa/k, -gi, -ki (metallimuld)
maaler, maalri, maalrit
maanda/ma, -da, -n (maasse
juhtima, maale juhtima)
maandu/ma, -da, -n (merelt
võit õhust maale tulema)
maania, -, -t (hullus, kirglik
harrastus)
magasin, -i, -i (ladu, ait, salv;
suurkauplus)
magistraal, -i, -i (peamine,
pealiin)
magnet, -i, -it, -ite, -eid
maia/s, -, -st
maine, maise, maist, maiste,
maisi
makaron, -i, -i
maksimum, -i, -i (ülemäär)
mandoliin, -i, -i, -ide, -e
manitse/ma, -da, -n
manner, mandri, mannert,
mannerde, mandreid
manomeet/er, -ri, -rit (rõhu-
mõõtja)
manufaktuur, -i, -i (kudumis-
tööstus)
marineeri/ma, -da, -n (äädika
ja vürtsainetega toite sisse
tegema)
marli, marli, marlit (riie, eriti
sidumiseks)
marss, marsi, marssi
marssi/ma, -da, marsin, -nud,
marsitud

mask, -i, -i
mass, -i, -i (aine, kogu, hulk)
massaaž, -i, -i (masseerimine)
mastaa/p, -bi, -pi (mõõtkava)
mažoor, -i, -i (rõõmus heli-
tõug)
mateeria, -, -t (aine)
materiaal/ne, -se, -set (aine-
line)
matš, -i, -i (partii, võistlus)
mattu/ma, -da, -n, -nud, -tud
meeter, meetri, meetrit, meet-
rite, meetreid
mehaanik, -u, -ut
mehaanika, -, -t
mehaanili/ne, -se, -st
mehhanism, -i, -i (masina-
värk)
meloodia, -, -t ([laulu]viis)
menu, -, -(kordaminek, õn-
nestumine)
mer/i, -e, -d, merre, -ede,
-esid
metal/ne, -se, -set
miilits, -a, -at, -ate, -aid
miimika, -, -t (näomäng, näo-
ilme)
miinimum, -i, -i (alammäär)
miiting, -u, -ut
mikroskoo/p, -bi, -pi
miljon, -i, -it, -ite, -eid
minema, minna, lähen, läksin,
läinud, minnakse, mindud,
ei minda
mineraal, -i, -i (kivis)
miski, millegi, midagi, milles-
segi jne.
modern/ne, -se, -set (moodne)
monotoon/ne, -se, -set (ühe-
tooniline)

monumen/t, -di, -ti (mälestus-
samm)
monumentaalne (kestvaks mä-
lestuseks määratud, suure-
pärane)
moonda/ma, -da, -n (maskee-
rima)
moraal, -i, -i (kõlblus, kõlblus-
õpetus)
morn, -i, -i (sünge, tume,
õudne)
morss, morsi, morssi (marja-
mahla-jook)
moto, -, -t (juhtsalm)
mototsük/kel, -li, -lit (= tsik-
kel-mootorratas)
ms. = muuseas
mugane/ma, -da, -n (koha-
nema)
mujal
muljeerima (peenendama
häälikut, palataliseerima)
must/er, -ri, -rit (näidis)
muul, -i, -i (kivist sadama-
tamm)
muuluka/s, -, -t (maasikaliik)
muumia, -, -t (kuivunud laip)
muuseum, -i, -i, -ide, -e
mõnita/ma, -da, -n (halvaks-
panevalt kõnelema)
mõnul/ema, -da, -en, -nud,
-dud
mõrv, -a, -a (mõrtsukatöö)
mõtlemine, mõelda e. mõeldada,
mõelnud e. mõelnud, mõtel-
dud e. mõeldud
mõttetus
mõõ/k, -ga, -ka
mõõ/t, -du, -tu
mõõtühik, -u, -ut

mänd (segamisvahend), män-
na, mända, -ade, mändasid
mänd (puu), männi, mändi,
-ide, -e
mäslema, mässelda, mäslen
möbleeri/ma, -da, -n (mööb-
liga sisustama)
möld/er, -ri, -rit, -rite, -reid
mügar (kühm)
mürg/el, -li, -lit, -lite, -leid
mürs/k, -u, -ku (kahurikuul)
mütoloogia, -, -t (muinas-
lugude teadus)
müüja, -, -t; müüjatar, -i, -i
müük, müügi, müüki
müü/ma, müüa, -n, -nud,
-dud, müüakse, ei müüda
müü/t, -di, -ti (muinaslugu)
müüta/ma, -da, -n

N

naab/er, -ri, -rit, -rite, -reid
naask/el, -li, -lit, -lite, -leid
nadu, nao, nadu (meheõde)
naelsterling, -i, -it (Inglise
rahaühik)
naeri/s, -, -st, -te e. -ste, nae-
reid
nafta, -, -t
naiiv/ne, -se, -set (lapsik,
lihtne, kohtlane)
nai/ma, -da, -n (naist võtma)
naitu/ma, -da, -n (abielluma)
najakil
najata/ma, -da, -n
nakata/ma, -da, -n (haigust
edasi andma kellelegi)
nakkama, nakata, nakkan
(külge hakkama)

nakkushaigus
napp, napi, nappi (vähevõitu)
natsionaal/ne, -se, -set (rah-
vuslik)
natsionalism, -i, -i
naturaal/ne, -se, -set (loomu-
lik, looduslik)
navigatsioon, -i, -i (laevasõit;
laevasõiduteadus)
neem, -e, -e (maanina)
nekrut, -i, -it (noorsõdur)
neutraal/ne, -se, -set (era-
pooletu)
nigel, -a, -at (väike ja nõrk)
nikotiin, -i, -i (tubakamürk)
nimme (meelega)
ninaka/s, -, -t (ninatark)
nipla/ma, niplata, -n (pitsi
kuduma)
niplis, -e, -t (kootud pits)
nivelleeri/ma, -da, -n (maad
loodima; ühetasaseks te-
gema)
nivoo (tase, vesilood)
nn. = nõndanimetatud
noolja/s, -, -t (noolekujuline)
nooruk, -i, -it (noormees)
noorur, -i, -it (noor inimene)
norm, -i, -i (määr; juhised)
normeeri/ma, -da, -n (normi
määrama, normikohaselt
korraldama)
noruspäi
nr. = number
NSVL = Nõukogude Sotsia-
listlike Vabariikide Liit
numb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
nup/pel, -li, -lit, -lite, -leid
(rõhknael, «knopka»)

nõbu, nõbu *e.* nõo, nõbu (onu-,
tädi-, lelle-, sõtselaps)
nõoksed (õeste-vennaste lap-
sed)
nõtku/ma, -da, -n
nõuka/s, -, -t (leidlik, nõu-
rikas)
näd. = nädal
nädal, -a, -at, -ate, -aid
nägema, näha, näen, näinud,
nähtud, nähakse, ei nähta
nägija, -, -t
näidis, -e, -t (eeskuju, muster)
näikse (= näib)
näili/k, -ku, -kku
näit. = näiteks
näitus, -e, -t, -te, -i
nääl, -u, -u (naiseõde)
nääre, nääreme, nääret
n. õ. = nõnda õelda
nüüd
nüüdisaeg/ne, -se, -set

O

objekt, -i, -i (ese; sihitis)
observatoorium, -i, -i (tähe-
torn, vaatlusjaam)
odekolonn, -i, -i (lõhnavesi)
ohelda/ma, -da, -n (ohjas
hoidma, taltsutama)
oherd/i, -i, -it, -ite, -eid
oigama, oiata, oigan, oianud,
oiatakse, oiatud
oim, -u, -u (meel, aru, mee-
lekoht)
oivali/ne, -se, -st (suurepära-
ne)
okupatsioon, -i, -i

olema, olla, olen, olnud, oldud
olene/ma, -da, -n [*millestki*]
oleng, -u, -ut
olesk/lema, -leda, *e.* oleskella,
-len, -elnud, -eldud
ollus, -e, -t, -te, -eid
olümpiaad, -i, -i (sportlikud
jne. võistlusmängud)
oma/ma, -da, -n (millegi
omanik olema)
omanda/ma, -da, -n (soetama,
hankima)
oma/s, -kse, -st, -ste, -kseid
omasta/ma, -da, -n (omavoli-
liselt endale võtma)
ometi, ometigi
omnibus, -e, -t, -te, -i
ood, -i, -i (ülemlaul)
operatsioon, -i, -i (tegevus;
arstlik lõikus)
opositsioon, -i, -i (vastasrind,
vastuseis)
optimism, -i, -i (kalduvus olu-
sid headena näha)
oranž, -i, -i (ruuge, kollakas-
punane)
orb, orvu, orbu, orbude, orbe
(vaeslaps)
orien/t, -di, -ti (idamaa)
orienteeru/ma, -da, -n (suun-
duma, olukorrast ülevaadet
omandama)
originaal, -i, -i (algupärane)
orkest/er, -ri, -rit, -rite, -reid
ortograafia, -, -t (õigekirjutus;
õigekirjutus-õpetus)
osoon, -i, -i (hapniku teisend
[O₃])
otsus, -e, -t, -te, -eid

P

paadu/ma, -da, -n (kõvaks
kuivama)
paanika, -, -t (kabuhirm)
paas, pae, paat *e.* paasi, paate,
paasi
padjapiiür, -i, -i
pagas, -i, -it
paindu/ma, -da, -n
painuta/ma, -da, -n
paiskama, paisata, paiskan
pakend, -i, -it (see, kuhu on
midagi pakitud)
pakkuma, pakkuda, pakun
pakt, -i, -i (leping)
palju, -, -t, -de, -sid
paljunda/ma, -da, -n
palkon, -i, -it (rõdu)
pan/ema, -na, -en, -nud, -dud,
-nakse
pankro/t, -ti, -tti (maksujõue-
tus)
pan/nal, -dla, -nalt, -nalde,
-dlaid
pannoo, -, -d (suurmaal seina
ilustamiseks)
pansion, -i, -i (korter ühes
ülalpidamisega)
paragrahv, -i, -i (§)
parras, parda, parrast (laeva,
paadi äär)
partei, -, -d (erakond)
partii, -, -d (osa, jagu; saade-
tis; mäng)
partisan, -i, -i
partner, -i, -it (kaasmängija,
kaastantsija, asjaosaline)
past/el, -la, -elt, -elde, -laid
patrioo/t, -di, -ti (isamaalane)

patriotism, -i, -i (isamaa-ar-
mastus)
patrull, -i, -i (liikuv valvesalk)
pedagoog, -i, -i (kasvatustead-
lane, õpetaja)
pedan/t, -di, -ti (piinlik-väik-
lane inimene)
peeg/el, -li, -lit, -lite, -leid
peek/er, -ri, -rit, -rite, -reid
peen, -e, -t, -te, -i
peenar, peenra, peenart, -de,
peenraid
peitel, peitli, peitlit
perroon, -i, -i (jaamaesine)
perspektiiv, -i, -i (kauguspilt;
lootused, väljavaated)
pesema, pesta, pesen, pesin,
pesnud, pestakse, pestud
pessimism, -i, -i (kalduvus ole-
vikku ja tulevikku halba-
dena näha)
petrooleum *e.* petrool, -i, -i
pianiino, -, -t (püstklaver)
pidžama, -, -t (öö- ja ranna-
rõivas)
piisa/ma, -ta, -b (jätkuma,
küllalt olema)
piki [*teed, jõge*]
pikku/ne, -se, -st, -ste, -si
pilgar, -i, -it (= pillerkaar,
rõõmus, lustlik oleng, pidus-
tus)
piloo/t, -di, -ti (tüürimees; len-
nukijuht)
pilv, -e, -e, -ede, -i
pintsak, -u, -ut
pints/el, -li, -lit
pint/sett, -seti, -setti (näpits)
planeeri/ma, -da, -n (plaanis-
tama)

- pleenum**, -i, -it (organisatsiooni üld- e. täiskogu)
plii/t, -di, -ti, -tide, -te
pluss, -i, -i
pluus, -i, -i
plüüš, -i, -i (teatav sametitao-line riie)
poeem, -i, -i (luuletöö)
poesia, -, -t (luulekunst)
poee/t, -di, -ti (luuletaja)
poliitika, -, -t
pood, poe, poodi, -ide, -e
poog/cn, -na, -nat, -nate, -naid
positsioon, -i, -i (asupaik, seis, asend, olek)
postskriptum, *lüh. P. S.* = järelkiri
praegu/ne, -se, -st, *m. os.* praegusi
praktika, -, -t (tegelus)
praktikan/t, -di, -ti (harjutaja)
prakti/ne, -se, -st (tegelik)
preemia, -, -t (auhind)
probleem, -i, -i (raske, keeruline küsimus või ülesanne)
produktiiv/ne, -se, -set (tootlik)
prof. = professor (ülikooli õppejõud)
profiil, -i, -i (kulgvaade, ristlabilõige)
progress, -i, -i (edu)
progressiiv/ne, -se, -set (edenev, tõusev, edasi minev)
projekt, -i, -i (eelnõu, plaan, kava)
proletaarla/ne, -se, -st (töö-

line, oma tööjõust elatuv inimene)

proletariaa/t, -di, -ti (töölisklass)

proloog, -i, -i (sissejuhatus)

proosa, -, -t (riimimata, sidumata kõne)

propaganda, -, -t (kihutus, selgitustöö; vaadete levitamine)

prožektor, -i, -it (helgiheitja)

protokoll, -i, -i

P. S. = **postskriptum**, -i, -it (järelkiri)

puhtima, puhtida, puhin, puhitinud, puhitakse, puhitud (puhastama, peitsima)

pui/ne, -se, -st, -ste, -si

pui/t, -du, -tu (puumaterjal)

puljong, -i, -it (rammuleem)

pulss, pulsi, pulssi

punk/er, -ri, -rit (pugerik, urgas; blindaaž)

Põhja-Ameerika Ühendriigid, *lühend. USA* = United States of America

põhjus, -e, -t, *m. os.* põhjusi; *ka põhjus*, -e, -t, *m. os.* põhjuseid

pähk/el, -li, -lit, -lite, -leid

pälvi/ma, -da, -n (väärt olema, ära teenima)

pääse/ma, -da, -n

päästepaat

pääst/ma, -a, -an

püü, -, -d (teatav lind)

püünis, -e, -t, -te, -eid

püür, -i, -i, -ide, -e (padjaümbrik)

R

R = Réaumur'i järgi
raadio, -, -t, -te, -id
raag/ne, -se, -set (nigela võ-
 raga [puu])
rabel/ema, -da, -en, -nud, -dud
radiaator, -i, -it (kütmis- *või*
 jahutusseadis)
raev, -u, -u (metsik viha)
raiu/ma, -da, -n, -tud
rajoon, -i, -i (piirkond)
rake, rakke, raket, rakete,
 rakkeid
rakme/d, -te, -id
range, -, -t (vali, kuri)
ranne, randme, rannet, ranne-
 te, randmeid
raport, -i, -it (ametlik ette-
 kanne, esitus)
rappu/ma, -da, -n
raseeri/ma, -da, -n (habet
 ajama)
raskus, -e, -t, -te, -i
rasp/el, -li, -lit, -lite, -leid
rdtj. = raudteejaam
reeg/el, -li, -lit, -lite, -leid
 (juhis)
reetlik, -u, -ku (äraandlik)
referaa/t, -di, -ti (ettekanne;
 kokkuvõtlik ülevaade)
reform, -i, -i (uuendus, uude)
rehala, -, -t (rehealune)
reljeef, -i, -i (kõrgend, pinnast
 esilekõrguv kaunistus)
relv, -a, -a, *m. os.* relvi
remon/t, -di, -ti (parandus)
reserv, -i, -i (varu)
reuma, -, -t (jooksvahaigus)
revolutsioon, -i, -i
ridiküll, -i, -i (naiste käekotike)

rikkuma, rikkuda, rikun, riku-
 tud
roim, -a, -a (kuritegu)
roimar, -i, -it (kurjategija)
rongkäi/k, -gu, -ku
rukis, rukki, rukist, rukkisse,
 rukkid, rukiste, rukkeid
ruttama, rutata, ruttan, ruta-
 nud
rästa/s, -, -st (laululind)
rätsep, -a, -at, -ate, -aid
rääst/as, -a, -ast (katuse alu-
 mine serv)
rüh/t, -i, -ti (kehahoid, sei-
 sang)
rüü, -, -d (riie)
rüüsta/ma, -ta, -n

S

\$ = dollar (USA rahaühik)
s. a. = sel aastal
saabu/ma, -da, -n (pärale
 jõudma)
saadik, -u, -ut (saadetu, esin-
 daja; *abisõna*, näit. põlvest
 saadik *e.* saati)
saadus, -e, -t, -te, -i (produkt,
 toode)
saaga, -, -t (muinaslugu)
saagi/ma, -da, saen
saagja/s, -, -t (saetaoline,
 hambuline)
saagme/d, -te, -id (saepuru)
saago, -, -t (palmisäsist tan-
 gud)
saagopalm, -i, -i
saa/k, -gi, -ki
saamum, -i, -it (palav ning
 kuiv kõrbetuul)

sabadill, -i, -i (taim)
sabotaaž, -i, -i (meelega rik-
kumine, takistamine — *vt.*
saboteerima)
saboteeri/ma, -da, -n (käitises
masinaosi, tööriistu, kaupu
kiuste rikkuma; ülesandeid
kuritahtlikult mitte täitma)
sa/dama, -dada, -jab, -das,
-danud
sagar, -a, -at (värava *võti* ukse
hinge kandealus; [vihma];
salk, kobar, kogu [pilvi,
metsa, rahvast])
sagu, sao, sagu ([supi- jne.]
paks)
saj. = sajand
samariitla/ne, -se, -st (haige-
põetaja, -abistaja)
samet, -i, -it
sam/mal, -bla, -malt, -malde,
-blaid
sampinjon, -i, -i (teatav seen)
samuti
sangar, -i, -it (kangelane)
sanitaar/ne, -se, -set (tervi-
sesse puutuv, tervishoiuline)
sanitar, -i, -i (haigetalitaja)
sapöör, -i, -i, -ide, -e (kaevi-
kute kaevaja; välikindlus-
tuste ehitaja)
sardiin, -i, -i (teatav kala)
sar/i, -ja, -ja (rühm, kobar,
kogu; vilja tuulamise va-
hend)
sarkasm, -i, -i (irvitus, solvav
pilge)
sarkofaag, -i, -i (kivikirst
[-puusärk])
satiir, -i, -i (pilge)

satään, -i, -i (lääkiv riie)
seadus, -e, -t, *m. os.* -i
seadma, seada, sean, seadsin,
seatud
seans/s, -i, -si (tervik-etendus;
istung)
sebra, -, -t, -sid (mägihobu)
seed/er, -ri, -rit, -reid (puu)
seeniör, -i, -i, -ide, -e (vanem;
esimees, juht [juhi])
seepia, -, -t, -te, -id (tindikala;
tumepruun värv)
seeria, -, -t, -id (sari, reastik)
seersan/t, -di, -ti, -te (all-
ohvitser)
seerum, -i, -it ([vere-]vadak
nakkushaiguste vastu süsti-
miseks)
sei/k, -ga, -ka (asjaolu, asja-
lugu, asi)
seira/ma, -ta, -n (järel käima,
jälgima kedagi)
sekretär, -i, -i (kirjatoimetaja)
semafor, -i, -i (signaalipost
raudteel)
servi/ma, -da, -n ([palli] välja
lööma)
sesoon, -i, -i (hooaeg)
sidrun, -i, -it, -ite, -eid
signaal, -i, -i (märguanne)
siil, siili, siili
siil, siilu, siilu
siin/ne, -se, -set
siira/s, -, -st (avameelne,
teeskluseta, puhtsüdamlik)
siirdu/ma, -da, -n (üle mine-
ma, ümber asetuma)
silo, -, - (vilja *võti* sööda säili-
tuskoht; silosööt)

silu/ett, -eti, -etti (varipilt, varijoonis)
sim/ss, -si, -ssi
simuleeri/ma, -da, -n (teesk-
lema)
sind/el, -li, -lit (soonega katu-
selaud)
sireen, -i, -i (uduvile)
situatsioon, -i, -i (olukord, sei-
sukord)
siug, siu, siugu (uss, madu)
skandaal, -i, -i (kõmuline ava-
lik pahandus)
skeem, -i, -i (näidis, eeskuju;
kavastis, tabel)
skits, -i, -i (kavand, visand)
skulptor, -i, -it (kujur)
skulptuur, -i, -i (raidkunst)
sm = sentimeeter
sm. = seltsimees
soe, sooja, sooja, soojade,
sooje; *keskv.* soojem
soigu/ma, -da, soiun (tasa-
oigama)
soi/ne, -se, -st, -ste, -si
sokk, soki, sokki, -ide, -e
sokk, soku, sokku, -ude, -usid
solidaar/ne, -se, -set (ühiste
huvidega seotud; ühistunnet
omav)
solist, -i, -i (soololaulja, -män-
gija)
sondeeri/ma, -da, -n (pinda
katsuma; uurima)
sonet/t, -i, -ti (4-salmiline
14-realine luuletus)
soolo, -, -t (üksilaul, üksi-
mäng)
soostu/ma, -da, -n (sooks

muutama; nõustuma mille-
gagi)
sovhoos, -i, -i
spaleer, -i, -i
spets, -i, -i (spetsialist, erialal
töötaja)
spinat, -i, -it (toidutaim)
spioon, -i, -i (salakuulaja)
spiraal, -i, -i (keerd- *e.* kruvi-
joon)
spur/t, -di, -ti (tempo kiiren-
dus, lõpp-jõupingutus)
s. t. = see tähendab
staadion, -i, -i, -de, -e (suur
spordiväljak)
staaž, -i, -i (teenistusvanus)
stabiil/ne, -se, -set (kindel,
püsiv)
steriil/ne, -se, -set (haigus-
idutu, sigimatu)
stj. = saatja
strateegia, -, -t (sõjakunst)
subjekt, -i, -i (isik; lause alus)
subtroopili/ne, -se, -st (lähis-
troopiline)
sugereeri/ma, -da, -n (mõtet
kellelegi sisendama)
suhe, suhte, suhet (vahekord)
suhkar, -i, -it (kuivatatud
leib)
suhk/ur, -ru, -rut
suju/ma, -da, -n (ladusasti
libisema)
sujuvalt (ladusasti, libedasti)
sukeldu/ma, -da, -n (vee alla
minema)
sul/gema, -geda, -en
sumadan, -i, -i
sumdi!

sume, -da, -dat (pehme, mahe, udune, hāmar)
summa, -, -t, -de, -sid
sur/ema, -ra, -en, -rakse, -dud
suund, suuna, suunda (liikumise siht)
suverään/ne, -se, -set (sõltumatu, iseseisev)
susi, soe, sutt, sute, susi (hunt)
svet/ter, -ri, -rit, -reid (kootud jakk)
sõba, -, -, -de, -sid (piklik villane suurrätt; silmalaug; uni)
sõk/al, -la, -alt (viljatera kesi)
sõltus, -e, -t, -i (kinnisidumise pael riiete juures)
sõltuvus, -e, -t (olenevus, ripuvus)
sõnum, -i, -it, -ite, -eid
sõsar, -a, -at (õde)
säili/ma, -da, -n (alal hoiduma)
säilita/ma, -da, -n (alal hoidma)
säsi, -, - (üdi, aju)
sääst, säästu, säästu (kokkuhoid)
sääst/ma, -a, -an, -sin (kokkuhoidma)
sõanda/ma, -da, -n (julgema)
sööma, süüa, süön, süin, süödud, süüakse, ei süüda
söövita/ma, -da, -n (sööbiva ainega põletama)
süda, -me, -nt, -mete, -meid
sümbol, -i, -it (võrdkuju)
sümfoonia, -, -t (mitmeosaline heliteos orkestrile)

sümmeetria, -, -t (võrd- e. tasamõõt, osade tasamõõdu-line jaotus)
sümpaatia, -, -t (poolehoid)
sünge, -, -t (tume, õudne)
sünonüüm, -i, -i (samase või sarnase tähendusega sõna)
süs/tel, -tli e. -tla, -tlit e. -tlat (prips)
süžee, -, -d (kõneluse, kunstiteose jne. sisu)
sütti/ma, -da, -n, -takse, -tud
süüe, süüde, süüet (puu, sarve jne. aastarõngas)
süü/tama, -data, -tan, -datud

Š

šabloon, -i, -i (eeskujuvorm)
šabloonili/ne, -se, -st (mehaaniline)
šamo/tt, -ti, -tti (tulekindel kivi)
šans/s, -i, -si (soodus väljavaade, õnnejuhus)
šef/f, -i, -fi
ševio/t, -ti, -tti (villane riie)
ševroo, -, -d (peen nahk, kitse-nahk)
šok/k, -i, -ki (närvivapustus)
šokolaad, -i, -i
šovinism, -i, -i (marurahvuslus)
šovinst, -i, -i
šrapnell, -i, -i, -ide, -e (lõhke-mürsk)
šrift, -i, -i (kiri, trükikiri)

Z

zenii/t, -di, -ti (lagipunkt)
 zooloog, -i, -i, -ide, -e (loomateadlane)
 zooloogia, -, -t (loomateadus)

Ž

žanr, -i, -i (laad, liik; igapäevase elu pilt)
 žargoan, -i, -i (erikeel)
 žest, -i, -i (näo-, käeliigutus)
 žile/tt, -ti, -tti (habemeajamisriist)
 žurnaal, -i, -i (ajakiri)
 žürii, -, -d, -de, -sid (auhinna komisjon)

T

t = tonn
 t. = tänav; tund
 taamal (tagapool, kaugemal)
 taandu/ma, -da, -n (taganema)
 taara, -, -t (kauba pakise kaal)
 taas (jälle, uuesti)
 taga/ma, -da, -n (kindlustama)
 taglas, -e, -t (laeval kõik see, mis on vajalik purjede kindlitamiseks ja käsitsemiseks)
 tah/k, -u, -ku (kant, külg; ihumiskivi)
 taig/en, -na, -nat, -nate, -naid; ka tainas, taina, -t, -te, tainaid
 taldrik, -u, -ut, -ute, -uid
 talen/t, -di, -ti (vaimuanne)
 talita/ma, -da, -n

talitse/ma, -da, -n (taltsutama, oheldama)
 talitus, -e, -t
 talk, talgi, talki (kiviliik; sellest valmistatud pulber)
 tall, talle, talle (loom)
 tall, talli, talli (laut)
 tallinla/ne, -se, -st
 Tallinn, -a, -a
 talluka/s, -, -t (linane jalarätik)
 talluta/ma, -da, -n (taldu alla panema)
 talu/ma, -da, -n (välja kannatama)
 taluta/ma, -da, -n (juhtima)
 talong, -i, -i (kviitungi konts; [dokumendi] äralõigatav osake)
 tamburiin, -i, -i (väike käsitrumm)
 tampoon, -i, -i (topis)
 taoti (vahetevahel, mõnikord)
 tara, -, - (ümbritsev aed)
 tarasta/ma, -da, -n (taraga piirama)
 tariif, -i, -i (hindade *või* maksude nimekiri)
 tarm, -u, -u (tahtejõud)
 tarmuka/s, -, -t (tahtejõuline, tubli)
 taru, -, -, -de, -sid
 tar/ve, -be, -vet, -vete, -beid
 tase, -me, -t (tasapind)
 tauni/ma, -da, -n (hukka mõistma)
 taust, -a, -a (tagasein, tagapõhi)
 tavot/t, -i, -ti (määrdeaine)
 teat/er, -ri, -rit, -rite, -reid

- teema**, -, -t, -de, -sid (alusmõte, aine)
tees, -i, -i (juhtlause)
tees/klema, -elda, -klen, -eldakse, -elnud (silmakirjalikult näitama)
tegel/ema, -da, -en, -nud, -dud
tegema, teha, teen, teinud, tehakse, tehtud
teeman/t, -di, -ti
tekst, -i, -i (sõnaseos, sõnastus)
tekstiil, -i, -i (riidekaup)
tel. = telefon
teleskoo/p, -bi, -pi (pikksilm)
telling, -u, -ut, -ute, -uid
telliskivi
temperamen/t, -di, -ti (tunde e. meelelaad; tulisus)
tempo, -, -t, -de, -sid (ajamõõt; kiirus)
tendents, -i, -i (sihtimine mil-lelegi, sihilikkus)
tend/er, -ri, -rit (veduri kütte-ainevagun)
tenor, -i, -it (kõrge mehehäääl)
teooria, -, -t (õpe, õpestik; puhtteaduslik vaatlusviis)
teoreem, -i, -i (õppelause)
termii/t, -di, -ti (teatav troo-pikamaade putukas)
termin, -i, -it (tähtpäev, täht-aeg)
termomeet/er, -ri, -rit (sooja-mõõtja)
terrass, -i, -i (astang)
territoorium, -i, -i (maa-ala)
terror, -i, -it (hirm; hirmu-valitsus)
tihumeet/er, -ri, -rit, -reid (puumassi meeter)
tiit/el, -li, -lit (au- võt ameti-nimi; pealkiri)
tinktuur, -i, -i (arstirohtude piirituseleotis)
tiraaž, -i, -i (trükiarv)
tituleeri/ma, -da, -n (tiitliga nimetama)
toht/er, -ri, -rit, -rite, -reid
tohtu, -, -t, -te, -id (määratu suur)
toimik, -u, -ut (aktikaaned ühes aktidega)
toimi/ma, -da, -n (tegutsema, talitama)
toimu/ma, -da, -b (teostuma, sündima)
tonn, -i, -i (kaaluühik, võrdub 1000 kg)
tonnaaž, -i, -i (maht tonnides)
tooma, tuua, toon, tõin, too-dud, tuuakse, ei tooda
toomin/gas, -ga, -gat, -gate, -gaid
topelt (kahekordselt)
tornaado, -, -t (pööristorm)
tr. = trükk
traagili/ne, -se, -st (kurbloo-line, vapustav)
traditsioon, -i, -i (pärandunud komme, tava)
transparen/t, -di, -ti (läbipais-tev pilt, kirjutus, joonestik)
transpor/t, -di, -ti (saadeti-s, vedu, edasitoimetus)
treeni/ma, -da, -n (võistlusele ette valmistama, harju-tama)

tribüün, -i, -i (kõnelava, kõne-
tool)
trik/k, -i, -ki (kunstlik võte)
trio, -, -d (kolmehäälne muu-
sikapala)
triumf, -i, -i (võit)
trk. = trükikoda
trotuaar, -i, -i (linnatänavaga
kõnnitee)
tsellofaan, -i, -i (tselluloosist
õhukesed läbipaistvad lehed
toiduainete pakkimiseks)
tsemen/t, -di, -ti
tseremoonia, -, -t (pidulik
kombetalitus, pidulikkus)
tsik/kel, -li, -lit (mootorratas)
tsirkus, -e, -t, -te, -i
tsitaa/t, -di, -ti (sõnasõnaline
esitus mingist teosest)
tsiviil- (era-, mittesõjaväeline)
tsük/kel, -li, -lit (ajajärk; jär-
jestik; ring)
tšehh, -i, -i, -ide, -e (tšehhid —
rahvus Tšehhoslovakkias)
tšek/k, -i, -ki (maksujuhatus)
tšello, -, -t (väike bassviul)
tšempion, -i, -i (esivõitleja,
meistritiitli kandja)
tuha/ndes, -ndenda, -ndendat
tuhad, tuhande, tuhat, tuhan-
dete
tuk/kuma, -kuda, -un, -kusin,
-kunud, -utakse, -utud
tulekahju, -, -, -de, -sid
tul/ema, -la, -en, -lakse, -dud
tulija, -, -t, -te, -id
tung/al, -la, -alt, -alde, -laid
tunnel, -i, -it (maa-alune tee,
õõnestee)

turban, -i, -it (hommikumaine
peakate)
tur/g, -u, -gu; läks **turule**
turism, -i, -i (huvireisindus)
turnee, -, -d (ringreis)
turniir, -, -i (võitlusmäng)
tušš, tuši, tušši (värvaine;
muusikaline auavaldus)
tutvusta/ma, -da, -n
tõik, tõiga, tõika (tõsiasi)
tõm/bama, -mata, -ban, -ba-
sin, -manud, -matud
tõt/tama, -ata, -tan, -tasin,
-anud, -atud
täh. = tähendab
tähelepanu, -, -
tähista/ma, -da (ära märkima,
tähisega varustama)
tähita/ma, -da (kirja kinni-
tama)
täp/ne, -se, -set, -sete, -seid
tätoveeri/ma, -da, -n (ihu-
nahka ehtima sisseriibitud
ja värvitud joonistega)
tülgas, tülka, tülgest (vastik,
jälk)
tülpi/ma, -da, -n (tuimaks,
väsinuks muutuma)
türann, -i, -i (vägivallavalit-
seja)
türm, -i, -i (vangla)
tüsistus, -e, -t (keeruliseks,
raskemaks muutumine)
tütär, tütre, -t, -de, tütreid
tüün, -e, -t (vaikne, tasane)
tüüp, tüübi, tüüpi (põhikuju,
tõepärane esinduskuju)
tüü/tama, -data, -tan, -danud

U

uhiuu/s, -e, -t
uibu, -, -t (õunapuu)
ukaas, -i, -i (kääskkiri)
ukj. = uue kalendri järgi
ul/jas, -ja, -jast (vahva, südi)
ultimaatum, -i, -it (viimiskord-
 ne nõue)
ulu/ma, -da, -n
umb. = umbes
umb/ne, -se, -set, -sete, -seid
ummik, -u, -ut (väljapääse-
 matu seisukord)
un/dama, -nata, -dab, -das,
 -nanud
un/gas, -ka, -gast (katuse
 otsa-auk)
unioon, -i, -i (ühendus, liit)
universaal/ne, -se, -set (üldi-
 ne, kõikehaarav)
up/puma, -puda, -un, -pusin,
 -punud, -utakse, -utud
urm, -a, -a (verine haav; veri)
urn, -i, -i (anum)
utoopia, -, -t (teostamata unis-
 tus)

V

V = volt (mõõt)
v. = või; vaatus; veerg; värss
va = vana
v. a. = väga austatud
vaag/en, -na, -nat, -nate,
 -naid
vaal, -a, -a (valaskala)
vaal, -i, -i (käsi-pesurull)
vaal, -u, -u (kirvega puule põi-
 giti löödud haav, täke)
vaa/tama, -data, -tan, -danud

vadak, -u, -ut (verevesi; juus-
 tuvesi; seerum)
vahe, -da, -dat (terav, lõikav)
vaia/ma, -ta, -n (vaia maa
 sisse taguma)
vaist, -u, -u (loomusund, ins-
 tinkt)
vaja/ma
vakant/ne, -se, -set (vaba
 koht)
vaktsiin, -i, -i (tõvevastane
 pooke-ollus)
valev, -a, -at (hele, valge)
vall, -i, -i (kindlus)
val/ss, -si, -ssi, -sside, -sse
valuuta, -, -t (väärtus; raha-
 väering)
vanik, -u, -ut (pärg)
vanill, -i, -i (teatav taim, mait-
 seaine)
vank/er, -ri, -rit, -rite, -reid
vap/p, -i, -pi (märk)
vap/per, -ra, -rat, -rate, -raid
vappu/ma, -da, -n, -sin (rap-
 puma)
vaprasti
vapsik, -u, -ut (vaablane)
vare, -me, -t, -mete, -meid
vargsi
varm, varmas (kärmas)
varru/kas, -ka, -kat, -kate,
 -kaid
vars, varre, vart, varte, varsi
var/ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssu
vart, varda, varta (viljapeksu-
 riist)
varu, -, - (tagavara)
vastand, -i, -it (vastupidine)
vastastikku
vastastiku/ne, -se, -st

vastus, -e, -t, -te, -eid
vastuvõtli/k, -ku, -kku
veda/ma, -da, vean, veetud
veebr. = veebruar
veendu/ma, -da, -n (milleski kindlale arvamusele jõudma)
veen/ma, -da, -an, -sin, -nud (uskuma panema)
veering, -u, -ut (raha)
veetlema, veedelda, veetlen (meelitama, võluma, ahvatlema)
veetma, veeta, veedan (aega mööda saatma)
vegetatiivne (taimeline)
vem/mal, -bla, -malt, -malde, -blaid
ventiil, -i, -i (sulgklapp)
vertikaal/ne, -se, -set (püstloodis)
veteraan, -i, -i (vana, kogunud tegelane *võit* sõdur)
veterinaararst (loomaarst)
veto, -, -t (keeld; keeluõigus)
vetti/ma, -da, -n
vihja/ma, -ta, -n (mõista andma)
vihur, -i, -it (tuulispea)
viiking, -i, -it, -ite, -eid (muinasskandinaavia meresõitja, merekangelane)
viit, viida, viita (tähis)
vil/gas, -ka, -gast (kärmas)
vinje/tt, -ti, -tti (ehispildike)
vintsklema, vintselda, vintsklen
violet/ne, -se, -set (lilla)
virtuoos, -i, -i (meisterlik

mängija muusikainstrumentid)
visii/t, -di, -ti (külustus)
vitriin, -i, -i (vaatekast, -aken; klaaskapp)
vkj. = vana kalendri järgi
vrđ. = võrdle
vt. = vaata
vulgaar/ne, -se, -set (labane, jame)
või — abisõna; *või* eraldab erilaadilisi mõisteid: isa või onu, eile või täna
või/gas, -ka, -gast (võõrastav, vastik, kole)
võlu/ma, -da, -n (paeluma, kütkestama)
võra, -, - (puukroon)
võr/re, -de, -ret (võrdlusaste)
võõrastemaja
võõrsil
väh/k, -i, -ki, -kide, -ke
väike, -se, -st, -ste, -si (*ehk*: väikse, väikset, väiksete, väikseid)
väitma, väita, väidan (tõsiarvamusena esitama, kinnitama, et on tõsi)
väljak, -u, -ut (plats)
vältama, vältada, vältab (kestma)
väl/tima, -tida, -din (kõrvale hoiduma *võit* põikama)
värbama, värvata, värban (sõduriks väkke võtma)
värss, värssi, värssi, värsside, värssse
väärika/s, -, -t (väärtusrikas, aukartust äratav)

vääris, väärsa, väärsat (kallis, väärtuslik)
vääriti (ebaõigelt)
vürf/el, -li, -lit (täring)

Õ

õ. = õhtul
õ.-a. = õppeaasta
õhk/kond, -konna, -konda
õhtu/ne, -se, -st, -ste, -si
õi/s, -e, -t, -te, -si
õkva (otse)
õpet. = õpetaja
õpihimuli/ne, -se, -st
õpil. = õpilane
õpiülesan/ne, -de, -net
õppeaine, -, -t
õppetöö
õp/pima, -pida, -in, -pisin, -pinud, -itakse, -itud
õrrita/ma, -da, -n (ärritama)
õr/s, -re, -t, -te, -si
õsu/ma, -da, -n (sirbiga vilja lõikama)
õudselts
õun, -a, -a, -te, -u
õõ/s, -ne, -nt, -nte, -si (õõn-sus)
õõtsu/ma, -da, -n
õõtsuta/ma, -da, -n

Ä

ädal, -a, -at, -ate, -aid (pärast niitmist uuesti kasvav hein)
ähma/ne, -se, -st (tuhm, segane)
äkiline, äkitselt, äkki
ämb/er, -ri, -rit, -rite, -reid

ämblik, -u, -ku, -kude *e.* -e, -ke
ängista/ma, -da, -n (suruma, pigistama)
ärgita/ma, -da, -n (hirmutama, ergutama)
ärkel, ärkli, ärklit (uuk, väike lisaehitis katusel akna paigutamiseks)
ärritama, ärritus
äsja (hiljuti)
äädika/s, -, -t

Ö

ö. = öösel
õi/ne, -se, -st, -ste, -si
ökoonoomia, -, -t (majandusõpetus; kokkuhoidlikkus)
ööbik, -u, -ut, -ute, -uid
ööbi/ma, -da, -n (ööd veetma, öömajale jääma)
ööp = ööpäev

Ü

üh. = ühing
üha (ühtelugu, ikka)
ühik, -u, -ut (aja-, ruumi-, mõõdu- jne. üksus)
üks, ühe, ühte *e.* üht, ühtede, ühtesid *e.* üksi
ükslui/ne, -se, -st, -ste, -si
ülbe, -, -t (kõrk, upsakas)
ülekohtu/ne, -se, -st, -ste, -si
üliõp. = üliõpilane
ülla/s, -, -st, -ste, -id (suur-sugune)
ülle, üll, ült (selga panema, seljas olema, seljast võtma — riideist kõneldes)

ümbri/k, -ku, -kku, -kkude
e. -ke, -kke

ümmargu/ne, -se, -st, -ste, -si

üpris (väga)

ürik, -u, -ut (dokument)

ürita/ma, -da, -n (ette võtta
püüdma)

ütleva, ütelda e. öelda, ütlen,
üteldakse e. öeldakse, üteldud
e. öeldud

üürike, -se, -st, -ste, -si

Sisukord.

Lk.

I. VAREM ÕPITU KORDAMINE JA SÜVENDAMINE

1. Häälikuõpetus

Häälik ja täht	5
Võõrhäälikud	5
H sõna algul	7
Helitud häälikud	9
g, b, d erandlik märkimine helitute häälikute kõrval	9
Liht- ja liithäälikud	11
Häälikute vältus	12
Kolmanda välte erandlik kirjutamine	17
Diftongide välted	18
Häälikute vältus konsonantühendeis	19
Diftongile järgnev kaashäälik	20
Erandlik konsonantühend kahekordse tähega	20
Sõnavälde	25
Vältevead	26
Astmevaheldus	28
Harjutusi kordamiseks	34

2. Vormiõpetus.

Käändsõnad	38
Päris- ja üldnimed	40
Käänamine	46
Põhikäänded	46
Peakäänded	47
Käänamine tüüpsõnade järgi	48
Astmevahelduseta sõnade käänamine	49
maa-, koi-tüüp	49
nimi-tüüp	51

	Lk.
lauljatar-tüüp	52
kõne-, tubli-tüüp	53
vanker-tüüp	54
vihik-tüüp	54
ne- ja s-lõpulised sõnad	58
Astmevahelduslike sõnade käänamine	65
Nõrgenevad tüved	65
Tugevnevad tüved	68
Mitmuse osastav	71
Kordamisharjutusi	76

II. PÖÖRDSÕNA

Pöördsõna tähendus ja osa lauses	80
Pöördsõna muuted	81
Ajad	82
Kõneviisid	84
Jaatav ja eitav kõne	85
Isikuline ja umbisikuline tegumood	85
Käändelised muuted	87
Kaudne kõneviis	92
Käskiv kõneviis	94
ma- ja da-tegevusnimi	96
Keksõnad	98
tu-lõpuline omadussõna	102
Tegijanimi	104
Pöördsõna põhivormid	106
Pööramine tüüpsõnade eeskujul	110
Astmevahelduseta pöördsõnad	111
Astmevahelduslikud pöördsõnad	118
Täiendavat pöördsõnade õigekeelsusest	122
Kordamisharjutusi	125
Määrsõnad	151
Kaassõnad	154
Sidesõnad	156
Hüüdsõnad	157

III. TULETUSÕPETUS

Sissejuhatus	138
Tuletusliited	140
Sõna osad	140

	Lk.
Käändsõnade liited	141
1. Nimisõnad	141
a) Isikut ja tegijat väljendavad liited	141
b) Kohta, ala ja kogu „ „	143
c) Tegevust või tegu „ „	144
2. Omadussõnad	147
3. Pöördõnad	149
 IV. LIITSÕNA NING KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE	
Nimetavaline ja omastavaline liitumine	152
Kokku- ja lahkukirjutamine	154
1. Käändsõnad	154
2. Pärisnimed	157
3. Käänd- ja abisõnad	159
4. Pöörd- ja abisõnad	159
Kordamisharjutusi	162
Sõnastik	168

III, parandatud trükk.

Vastutav toimetaja A. Selmet.

Keeleline toimetaja H. Seping.

Ladumisele antud 7. IV 1949. Trükkimisele antud 14. V 1949. Trükiarv 16 000. Paber 56 × 76 ¹/₁₆. Trükipoognaid 12,5 + 1 lisa. Trüki-tähti trükipoognas 57 679. Arvutuspoognaid 11,8. MB-00948. Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 58. Tellimise nr. 480.

На эстонском языке.

К. Праакли. Учебник эстонского языка для VI класса.

Rbl. 4.—

A-17880

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00463081 2

49 620